

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία Έπιθεώρηση • Μάρτιος 2003 • τεύχος 109 • € 4

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Μηνιαία Έπιθεώρηση
Μάρτιος 2003
τεύχος 109 • 4 €

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Ελλάδα

Έτήσια (12 τεύχη): 40 €

Έξαμηνιαία (6 τεύχη): 20 €

Φοιτητική (12 τεύχη): 30 €

Όργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 60 €

Ευρώπη, Κύπρος

Έτήσια (12 τεύχη): 50 €

Άλλες χώρες

Έτήσια (12 τεύχη): 60 €

Τραπεζικός Λογαριασμός:

Άγγελος Έλεφάντης

Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος
ύποκ. 132 άριθ. λογαριασμού
401740-48 (παρακαλούμε να
αναγράφεται τό όνομα του
καταθέτη)

ή

μέ ταχυδρομική έπιταγή
στή διεύθυνση του περιοδικού

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

Άγγελος Έλεφάντης

Ζωναρά 10, Άθήνα 11472

τηλ. 210-6470079 &

fax: 210-6470696

e-mail: poliths@otenet.gr

Έκτύπωση: Άφοί Χρυσσοχού

Στυμφαλίας 8,

Περιστέρι, τηλ. 210-5719937

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Άγγελος Έλεφάντης, Τό κάπνισμα άπαγορεύεται στήν Βαγδάτη	5
Γιώργος Μαργαρίτης, Ό πόλεμος ώς θέαμα καί ώς πολιτική αντίληψη	7
Μαρίνα Κόντη, Η άοριστία είναι ό χειρότερος έχθρός του άνθρώπου	9
Γιώργος Μαργαρίτης, Θα πάνε οι Έλληνες φαντάροι στό Ιράκ;	12
<hr/>	
Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος, Γιατί ό πόλεμος αυτός;	14
Έντουαρντ Σαϊντ, Ένας διαφορετικός τρόπος να δούμε τις Η.Π.Α.	20
Άγγελος Έλεφάντης, Έγκλήματα πολιτικά, βεβαίως. Άλλά πάντως έγκλήματα	28
Θανάσης Μποχώτης, Η πρόσφατη διαμάχη για την έλληνική ιστοριογραφία	32
Κοσμάς Ψυχοπαίδης, Ιστορική μέθοδος καί κριτική κοινωνική έπιστήμη	36
Σπύρος Ί. Άσδραχάς, Άλληλογραφία καί άφήγηση: Διοικητικές άυθεντίες καί διωκόμενοι (18ος-άρχες 19ου αί.)	43
<hr/>	
Στρατής Μπουρνάζος, Η μετάπλαση της όδύνης της πραγματικότητας σε άληθινή τέχνη «Ό δρόμος προς τή Δύση» του Κυριάκου Κατζουράκη	48
Άπό τίς τελευταίες εκδόσεις	50

Φωτογραφία έξωφύλλου: Δημήτρης Κοκκινίδης (άτιτλο),
Μάρτης 2003.

Στή Βαγδάτη δέν ἀπαγορεύεται τό κάπνισμα

Μᾶς πῆραν τή Βαγδάτη, ἂν καί οἱ μάχες συνεχίζονται, ὁ πόλεμος δέν τέλειωσε. Δέν τέλειωσε γιατί ὁ πόλεμος αὐτός δέν «κηρύχτηκε» γιά νά τελειώσει, ἀλλά, ἀντίθετα, ἀφοῦ σκοπό ἔχει τή «διαρκή εἰρήνη» (καυμένη Κάντιε...) κι ἀφοῦ στόν κόσμο ὁλόκληρο ὑπάρχουν τόσο ταραξίες, τόσα «ἀληθῆρια κράτη», τόσο παρίες, τόσο ἑτερόδοξοι οἱ πόλεμοι θά συνεχιστοῦν γιά νά ἐπιβεβαιώνουν συνεχῶς καί ἀδιαλείπτως τήν ἱερότητα τῆς εἰρήνης.

Δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει διαρκῆς εἰρήνη χωρίς διαρκή πόλεμο. (Ἔτσι ἐπιγράφει ἄλλωστε ἕνας Ἀμερικανός, ὁ Γκόρ Βιντάλ τό τελευταῖο του βιβλίο: «Διαρκῆς πόλεμος γιά διαρκή εἰρήνη. Πῶς καταφέραμε νά γίνουμε τόσο μισητοί;»¹ Ἀμερικανός αὐτός, λογοτέχνης, ἐρευνητής καί δοκιμιογράφος δέν μασᾶ τά λόγια του: ἡ Χούντα τοῦ Πενταγώνου πού μᾶς κυβερνάει, λέει. Διότι ὅταν τό ἴδιο τό κράτος, στίς ἴδιες τίς ΗΠΑ ἐπιτίθεται μέ τεθωρακισμένα καί δηλητηριώδη ἀέρια καί θανατώνει 82 μέλη τοῦ «Κλάδου τοῦ Δαβίδ» χωρίς ἐναντίον τους νά ἔχει ἀπαγγελθεῖ καμία κατηγορία, τότε γιατί αὐτή ἡ ἀπερίοριστη ἰσχὺς νά μὴν ἐπιτεθεῖ στό Ἀφγανιστάν, στό Ἰράκ, ὅπου δῆποτε «διαταράσσεται» ἡ εἰρήνη, ὅπου δῆποτε ὑπάρχουν ἄνθρωποι πού τούς μισοῦν, στή Συρία, στό Ἰράν, στήν Κορέα, δηλαδή παντοῦ;)

Μᾶς πῆραν τή Βαγδάτη: ἦταν ἀδύνατο τά καλάσνικωφ, ἀπαρχαιωμένα κινέζικα τάνκς —τύπου σχεδόν «γκαζοζέν»— κι ἐλάχιστες ψευτορουκέτες νά ἀνακόψουν τή θύελλα 20.000 ἔξυπνων βομβῶν πού ἔπесαν κατακέφαλα στό Ἰράκ. Ὁ πόλεμος ὅμως συνεχίζεται. Κι ὅσο συνεχίζεται, ὅσο οἱ ἴδιοι οἱ ἡγεμόνες τοῦ καιροῦ μας δέν μπορεῖ νά μὴν τόν συνεχίζουν γιατί ἄλλιῶς θά χάσουν τήν ἡγεμονία τους, τόσο θά ἀναπτύσσεται καί ὁ πόλεμος κατά τοῦ πολέμου.

Εἶναι καταπληκτικό αὐτό τό ἀντιπολεμικό κίνημα πού ξέσπασε παντοῦ στόν κόσμο, κίνημα μέ πολλά νοήματα καί πολλές στοχεύσεις. Δέν εἶναι ἡ συνήθης εἰρηνοφιλία, ὁ πασιφισμός ἄλλων ἐποχῶν. Εἶναι ὀργή ἐνάντια στόν πόλεμο, τούς ἀνθρώπους του, τούς σκοπούς του, τίς μεθόδους του, μιᾶ ὀργή ἄσχετη μέ τούς ρεαλισμούς τῶν συνετῶν πού τίς τελευταῖες μέρες σήκωσαν τήν παντιέρα ἐναντίον τοῦ «ἀντιαμερικανισμοῦ»: ὁ ἀντιαμερικανισμός, ἐκτός ἀπό οὐτοπικός, εἶναι κίτς, χωριατιά, λένε.

1. Βλ. Γκόρ Βιντάλ, *Διαρκῆς πόλεμος γιά διαρκή εἰρήνη. Πῶς καταφέραμε νά γίνουμε τόσο μισητοί*. Μετάφραση Νεκτᾶριος Καλαϊτῆς, ἐκδόσεις Scripta, 2003, σελ. 181.

Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

Δέν εἶναι βέβαιο, τό αντίθετο μάλιστα, ὅτι οἱ χιλιάδες νέοι, μαθητές καί φοιτητές, πού διαδήλωναν αὐτές τίς μέρες, στό μάθημα τῆς Ἱστορίας ἢ ἀλλοῦ, ὅτι εἶχαν δεῖ τή ζωγραφιά μέ τόν ἀγροῖκο Λατίνο Σταυροφόρο, τή σπάθα του στά γόνατα καί τήν παρέα του πού τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1204 κάθισε στό θρόνο τῆς Κωνσταντινούπολης. Μποροῦν ὅμως, νά γνωρίσουν τή σύγχρονη ἐκδοχή τοῦ σύγχρονου «σταυροφόρου», νά δοῦν μιά παρέα Ἀμερικανῶν πεζοναυτῶν νά ἀναπαύονται σέ ἓνα ἀπό τά παλάτια τοῦ Σαντάμ Χουσεΐν. Ἐνας ἀπ' αὐτούς, ξαπλωμένος ἀρειμάνια σέ μιά πολυθρόνα, ἐνῶ γύρω του ἔχουν γίνει ὅλα λαμπόγυαλο, καπνίζει θεριακλίδικα. Στή Βαγδάτη δέν ἀπαγορεύεται τό κάπνισμα.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

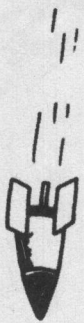

Ὁ πόλεμος ὡς θέαμα καί ὡς πολιτική ἀντίληψη

Δέν μπορεῖ παρά νά θαυμάσει κανεῖς τό βάθος τῶν γνώσεων πού ἐπιδεικνύουν δημοσιογράφοι, πολιτικοί καί ἀναλυτές πολλαπλῶν ἰδιοτήτων σέ σχέση μέ τόν πόλεμο στό Ἰράκ. Ἐτσι ὅπως παρουσιάζονται τά πράγματα φαίνεται ὅτι, ἕνας ἀπό τούς βασικούς λόγους γιά τήν ἀμερικανοβρετανική δυσλειτουργία στίς παρυφές τῶν ἱρακινῶν πόλεων ὀφείλεται στήν παράλειψή τους νά ἀξιοποιήσουν τό τεράστιο δυναμικό πολιτικῆς καί στρατιωτικῆς σκέψης πού κυκλοφορεῖ ἀναξιοποίητο στή χώρα μας. Τέλος πάντων, δέν εἶναι δικό μας πρόβλημα αὐτό.

Τό δικό μας πρόβλημα ἀρχίζει ἀπό τήν ἀποκάλυψη τῆς ποιότητας στελεχῶν τῆς πολιτικῆς, τῶν ἐνόπλων δυνάμεων ἢ τῆς πληροφόρησης, πού, μέ τίς γνώσεις καί τίς ἀντιλήψεις τους, διαχειρίζονται τή μοίρα τῆς χώρας καί τήν ἀντίστοιχη τῶν πολιτῶν της. Στό ἐπίπεδο αὐτό, ὑπάρχουν πραγματικά λόγοι γιά νά τρομάξει κανεῖς. Ἄς σημειωθεῖ ὡς πρῶτο σύμπτωμα ἡ ὀρατή ἀντίφαση νά μιλοῦν ὅλοι αὐτοί ἀκατάπαυστα περί παντός τοῦ τακτικοῦ, στρατηγικοῦ ἢ γαιοπολιτικοῦ δεδομένου, ἀποφεύγοντας προφανέστατα νά πληροφορηθοῦν ποσοστό τουλάχιστο ἐκείνων πού γράφονται στόν διεθνή Τύπο ἢ στίς ἐξειδικευμένες ιστοσελίδες τοῦ διαδικτύου. Προφανῶς οὔτε ὁ δρόμος τοῦ περιπτέρου, οὔτε ὁ δρόμος τοῦ ὑπολογιστῆ εἶναι γνωστός σέ αὐτούς.

Πολιτικός ἀπό τόν Πειραιᾶ, ἐν ἀποστρατεία, ἀπό τούς πλέον μορφωμένους, ἀνέλυε σέ τηλεοπτικό κανάλι, λίγο μετά τήν ἔναρξη τοῦ πολέμου, τήν στρατιωτικοπολιτική στρατηγική καί τακτική τοῦ Σαντάμ Χουσεΐν, ὡς τήν τελευταία λεπτομέρεια. Ἐπέμενε μάλιστα στό ρόλο πού διαδραματίζει στόν βορρά τό ἐκλεκτό σύνταγμα τῶν ἱρακινῶν στρατευμάτων πού ἔχει ἀναλάβει νά ὑπερασπιστεῖ τό Κιρκούκ καί τή Μοσσούλη καί πού ἴσως θελήσει νά ἐπιτεθεῖ καί νά ξεκαθαρίσει τό κουρδικό ζήτημα. Προσωπικά ἀπόρησα ἀφενός γιά τό πῶς ἕνα σύνταγμα —περίπου 1.500 ἄνδρες— μπορεῖ νά κάνει τόσα πολλά πράγματα μόνο του, ἀφετέρου διότι θεώρησα ὅτι μοῦ διέφυγε ἡ ἀναδιοργάνωση τοῦ ἱρακινοῦ στρατοῦ πού προφανῶς ἀντικατέστησε μέ συντάγματα τήν γνωστή ὡς τώρα διάρθρωσή του σέ ταξιαρχίες. Γιά νά καταλάβω τή σκέψη τοῦ ἐπιφανοῦς πολιτικοῦ προσπάθησα νά ταυτίσω τό ἐν λόγω σύνταγμα μέ κάποιον ἀπό τά Σώματα Στρατοῦ τοῦ βορρά. Δυσκολεύτηκα καί πάλι καθώς ἀπό αὐτά ὑπάρχουν δύο, τό τῆς Μοσσούλης, τό 5ο, μέ τέσσερις μεραρχίες καί τό 1ο, τοῦ Κιρ-

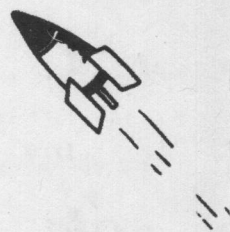

κούκ, μέ τρεῖς μεραρχίες. Ὅπωςδὴποτε δέ μεταξύ ἑνός συντάγματος καί δύο σωμάτων στρατοῦ ὑπάρχει μία προφανής διαφορά κλίμακας.

Οἱ ἐπαῖοντες ἐν ἀποστρατεία, συνήθως ὑψηλόβαθμοι ἀξιωματικοί πού παραλεύουν στά τηλεοπτικά παράθυρα, δίνουν συχνά τήν αἴσθηση ὅτι τυγχάνουν ἐν ἐνεργείᾳ ἐκπρόσωποι τῶν ἀμερικανικῶν ἐταιρειῶν στρατιωτικοῦ ὑλικοῦ καί ὅτι μόνο ἀπ' αὐτό τό πρίσμα μποροῦν νά δοῦν τά γεγονότα. Στή περίπτωση τῆς πτώσης τοῦ ἐλικοπτέρου «Ἀπάτσι», ὅλοι ἀπέκλεισαν τήν ἱρακινή ἐκδοχή γιά τόν γέροντα ὀπλοφόρο καί ἀπέδωσαν περίπου τήν κατάρριψη—συγγνώμη, «βαριά προσγειώση» μᾶς ἐξήγησαν ὅτι εἶναι— σέ βλάβη ἤ, ἀκούστηκε αὐτό, σέ λάθος τοῦ πιλότου. Τά ἐλάχιστα ἔστω πού διαρρέουν ἀπό ἀμερικανικῆς πλευρᾶς θά μπορούσαν νά προβληματίσουν τούς ἀπόστρατους. Τά 32 ἐλικόπτερα «Ἀπάτσι» πού ἔσπευσαν νά καταστρέψουν μία τεθωρακισμένη ταξιαρχία τῆς προεδρικῆς φρουρᾶς βρέθηκαν, καθώς πετοῦσαν χαμηλά γιά ν' ἀποφύγουν τά ἀντιαεροπορικά, σέ πραγματική «σφηκοφωλιά». Οἱ χωρικοί δηλαδή καί οἱ πολιτοφύλακες ἄρχισαν νά τά πυροβολοῦν μέ ὅ,τι ὄπλο διέθεταν. Αὐτή ἡ κατάσταση δέν εἶχε προβλεφθεῖ ἀπό τά ἐγχειρίδια χρήσης τοῦ ἐν λόγῳ ἐλικοπτέρου, ἡ ἀποστολή ἐγκαταλείφθηκε, ὁ σχηματισμός διαλύθηκε καί ἐπέστρεψε κατεπειγόντως στή βάση του ὅπου διαπιστώθηκε ὅτι τά τριάντα ἀπό τά 31 ἐναπομείναντα ἐλικόπτερα εἶχαν δεχτεῖ ἀπό 10 ὡς 20 βλήματα ἕκαστο. Εὐλόγα, ἀπό ἐκεῖ καί πέρα, μπορεῖ νά ὑποθέσει κανεῖς ὅτι λειτούργησε ὁ νόμος τῶν πιθανοτήτων. Τό 32ο καί ἀπλωσθέν ἐλικόπτερο κτυπήθηκε σέ κάποιο εὐαίσθητο σημεῖο καί «προσγειώθηκε» βαρέως—ἔπεσε δηλαδή ἀπό τά πέντε ὡς δέκα μέτρα ὕψος πού πετοῦσε— μέ ἀποτέλεσμα οἱ πιλότοι του νά γίνουν στάρ τῶν ἀραβικῶν τηλεοράσεων. Ποῦ λοιπόν ὑπάρχει τό πρόβλημα πού οἱ ἐν ἀποστρατεία ἀξιωματικοί σχολιαστές θέλουν νά ἀποφύγουν;

Τό πρόβλημα σχετίζεται μέ τίς ἐπιλογές τῶν ἐλληνικῶν ἐπιτελείων καί τῶν ἀρμόδιων περί τά ἐξοπλιστικά ἐπιτροπῶν. Ἡ Ἑλλάδα ἐξοπλίστηκε καί ἐξοπλίζεται μέ αὐτό τόν τύπο τοῦ ἐλικοπτέρου, ἀγόρασε ὡς τώρα 36 ἀπό αὐτά μέ τιμή 22.000.000 δολάρια τό κομμάτι (συνήθως δέ ἡ χώρα μας τά πληρώνει λίγο ἀκριβότερα ἀπ' ὅ,τι κοστίζουν στό ὄνομα τῶν καλῶν σχέσεων μέ τήν ὑπερατλαντική σύμμαχο καί φίλη τῶν ἐταιρειῶν της), καί προφανῶς, οἱ παροικοῦντες τήν Ἱερουσαλήμ τῶν παραγγελιῶν δυσκολεύονται νά δεχθοῦν ὅτι τό ὑπερσύγχρονο αὐτό κατασκεύασμα ἔχει εὐπάθεια στά κυνηγετικά ὄπλα. Νά θυμίσουμε ὅτι τό ὑπερόπλο αὐτό ἀποδείχθηκε ἄχρηστο καί στό Κόσσοβο ὅπου τελικά δέν στάλθηκε στή μάχη γιατί ὑπῆρχε ὁ κίνδυνος νά τό πυροβολήσῃ ὁ ἐχθρός. Στήν ἐλληνική περίπτωση μᾶλλον προβλέπεται νά ἐνημερωθεῖ ὁ ἐχθρός γιά τούς κανόνες ἐμπλοκῆς τοῦ μηχανήματος καί νά μήν τό πυροβολήσῃ μέ

καραμπίνες γιά ἀγριογούρουνα. Κρίμα θά'ναι τόσα λεφτά.... Φυσικά εἶναι πολύ καλό πού ἡ μικρή Ἑλλάδα συνεισέφερε στήν οἰκονομική σωτηρία τῆς ἀεροναυπηγικῆς βιομηχανίας Μακντόνελ Ντάγκλας, τῆς ὁποίας τά προϊόντα δέν πουλιῶνται τόσο καλά τελευταῖα.

Τό Ἑλληνικό Γενικό Ἐπιτελεῖο Στρατοῦ, διαβεβαίωσε τίς πρῶτες ἡμέρες —μέσω διαρροῶν στίς ἐφημερίδες καί σέ δημοσιογράφους τῶν καναλιῶν— ὅτι ὅλα βαίνουν καλῶς γιά τούς εἰσβολεῖς καί ὅτι ἀκολουθεῖται κατά γράμμα τό σχέδιο. Εὐτυχῶς μετά τήν τρίτη ἢ τέταρτη ἡμέρα οἱ σχετικές διαβεβαιώσεις σταμάτησαν καθῶς περιπλέχθηκαν οἱ γύρω ἀπό τά ἀμερικανικά σχέδια ὑποθέσεις ἢ καθῶς μερικοί ἀντιλήφθηκαν ὅτι αὐτή ἡ τυφλή πίστη στίς ἀμερικανικές δυνατότητες ἐνοχλεῖ πολλούς στή χώρα μας. Στό πνεῦμα ὅμως τοῦ παραπάνω λανθάνοντος θαυμασμοῦ κινήθηκαν ἄλλες ἐκτιμήσεις ἀπό ἐξέχουσες προσωπικότητες τῆς ἐλληνικῆς πλευρᾶς.

Σέ τηλεοπτική ἐκπομπή τό πρωῖ τῆς 26ης Μαρτίου, ὑφυπουργός τῆς παρούσας κυβέρνησης —ἀπό κοινοῦ μέ ἐκπρόσωπο τῆς ἀξιωματικῆς ἀντιπολίτευσης— ἐξηγοῦσε ὅτι τό ἐθνικό συμφέρον τῆς Ἑλλάδας ἐπιβάλλει σέ ὅλους τούς Ἕλληνες νά εὐχόνται ταχύτατη νίκη τῶν ἀμερικανικῶν ὄπλων. Μέ τόν τρόπο αὐτό ἰσχυριζόταν θά ἐλαχιστοποιηθοῦν οἱ παρενέργειες γιά τήν ἐλληνική οἰκονομία ἡ ὁποία τότε, ἀπερίσπαστη, θά συνεχίσει νά προετοιμάζει τούς Ὀλυμπιακούς. Καταδίκασαν μάλιστα ὅλοι οἱ παρευρισκόμενοι (ὑπῆρχε καί ἕνας τῆς ΑΕΚΑ ἀνάμεσά τους), τίς ἐκδηλώσεις στή Σούδα πού συσκοτίζουν τό παραπάνω «ἐθνικό συμφέρον». Δέν εἶναι ἀποκαλυπτικά ὅλα αὐτά;

Γιώργος Μαργαρίτης

Ἡ ἀοριστία εἶναι ὁ χειρότερος ἐχθρός τοῦ ἀνθρώπου

«Κάποιοι», εἶπε ὁ κ. Σημίτης σέ ὁμιλία του, «—καί αὐτοί πού κάνουν τόν πόλεμο— [δηλαδή καί ποιοί ἄλλοι;] δέν θέλουν τήν Εὐρώπη δυνατή». Κάποιοι, κάπου, κάποτε, πού λέμε. «Κάποιοι» λοιπόν αὐτές τίς μέρες κάνουν ἕναν πόλεμο καί αὐτοί «θέλουν νά ἐξασθενήσει ἡ Εὐρωπαϊκή Ἐνωση» («Τόμαχο» Σημίτη κατά τῶν ΗΠΑ», Τά Νέα, 1/4/03).

Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

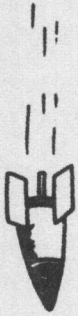
«Κάποιοι», αὐτή τή στιγμή, ρίχνουν τόνους βομβῶν, πυραύλων κ.λπ. στό Ἰράκ. Ἄλλά καί «κάποιοι» ἄλλοι στήν Ἑλλάδα δέν στήριξαν μέ νύχια καί μέ δόντια τόν γαλλογερμανικό ἄξονα, «κάποιοι» δέν μίλησαν ἔξω ἀπ' τά δόντια γιά τόν ΧιτλεροΜπούς. «Κάποιοι» πάλι μίλησαν γιά τούς κακούς Ἀμερικανούς καί τόν ἱμπεριαλισμό, ξαναφώναξαν τό «ἔξω οἱ βάσεις τοῦ θανάτου» καί δέν ἔχασαν τήν εὐκαιρία νά στρατολογήσουν μέλη γιά τίς κομματικές νεολαῖες τους ἀπό τή δεξαμενή τοῦ φιλειρηνικοῦ κινήματος πού ἀναπτύσσεται. Μιά ἀπ' τά ἴδια. Ἐπίσης αὐτοί οἱ «κάποιοι» οὐδέποτε στήριξαν τήν ἰδέα τῆς Ἐνωμένης Εὐρώπης. Ἄλλά πῶς ἀλλιῶς μπορεῖ νά ἀλλοιωθεῖ ἡ πορεία τοῦ γνωστοῦ ἱμπεριουμ, ὅπως ἀλλοιώνεται ἡ τροχιά ἐνός τόμαχο; Κάποιοι, ὅπως θά ἔλεγε καί ἡ Ἑλ. Ἀκρίτα, ξέχασαν τόν θερμοσίφωνα ἀνοιχτό, κάποιοι ἔβαλαν τίς πατάτες στό τηγάνι καί πῆγαν ἐκδρομή, κάποιοι εἶναι ὁ πιό ἀδύναμος κρίκος.

«Κάποιοι», μέσα στή γενικότερη ἀσφάλεια πού προσφέρει ἡ ἀοριστία καί ἡ γενικολογία, δέν λένε τά πράγματα μέ τ' ὄνομά τους. Καί αὐτό δέν συμβαίνει μόνο μέ τόν Πρωθυπουργό ἀλλά καί μέ τά κόμματα τῆς Ἀριστερᾶς. Ἐνῶ, γιά παράδειγμα, ὅλοι ὅσοι χρησιμοποιοῦμε τό διαδίκτυο καί τά κινητά τηλέφωνα βομβαρδιστήκαμε τόν τελευταῖο καιρό μέ ἠλεκτρονικά μηνύματα περί μποιικοταρίσματος τῶν ἀμερικανικῶν προϊόντων, κανένας σέ θεσμικό ἐπίπεδο, κανένας «ἀπό τά πάνω», δέν μίλησε γιά κάτι τέτοιο. Δέν εἶδαμε κανένα πανό στίς διαδηλώσεις πού νά καλεῖ σέ μποιικοτάζ, τά μηνύματα ἀπ' τήν ἄλλη ὅμως ἔδιναν καί ἔπαιρναν. Ἡ ὅλη διαδικασία ἔμοιαζε μέ τίς ἐπιταγές τῶν Χιλιαστῶν: στείλε αὐτό τό μήνυμα σέ ἄλλους 10 κ.λπ. Μακάρι αὐτό νά γινόταν ἀλλιῶς καί μάλιστα νά ὑπῆρχε ἐπίσημη ἀπόφαση, ὄχι βέβαια σάν κι ἐκείνη πού πῆρε ἡ ἀμερικανική Βουλή τῶν ἀντιπροσώπων: ὄχι πιά φρέντς φράις (french fries, ὅπως λένε τίς τηγανητές πατάτες οἱ Ἀμερικανοί) ἀλλά φρήντομ φράις (freedom fries, πατάτες τῆς ἐλευθερίας). Γιά ὄνομα τῆς πατάτας!...

Ἄν κάτσει κανεῖς νά τό καλοσκεφεῖ ὅμως ὅλοι μας χρησιμοποιοῦμε ἀμερικανικά προϊόντα, ἴσως καί παρά τή θέλησή μας. Μήπως οἱ ἠλεκτρονικοί ὑπολογιστές, πού μέσῳ αὐτῶν ἐστάλησαν τά χιλιάδες μηνύματά, δέν ἔχουν ἀμερικανικό λογισμικό; Τί εἶναι τά Windows; Γιά νά στείλει κάποιος τό μήνυμα σέ ἄλλους 5 ἢ 10 ἔπρεπε νά δώσει λεφτά: τίποτα δέν εἶναι τζάμπα. Καί πού πῆγαν ὅλα αὐτά τά ἑκατομμύρια εὐρώ πού κόστισαν οἱ τέτοιου τύπου ἀντιπολεμικές κραυγές ὅλου τοῦ κόσμου; Μά βέβαια πάλι στίς πολυεθνικές ἐταιρεῖες καί ἀμερικανικῶν συμφερόντων αὐτές. Οὐδεῖς ἀντιστάθηκε βέβαια πετώντας τό κινητό του στά σκουπίδια οὔτε διαλύοντας τόν ἠλεκτρονικό ὑπολογιστή του εἰς τά ἔξ ᾧν συνετέθη. Καλό θά ἔταν αὐτό ἀλλά οὐτοπικό. Μόνον λοιπόν οἱ μαζικές κινητοποιήσεις εἶναι τζάμπα, δέν ἐνισχύουν κανένα συμφέρον τοῦ «ἱμπερια-

λιστῆ ἐχθροῦ» ἢ τῶν «κάποιων» πού πολεμοῦν γιά τό «καλό τῆς ἀνθρωπότη-
τας». Νά τίς προτιμᾶμε τίς διαδηλώσεις, δέν εἶναι καί γιά χόρταση ὅμως...

Τό μποικοτάζ τῶν ἀμερικανικῶν ἢ ἐγγλέζικων προϊόντων γιά λίγες μέρες δέν
λύνει το πρόβλημα. Τό ζήτημα εἶναι ἂν μποροῦμε νά ἀποφύγουμε, ὅσο γίνε-
ται, αὐτόν τόν τρόπο ζωῆς, αὐτή τήν κουλτούρα, αὐτή τήν ἰδεολογία. Κυρίως
οἱ νεότερες γενιές ὅμως ἔχουμε τραφεῖ μ' αὐτήν. Ἔχουμε φάει τόνους Mc
Donalds, ἔχουμε ξεδιψάσει μέ τόνους Κόκα-Κόλας, ἔχουμε φάει ἄπειρες ὥρες
στήν καφετέρια πίνοντας νεσκαφέ —διότι ἡ φραπεδιά ἦταν καί θά παραμείνει
τῆς μόδας—, ἄλλοι καταναλώνουν χιλιάδες ὥρες ἀκούγοντας μουσική πού δέν
ἀκούγεται, τά γνωστά ντούπου-ντούπου ἢ ντάπα-ντούπα καί «φτιάχνονται» μέ
τά «ναρκωτικά τοῦ Σαββατοκύριακου». —Ἀπό τή μιά τό κινητό κι ἀπ' τήν
ἄλλη ὁ καφές —ἐμεῖς δέν εἴμαστε φραπές—, θά μποροῦσε νά εἶναι ἓνα ἀπ' τά
συνθήματα τῶν χιλιάδων μαθητῶν πού κατέβηκαν στούς δρόμους αὐτές τίς μέ-
ρες καί γύρισαν πάλι στό σχολεῖο τους γιά νά ξαναγίνουν φορεῖς τῆς «έκσυγ-
χρονιστικῆς» ἐκπαιδευτικῆς ἰδεολογίας. Ἀλλά αὐτή εἶναι ἡ ἀντίφαση.

Πολλοί αὐτές τίς μέρες βροντοφωνάζουν «Ἄσπρον πόλεμο». «Ἄσπρον πό-
λεμο» γενικά; Ἄσπρον πόλεμο γενικά λέμε ὅλοι, ἀκόμα καί ὁ πιό ἀντιδρα-
στικός εἰρήνη θέλει. Δέν διαφωνεῖ κανείς σ' αὐτό. Ὅμως λίγοι λένε ὅχι στήν
ἀλαζονική πολιτική τῶν Η.Π.Α. τοῦ Μπούς. «Κάποιοι» καταλαβαίνουν τί ση-
μαίνει αὐτό...

Τά πράγματα εἶναι ἀπλά: τό τρίπτυχο σύνθημα τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστα-
σης, αὐτό πού χάραξε τό μυαλό καί τήν πράξη δεκάδων γενεῶν, «Ἐλευθερία,
Ἰσότητα, Ἀδελφότητα», ξεχάστηκε ἢ καλύτερα διαλύθηκε. Ἔγινε Δύναμη, Δι-
καισύνη, Ἀσφάλεια. Τόν ὕπνο του ἔχασε ὁ μέσος Ἀμερικανός μετά τήν 11η
Σεπτεμβρίου, ἄρα θέλει ἀσφάλεια· δύναμη καί οἰκονομική εὐρωστία χρειάζεται
ἡ Ἀμερική, μιά καί ὅπως τά λένε οἱ οἰκονομικοί ἀναλυτές τά οἰκονομικά της
δέν εἶναι ἰδιαίτερα ἀνθηρά, καί ἡ Δικαιοσύνη, ἔννοια πού ἐρμηνεύεται κατά πῶς
θέλουν οἱ «κάποιοι», σίγουρα δέν εἶναι τό δίκαιο τῶν ἀδυνάτων λαῶν, καί σί-
γουρα δέν εἶναι τό δίκαιο τοῦ προλεταριάτου ὡς ἱστορικοῦ ὑποκειμένου καί ἄλλα
τέτοια μαρξιστικά ἀλλά τό δίκαιο ὡς κάτι γενικό, ἀόριστο κι αὐτό, ὡς κάτι
πού μετρίεται μέ τά μέτρα καί σταθμά τῆς ἀοριστολογίας καί ἐπιπλέον τῆς συ-
γκυρίας ἢ ὁποῖα μπορεῖ νά ἀξιοποιηθεῖ ὠφελμιστικά. Ὅλα γίνονται αὐτή τή
στιγμή γιά τό «δίκαιο» καί τό «καλό» ὅλης τῆς ἀνθρωπότητας καί «κάποιοι»,
διορισμένοι μᾶλλον ἀπό τόν Θεό, ὡς σωτῆρες μας, βοηθοῦν αὐτό νά ἐπικρατή-
σει ἐπί τῆς γῆς. Ἐμᾶς ποιός μᾶς ρώτησε;

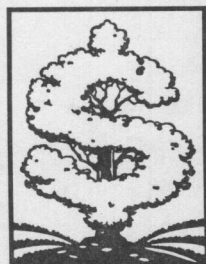
Μαρίνα Κόντη

Θά πᾶνε Ἕλληνες φαντᾶροι στό Ἰράκ;

Τό Ἰράκ ἔχει ἓνα πληθυσμό 24 ὡς 25.000.000 κατοίκων. Ἡ ἔκτασή του εἶναι χονδρικά 445.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Πολλές ἀπό τίς πόλεις του εἶναι ἰδιαίτερα μεγάλες ὅπως ἡ Βαγδάτη μέ 5.000.000 κατοίκους, ἡ Μπάσρα μέ 1.500.000 κατοίκους, ἡ Μοσσοῦλη καί ἄλλες. Ὁ χερσαῖος στρατός τῶν ἐπίδοξων νικητῶν στά τέλη Ἀπριλίου ὑπολογίζεται νά φθάσει τίς 250.000 στρατιῶτες. Θά ἀναλογεῖ δηλαδή ἓνας στρατιώτης σέ κάθε ἑκατό κατοίκους ἢ ἓνας στρατιώτης σέ κάθε 1,8 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Μετά τήν καταστροφή τοῦ κόμματος Μπαάθ καί τῶν μηχανισμῶν του, οἱ δυνάμεις κατοχῆς θά πρέπει νά ἀσκήσουν ταυτόχρονα πολιτικά, στρατιωτικά, διοικητικά, οἰκονομικά καθήκοντα σέ μία χώρα κατεστραμμένη καί μᾶλλον καχύποπτη καί ἐχθρική. Ἡ πανάκεια τῆς «ἀνθρωπιστικῆς» βοήθειας πού ἀναμένεται ὅτι γρήγορα θά ἀλλάξει τίς διαθέσεις τῶν Ἰρακινῶν παρουσιάζει ἀπό μόνη της τεράστια προβλήματα. Ἡ διανομή καί κυρίως ἡ στοιχειωδῶς δίκαιη διανομή τῆς βοήθειας προαπαιτεῖ ἰσχυρή διοικητική καί κοινωνική ὀργάνωση —κρατικό μηχανισμό ἀλλά καί κοινωνική συνεργασία— μηχανισμούς τούς ὁποίους ἡ εἰσβολή ἀποσκοπεῖ νά ἐξαρθρώσει. Δέν εἶναι οἱ ὑποδομές, οἱ γέφυρες καί οἱ δρόμοι, πού καθορίζουν τήν ὑπαρξή ἢ μή κρατικῶν μηχανισμῶν. Στή θέση τοῦ πανταχοῦ παρόντος Μπαάθ πρέπει νά δημιουργηθεῖ ἓνας ἄλλος συνδετικός ἱστός ἢ ὑπαρξή τοῦ ὁποίου δέν διαφαίνεται οὔτε στά χαρτιά καί τά σχέδια. Γιά τό λόγο αὐτό οἱ Ἀμερικανοί ἔδιναν, πρίν ξεκινήσουν οἱ ἐπιχειρήσεις, ἰδιαίτερο βάρος στόν προσεταιρισμό τμημάτων τῆς κυβερνητικῆς ἢ κρατικῆς μηχανῆς τοῦ Ἰράκ, σχέδιο τό ὁποῖο μᾶλλον ἀπέτυχε πλήρως. Οἱ μόνοι ἀξιόπιστοι —μέχρι κάποιου σημείου— ἐγγῶροι σύμμαχοι τῶν Ἀμερικανῶν φαίνεται ὅτι εἶναι οἱ Κοῦρδοι καί οἱ ἀπό μηνῶν ἐκπαιδευόμενοι στήν Οὐγγαρία λίγοι ἀντικαθεστωτικοί. Οὔτε οἱ μέν οὔτε οἱ δε μποροῦν νά διαχειριστοῦν τήν Βαγδάτη ἢ τήν Βασσόρα ἢ ἔστω νά παρουσιαστοῦν σέ αὐτές.

Σέ ἀναμονή «κουϊσλιγκ» ὅλο τό βάρος θά πέσει στίς δυνάμεις κατοχῆς. Τό πιθανότερο εἶναι ὅτι οἱ τελευταῖες, φροντίζοντας κυρίως γιά τήν ἀπεμπλοκή τους, θά χρησιμοποιοῦν τήν ἀνθρωπιστική βοήθεια γιά τόν προσεταιρισμό κάποιων τμημάτων τῆς ἰρακινῆς κοινωνίας, μεγενθύνοντας τήν αἴσθησι τῆς ἀδικίας καί συνεπακόλουθα τήν αἴσθησι τῆς ξενικῆς κατοχῆς στόν πολύ κόσμο τοῦ Ἰράκ. Τό πῖο πιθανό εἶναι νά ἐνταθοῦν οἱ ἐντάσεις καί οἱ πολυδιασπάσεις τοῦ κοινωνικοῦ ἱστοῦ προκαλώντας γενικευμένο χάος, κατ' εἰκόνα καί ὁμοίωση τοῦ κοντινοῦ Ἀφγανιστάν, ἐδῶ ὅμως σέ μεγαλύτερη κλίμακα.

Ἵπάρχει ἓνα ἐπιπλέον ζήτημα. Τά ἀμερικανο-βρετανικά στρατεύματα πού βρίσκονται στήν περιοχή δέν μποροῦν νά λειτουργήσουν ὡς στρατός κατοχῆς μέ ὅ,τι αὐτό συνεπάγεται. Πρόκειται γιά στρατεύματα ἐπαγγελματικά, ὑψηλῆς ἐξειδίκευσης καί ὑψηλότατου κόστους πού, σέ καμία περίπτωση δέν μποροῦν νά ἀναλάβουν διοικητικό ρόλο ἢ νά κυνηγοῦνται μέ συμμορίες στίς γειτονιές τῆς Βαγδάτης ἢ τῆς Βασσόρας. Ἡ φθορά τους σέ τέτοιες ἀποστολές εἶναι ἀνεπίτρεπτη καί, ὅπως ὅλα δείχνουν, σύντομα θά χρειαστοῦν καί ἄλλοῦ, στίς ἀτελείωτες ἐκστρατεῖες ἐναντία στούς «ἄξονες τοῦ κακοῦ». Θά προκύψει λοιπόν ἓνα κενό τοῦ ὁποίου ἡ κάλυψη εἶναι ἀναγκαστική ὅσο καί δυσδιάκριτη. Ἡ πρόσφατη δραστηριότητα τοῦ Κόλιν Πάουελ καί ἡ «ἐπαναπροσέγγιση» πού ἐπιχειρεῖ πρὸς τόν ΟΗΕ καί τήν Εὐρώπη, σχετίζεται μᾶλλον μέ τήν κάλυψη αὐτοῦ τοῦ κενοῦ. Οἱ Ἠνωμένες Πολιτεῖες, ἀφοῦ καθορίσουν τά τοῦ οικονομικοῦ (πετρέλαια), στρατιωτικοῦ (βάσεις) καί πολιτικοῦ χαρακτήρα τοῦ νέου Ἰράκ, εὐχάριστα θά παρέδιδαν τήν εὐθύνη γιά τήν «ὀμαλοποίηση» στήν ἐφαρμογή τῶν παραπάνω σέ κάποιους τρίτους, Εὐρωπαίους ἢ ὑπόλοιπους τοῦ ΟΗΕ.

Δέν χρειάζεται νά ἔχει κανεῖς ἰδιαίτερη ὀξυδέρκεια γιά νά ἐκτιμήσει ὅτι αὐτό πού πρόκειται νά ζητήσει στό ἄμεσο μέλλον ἡ Ἀμερική ἀπό τούς πικραμένους ἢ μή συμμάχους της εἶναι στρατεύματα κατοχῆς γιά τό Ἰράκ. Στό σημεῖο πού θά ἔχουν φθάσει τά πράγματα δέν θά ἐνοχλεῖ οὔτε τό Πεντάγωνο, οὔτε τόν Λευκό Οἶκο ἡ ἐμφάνιση αὐτῶν τῶν πολυεθνικῶν στρατευμάτων κάτω ἀπό τή σημαία τοῦ ΟΗΕ. Ὁ τελευταῖος ἐξάλλου θά ἐπιβιώσει χάρη στήν ἀνάγκη περισυλλογῆς τῶν ἀπορριμάτων πού ἡ ἀμερικανική λαίλαπα ἀφήνει πίσω της. Ἐκεῖνο πού θά ἔχει ἐνδιαφέρον στή φάση αὐτή θά εἶναι ἡ στάση τῆς Εὐρώπης σέ ὅλα αὐτά. Ἐντυπωσιάζει τό γεγονός ὅτι φραστικά προλεϊαίνεται τό ἔδαφος γιά μιά τέτοια ἐξέλιξη. Τό ἀντάλλαγμα, λίγο πετρέλαιο καί λίγα συμβόλαια ἀπό τό Ἰράκ, φαίνεται ὅτι κάμπτεί τίς ὅποιες ἀντιρρήσεις. Φυσικά, ἂν ἡ «Ἠνωμένη» Εὐρώπη ἀκολουθήσει τό δρόμο τῆς ὕαινας, τρέχοντας πίσω ἀπό τό πέρασμα τῶν λεονταριῶν, τότε, γιά ἐμᾶς, ὅσους πίστεψαν σέ αὐτή, ἡ εὐρωπαϊκή ἰδέα θά ἔχει ὀλοκληρωτικά πεθάνει. Καί οἱ Εὐρωπαῖοι θά εἶναι θύμα τοῦ πολέμου αὐτοῦ, χωρίς μάλιστα νά ἔχουν σώσει τήν ψυχὴ τους ἀντιστεκόμενοι, ὅπως οἱ Ἰρακινοί.

Ἡ Ἑλλάδα τό ἔχει ξεκάθαρα δηλώσει σέ πρωθυπουργικό καί ὑπουργικό ἐπίπεδο. Κάτω ἀπό τήν αἰγίδα τοῦ ΟΗΕ, ὁ ἐλληνικός στρατός πάει παντοῦ. Πάει χωρίς προβληματισμό, χωρίς ἀντίρρηση, χωρίς ἄλλη σκέψη πέρα ἀπό ἐκεῖνη τοῦ ἀφοσιωμένου ὑποτελοῦς. Μετά τό Ἀφγανιστάν, μήπως πρέπει νά ἐτομασθοῦμε γιά νά δοῦμε Ἑλληνες φαντάρους στή Βασσόρα καί τή Βαγδάτη;

Γιώργος Μαργαρίτης

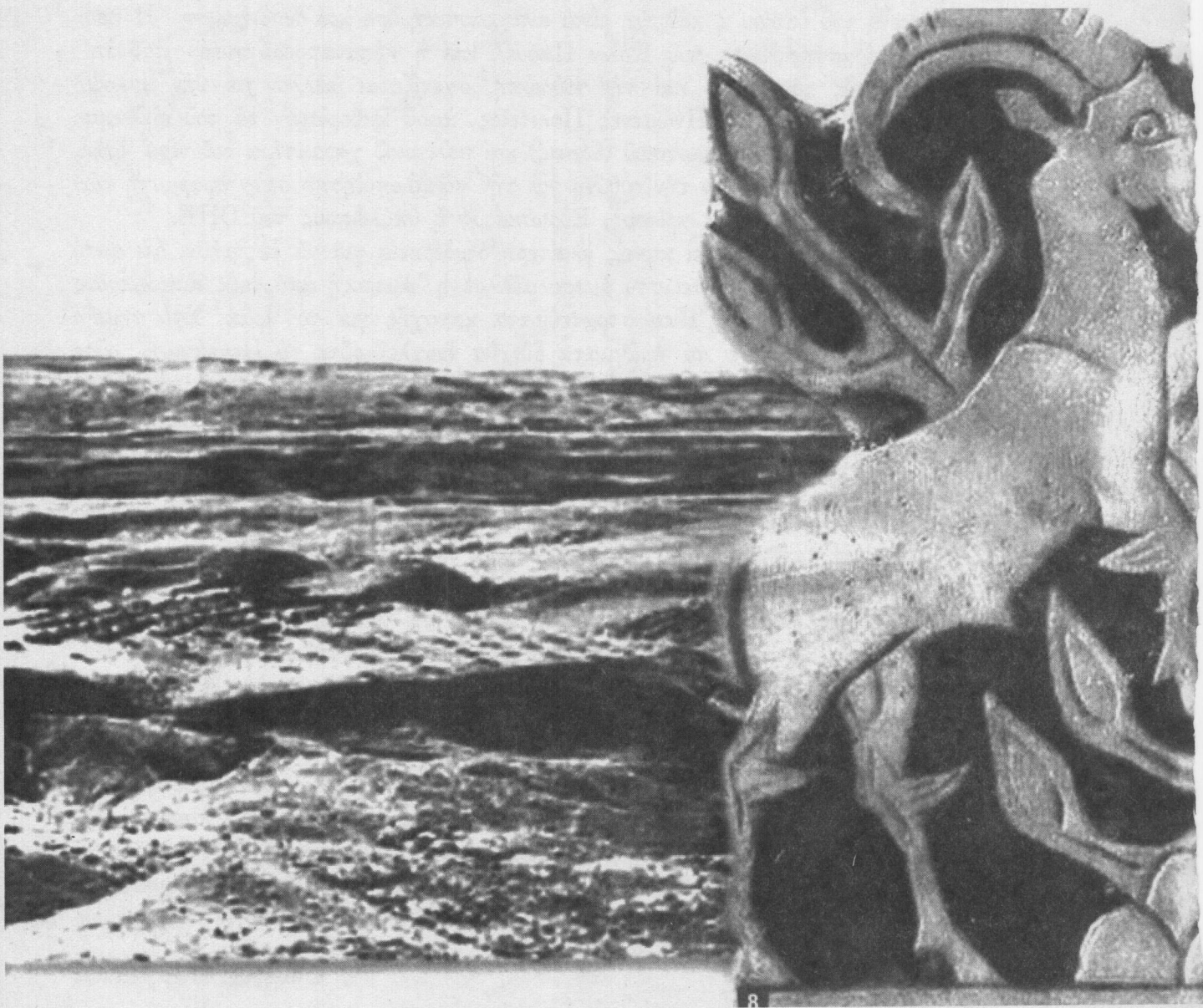
ΓΙΑΤΙ Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΑΥΤΟΣ;

του Δαμιανού Παπαδημητρόπουλου

ΣΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΔΙΑΣΤΗΜΑ πού μεσολάβησε ανάμεσα στην εξαγγελία τής πρόθεσης των Ήνωμένων Πολιτειών νά επιτεθούν στό Ίράκ (άμέσως μετά τό τέλος του πολέμου στό Άφγανιστάν) καί στην έναρξη του πολέμου πρίν δυό βδομάδες, τό ερώτημα

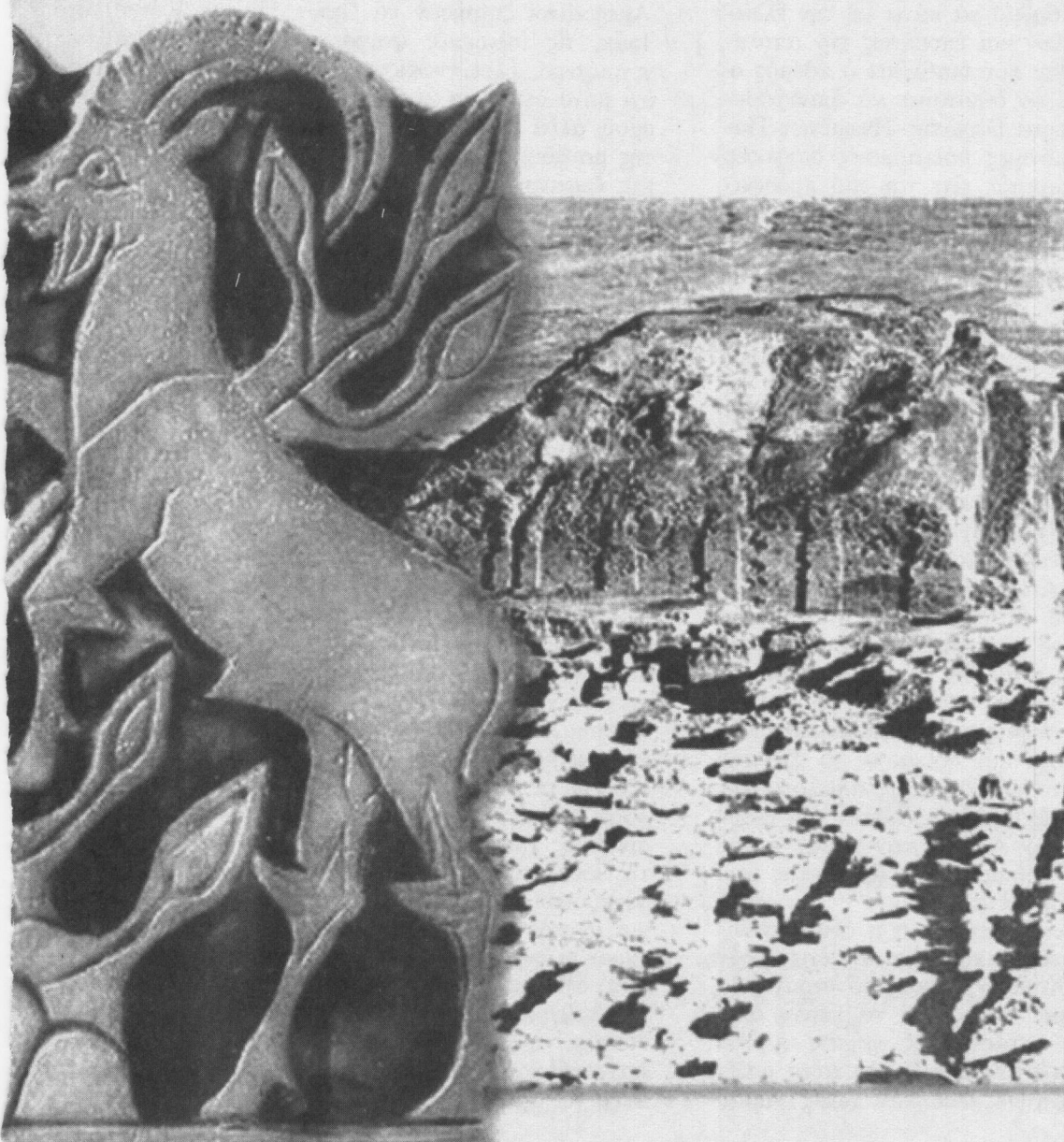
«γιατί αυτός ο πόλεμος» αιώρειτο πάνω από τήν ανθρωπότητα χωρίς νά βρῖσκει πουθενά, ούτε μέσα ούτε έξω από τίς Ήνωμένες Πολιτεῖες, ικανοποιητική ἀπάντηση. Θά ἔλεγα μάλιστα ὅτι αὐτή ἡ ἀδυναμία τῶν τρίτων νά κατανοήσουν τό γιατί, νά αιτιολογήσουν καί

Τό φρούριο Οὐρ (1928). Στο μέσο ανάγλυφη παράσταση του 2600 π.Χ. (ἐξημέρωση αἴγας)

έπομένως ως ένα βαθμό να δικαιολογήσουν αυτά που επρόκειτο να συμβούν, συνετέλεσε σε μεγάλο βαθμό στον αυθαίρετο χαρακτήρα που απέκτησε αυτός ο πόλεμος στη συνείδηση πλατιών μαζών σ' όλες τις χώρες και έπομένως στο αναπάντεχο «όχι» που πολλοί, λαοί και κυβερνήσεις, είπαν στις Ήνωμένες Πολιτείες. Όποιος έχει μιλήσει με απλούς Ευρωπαίους τις τελευταίες μέρες διαπιστώνει ένα κοινό μοτίβο στην αντίθεση που εκφράζουν γι' αυτό τον πόλεμο (και έννοούμε αυτούς που μέχρι προχθές έβλεπαν τους Αμερικανούς περίπου ως αδέρφια τους): πέρα από τον

κοινό αποτροπιασμό για τις ανθρωπιστικές συνέπειες αυτού του πολέμου, πέρα από το αδιανόητο για την αντιφασιστική ή, αν θέλετε, και ειρηνόφιλη Ευρώπη της χρήσης του πολέμου ως μέσου για την επίτευξη στόχων, την άμφισβήτηση δηλαδή του «δικαιώματος στον πόλεμο», υπάρχει ως μόνιμη έπωδος αυτό που τόσο χαρακτηριστικά εξέφρασε ο Ντιέγκο Αρμάντο Μαραντόνα, Λατινοαμερικανός αυτός: «Ο κόσμος είναι έξω φρενών γιατί εκείνος ο βουτυρομπεμπές ξυπνάει μιά μέρα και λέει πόλεμος, πόλεμος, πόλεμος χωρίς κανείς να μπορεί να αντιδράσει. Σήμερα πήγαν

στό Ιράκ, αὔριο θά εἶναι ἡ σειρά τῆς Κολομβίας, τῆς Ἀργεντινῆς καί τῆς Οὐρουγουάης. Πρέπει ὅλοι μαζί ἐνωμένοι νά πολεμήσουμε τήν ἀλαζονεία...». Ἄν στή θέση τῆς Κολομβίας καί τῆς Ἀργεντινῆς βάλουμε τήν Ἀθήνα, τή Ρώμη, τό Παρίσι, τό Ἀννόβερο θά ἔχουμε τήν ταυτόσημη ἀντίδραση τοῦ μέσου Εὐρωπαίου, ὁ ὁποῖος γιά πρώτη φορά αἰσθάνεται τόν ἑαυτό του νά ἀποτελεῖ δυνάμει στόχο καί ἐπομένως ἐχθρό τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν, γιά πρώτη φορά αἰσθάνεται τή δράση τῆς ὑπερδύναμης νά στρέφεται προοπτικά ἐναντίον του.

ΤΟ ΡΗΓΜΑ ΑΥΤΟ, τό ρῆγμα τοῦ γυαλιοῦ στίς σχέσεις τῆς μεγάλης μάζας τῶν Εὐρωπαίων μέ τήν πέραν τοῦ Ἀτλαντικοῦ πρώην μεγάλη ἀδελφή καί προστάτιδα δύναμη, ἔχει σέ μεγάλο βαθμό νά κάνει μέ τήν ἔλλειψη κατανόησης τῶν αἰτίων καί ἐπομένως τήν ἀπόλυτη ἀνθαιρεσία τοῦ ἰσχυροῦ πού διαβλέπει ὁ κόσμος σ' αὐτόν τόν πόλεμο. Γιατί ἂν βιαστοῦμε νά ἀποδώσουμε αὐτήν τήν ἀσυμβατότητα Εὐρώπης-Ἠνωμένων Πολιτειῶν κατευθεῖαν σέ μόνιμες πολιτισμικές διαφορές εἴτε τῆς πύο μακρῆς διάρκειας εἴτε τοῦ πύο πρόσφατου παρελθόντος, κατευθεῖαν στό γενικό δηλαδή χωρίς νά ἀναγνωρίσουμε τή δύναμη τοῦ συγκεκριμένου, φοβᾶμαι ὅτι θά ἀστοχήσουμε. Δέν ὑπάρχει γιά παράδειγμα ἀμφιβολία ὅτι οἱ διαδηλώσεις στή Γερμανία διαπνέονται ἀπό τόν πασιφιστικό χαρακτήρα πάνω στόν ὁποῖο θεμελίωσε τή συγκρότησή του τό μεταπολεμικό γερμανικό κράτος· ἄλλοῦ στήν Ἰταλία ἢ τή Γαλλία εἶναι ἡ (παρεμφερῆς ἀλλά ὄχι ταυτόσημη) μεταπολεμική ἀντιφασιστική συνθήκη πού ἐμπεριέχει καί τό «ποτέ πιά πόλεμος» ἢ ὁποῖα κυριαρχεῖ καί συγκροτεῖ τήν ἐναντίωση. Παρ' ὅλα αὐτά ὅμως ὅλες αὐτές οἱ χώρες δέν εἶχαν κανένα ἢ εἶχαν πολύ μικρό πρόβλημα νά συνταχθοῦν καί νά συμπολεμήσουν κάποτε μέ τίς Ἠνωμένες Πολιτεῖες στόν πόλεμο τοῦ Κόλπου τό '91, στό Κόσοβο τό '98 (ὅταν μάλιστα ἡ Γερμανία ἐρμήνευσε-τροποποίησε τό σύνταγμά της), στό Ἀφγανιστάν πέρυσι. Ὁ λόγος εἶναι ὅτι ὅλοι οἱ παραπάνω πόλεμοι φάνταζαν στά μάτια τοῦ μέσου, τοῦ κοινοῦ πολίτη, αἰτιολογημένοι, σαφεῖς καί ἄρα δικαιολογημένοι, μή ἀνθαίρετοι, ἐνίοτε καί «δίκαιοι» (ὁ Σαντάμ εἶχε εἰσβάλει στό Κουβέιτ, ὁ Μιλόσεβιτς ἀπειλοῦσε μέ γενοκτονία τούς Ἀλβανούς, ὁ Μπίν Λάντεν τῶν δίδυμων πύργων κρυβόταν στό Ἀφγανιστάν κ.ο.κ.), ἄσχετα ἂν ὁ χαρακτηρισμός «δίκαιοι» ἐπὶ τῆς οὐσίας χωροῦσε καί χωραῖε μεγάλη συζήτηση.

Σήμερα τί; Μήν εἶναι τό πετρέλαιο ἢ αἰτία αὐτοῦ τοῦ πολέμου, μήπως τά πυρηνικά ὄπλα πού ἔχει ἢ δύνανται νά ἀποκτήσει ὁ Χουσεῖν, μήπως τό στρατιωτικοβιομηχανικό σύμπλεγμα καθῶς καί τά κέρδη ἀπό τήν ἀνοικοδόμηση τῆς καταστροφῆς, μήπως ἢ Ἀλ Κάιντα καί οἱ δίδυμοι πύργοι, μήπως ὅλα αὐτά μαζί; Ὅλες οἱ παραπάνω ἐρμηνεῖες δόθηκαν χωρίς καμιά

τους νά ικανοποιεῖ οὔτε καν τόν ἀπεγνωσμένο ἐκφωνητή της: μά τό ἐμπάργκο πετρελαίου ἢ ἴδια ἢ Ἀμερικὴ τό ἐπέβαλε στό Ιράκ καί δέν εἶχε, ἂν ἤθελε, παρά νά κουνήσει φιλικά τό δαχτυλάκι της στόν Σαντάμ ὁ ὁποῖος μέ μεγάλη χαρά θά ἐκτόπιζε τούς Εὐρωπαίους καί θά ἔκλεινε συμβόλαια μέ ἀμερικανικές ἐταιρεῖες ὥστε νά ἐπανενταχθεῖ στό διεθνές ἐμπορικό καί ὄχι μόνο σύστημα. Τά ὄπλα πάλι, τουλάχιστον τά πυρηνικά, φάνηκε καθαρά ὅτι οὔτε ὁ Σαντάμ τά διαθέτει, οὔτε τούς Ἀμερικανούς, κατὰ τή διαδικασία τῶν ἐπιθεωρήσεων, τούς πολυενδιέφεραν. Ἄλλο πράγμα ζήτησαν οἱ Ἀμερικανοὶ ἀπό τόν Σαντάμ: νά ἐγκαταλείψει τήν ἐξουσία, μέ ἄλλα λόγια ζήτησαν τήν ἐξουσία. Ἐνα τό κρατούμενο. Οἱ δίδυμοι πύργοι πάλι ἦταν σίγουρα ὁ καταλύτης αὐτοῦ τοῦ πολέμου ἀλλά ὁ καταλύτης ποτέ δέν συμπίπτει μέ τήν αἰτία. Κι ἂν οἱ Ἀμερικανοὶ ζητοῦσαν νά βροῦν τήν Ἀλ Κάιντα στό Ιράκ, τίς ἰσλαμικές φονταμενταλιστικές ὁργανώσεις γενικότερα, ὅλοι γνωρίζουν ὅτι τό Ιράκ τὸ Σαντάμ ὄχι μόνο δέν εἶναι λίκνο θρησκευτικοῦ φονταμενταλισμοῦ, ἀλλά εἶναι ἀντίθετα ἕνα χαρακτηριστικό δείγμα τῆς μοναδικῆς λειτουργούσας καί λειτουργικῆς κοσμικῆς ἐκφάνσης τοῦ ἀραβικοῦ, μουσουλμανικοῦ κόσμου. Μαζί μέ τή Συρία τό πείραμα τοῦ Μπάαθ ἀπό τή δεκαετία τοῦ '70 οἰκοδόμησε ἕνα πραγματικό μονοκομματικό (δέν θά μπορούσε νά εἶναι διαφορετικά – ἢ ἄλλη παράταξη, ἢ ἄλλη ἐκδοχή, εἶναι ἡ σαρία καί ἡ οὐμα, ἢ κοινότητα τῶν πιστῶν μέ τήν ὁποῖα δέν ὑπάρχει κοινό ἔδαφος) κοσμικό στήν ἀφειρηρία του καί στόν προορισμό του σύστημα διακυβέρνησης, τό ὁποῖο εἰδικά στό Ιράκ, λόγω τοῦ πλοῦτου τῶν πετρελαίων, τά χρόνια τοῦ '70 καί στήν ἀρχή τοῦ '80 εἶχε καί κάποια ἀποτελέσματα: τό Ιράκ πήρε τίς ἀποστάσεις του ἀπό τήν ἐξαθλίωση μπαίνοντας σέ μιά τροχιά οικονομικῆς καί –ἐν μέρει– κοινωνικῆς προόδου. Ὅλα αὐτά σταμάτησαν βέβαια μέ τόν πόλεμο Ἰράν-Ἰράκ καί ἀργότερα μέ τήν εἰσβολή στό «πολιτικά μεσαιωνικό» Κουβέιτ, γεγονότα πού καί τά δύο θά πρέπει νομίζω νά τά δοῦμε ὡς ἀναμέτρηση πολιτικῶν καί κοινωνικῶν συστημάτων γιά τήν ἐπικράτηση ἐντός τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου. Γιατί βέβαια (καί αὐτό πρέπει νά λεχθεῖ) ὁ Σαντάμ πάντοτε θεωροῦσε τό ἱρακινό σύστημα ἐξαγωγίμο προῖόν ἐντός τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου, ὅπως ἄλλωστε καί οἱ μουλάδες τό δικό τους –καί δέν θά μπορούσε νά εἶναι ἀλλιῶς ἀφοῦ στό ἐσωτερικό τῆς κάθε ἀραβικῆς χώρας ὑπάρχουν δυνάμεις πού εἶναι φορεῖς τῆς ἰδεολογίας τοῦ γείτονα/ἀντιπάλου μέ συνέπεια ἢ σύγκρουση νά καθίσταται ἀναπόφευκτη. Εἶναι ὡστόσο μιά σύγκρουση ἐντός τοῦ ἀραβικοῦ πλαισίου, μιά σύγκρουση διαφορετικῶν ὄψεων αὐτοῦ τοῦ κόσμου –κι αὐτό δέν πρέπει νά τό ξεχνᾶμε ποτέ. Δέν ἐπιχειρῶ ἐδῶ νά (δια)γράψω τήν πρόσφατη ἀραβική ἱστορία σέ συντεταγμένη ἐκδοχή –θέλω μόνο νά πῶ ὅτι ὁποῖος τό ἐπιχειρεῖ καί ἰδιαίτερα ἂν εἶναι ξένος, πρέπει νά τό κάνει μέ ἀραβικό στυλό καί ἀραβική μελάνη. Πρέπει

μέ άλλα λόγια εκτός από την απαραίτητη κριτική (άπο)στάση να έχει κατανόηση και σεβασμό για τους ανθρώπους αυτούς και τις συνθήκες στις οποίες δρουν, και όχι να θεωρεί τη δράση τους προϊόν ήλιθιότητας, τρέλας ή καθυστέρησης. Τό να περιγράφει κανείς π.χ. τόν Σαντάμ (ή τόν μακαρίτη τόν Άσαντ) ως αίμοσταγή δικτάτορα, μπορεί να μὴν εἶναι ἀνακριβής περιγραφή, εἶναι ὅμως ἄσχετη κατά κυριολεξία, διότι προέρχεται ἀπό ἓνα σύστημα ἐννοιῶν, ἀξιῶν καὶ ἀντιθέσεων, τό δυτικό, πού δέν ἔχει σχέση μέ τήν ἀραβική πραγματικότητα: κανείς πολιτικός ἀντίπαλος τοῦ Σαντάμ (ἢ, ἔστω, πολύ λίγοι) δέν τόν ἀντιμάχεται ἐπειδή εἶναι δικτάτορας, δέν ἔχει δηλαδή ὡς αἴτιμα τήν δημοκρατία. Κι αὐτό γιατί οἱ ἀντιθέσεις ἐντός τῶν ἀραβικῶν κοινωνιῶν εἶναι τέτοιες ὥστε νά μὴν ὑπάρχει ἔδαφος γιά τό δημοκρατικό κοινόσους. Παρεκτραπήκαμε ἴσως ἀλλά ἡ διαπίστωση αὐτή θά μᾶς χρειαστεῖ ἀργότερα.

ΟΛΗ ΑΥΤΗ Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΑΠΟΡΙΑ γιά τά «πραγματικά» αἷτια τοῦ πολέμου διαλύθηκε μέ τό πού ξεκίνησαν οἱ ἐπιχειρήσεις. Μέσα σέ δύο, τρεῖς, τέσσερις, πέντε μέρες καί παρόλο πού τά πράγματα δέν πήγαιναν καλά γιά τούς Ἀμερικανούς, ἄρχισε νά ξεπροβάλλει ὄλο καί πιό καθαρά ὡς δυνατότητα, ἀρχικά ὡς παρενέργεια ἂν θέλετε, αὐτό πού δέν μπορεί παρά νά εἶναι ἡ αἷτια τούτου τοῦ πολέμου καί ἡ αἷτια αὐτή δέν εἶναι ἄλλη ἀπό τά ἀποτελέσματά του, πιό σωστά τά προδοκώμενα ἀποτελέσματά του. Μέ αὐτή τήν ἔννοια τά αἷτια αὐτοῦ τοῦ πολέμου δέν ἐντοπίζονται στό παρελθόν, ἀλλά στό μέλλον, στό μέλλον πού ὁ πόλεμος αὐτός θά οἰκοδομήσει. Θά πρέπει ἐδῶ νά ποῦμε ὅτι ὁ ἐντοπισμός τῶν αἰτιῶν στό ἀποτέλεσμα, ἀντί νά καθιστάει ἐνισχύει ἀκόμα περισσότερο τό στοιχείο τῆς ἀυθαιρεσίας πού οἱ πολλοί ἐξαρχῆς διέκριναν σ' αὐτό τόν πόλεμο. Οἱ ἄνθρωποι, ἀπό τόν Ἡρόδοτο τουλάχιστον καί μετά, ἔχουν μάθει καί ἔχουν ἀποδεχθεῖ νά ἀναζητοῦν τά αἷτια τῶν συγκρούσεων, τά αἷτια τῆς ἱστορίας γενικότερα, μέσα στήν ἱστορία, ἀλλά στήν ἱστορία μέ τήν ἔννοια τοῦ παρελθόντος, μέ τήν ἔννοια τοῦ αἰτίου καί τοῦ αἰτιατοῦ. Δέν ἔχουν ἀκόμα γαλουχηθεῖ σέ ἐκεῖνο τόν σχετικισμό ὅπου ἡ ἱστορία δέν εἶναι μόνο τά ὅσα προηγήθηκαν ἀλλά κι αὐτά πού ἔπονται, ὅπου αἷτιο μπορεί νά καταστεῖ ὁ ἴδιος ὁ πόλεμος καί αἷτιατό τό ἀποτέλεσμα. Ὅχι βέβαια ὅτι δέν ἔχουν ὑπάρξει τέτοιου εἶδους πόλεμοι καί στό παρελθόν, ἰδίως σέ ἄλλες ἐποχές, κάθε ἄλλο. Ἀπλῶς δέν τούς ἔχει ἀποδεχθεῖ ἀκόμα ἡ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων.

Μιά ματιά στόν χάρτη, ὅχι ἀπαρατήτως τόν γεωγραφικό ἀλλά ἐκεῖνο τό νοερό δομικό χάρτη τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου, εἶναι ἀρκετή γιά νά ἀντιληφθοῦμε τό γιατί αὐτοῦ τοῦ πολέμου. Τό Ἰράκ εἶναι ἡ καρδιά, εἶναι τό κομβικό σημεῖο τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου. Εἶναι ἐκεῖνος ὁ δομικός λίθος πού ἂν φύγει ἀπό τή θέση του, θά καταρρεύσει ὄλο τό ἀραβικό οἰκοδόμημα. Ἄν

πρός στιγμή ὑποθέσουμε ὅτι τό Ἰράκ γινόταν μιά «φιλοδυτική δημοκρατία», τότε τίποτε ἀπό αὐτά πού συναποτελοῦν σήμερα τόν ἀραβικό κόσμο καί τή Μέση Ἀνατολή δέν θά μπορούσε νά παραμείνει ἀναλλοίωτο ὅπως ἦταν χθές. Πρῶτα-πρῶτα ἡ Συρία: χωρίς Ἰράκ, χωρίς τήν ἀντικειμενική στήριξη τοῦ Ἰράκ, ἡ Συρία δέν μπορεί νά ἐξακολουθήσει νά ὑπάρχει μέ τόν τρόπο πού ὑπάρχει σήμερα στή Μέση Ἀνατολή. Δέν χρειάζεται κανένας πόλεμος γιά νά μεταλλαχθεῖ ἡ Συρία: ἀπλῶς ἡ ἀφαίρεση τοῦ Ἰράκ ἀπό δίπλα της ἀρκεῖ ὥστε νά μὴν μπορεί πλέον νά εἶναι αὐτή πού εἶναι στό ἐσωτερικό της, οὔτε, κυρίως, νά διατηρήσει ὡς πρὸς τήν ἐξωτερική της παρουσία τίς συμπεριφορές πού μέχρι τώρα τή χαρακτηρίζουν. Γιά τίς ἐπιπτώσεις καί τίς ἀνατροπές πού θά ἐπιφέρει μιά «ἀμερικανοποίηση» τοῦ Ἰράκ στή Σαουδική Ἀραβία ἔχει γίνει πολύς λόγος τελευταῖα καί δέν χρειάζεται ἐδῶ νά ἐπαναλάβουμε ὅσα ἔχουν λεχθεῖ. Τά ἴδια ἀπό τήν ἄλλη μεριά ἰσχύουν καί γιά τήν Τεχεράνη, ἡ ὁποία, ὅσο καί ἂν αὐτό φαίνεται παράξενο ὑπό τό πρίσμα τοῦ πρόσφατου πολέμου Ἰράν-Ἰράκ, τῶν θρησκευτικῶν διαφορῶν καί τῶν ἀνύπαρκτων σχέσεων μεταξύ τῶν δύο χωρῶν, «ὄρφανεύει» ἐφ' ὅσον χυθεῖ τό Ἰράκ. Ἄς γενικεύσουμε λίγο: μετά τήν κατάρρευση τοῦ μπλόκ τῶν χωρῶν τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ, ὁ ἀραβικός κόσμος, ὁ μουσουλμανικός κόσμος γενικότερα, παρά τίς διαφορές στό ἐσωτερικό του, ἦταν καί εἶναι ἡ μόνη ὁμάδα κρατῶν στόν κόσμο μέ σχέσεις καχυποψίας ὡς καί ἀνοιχτῆς ἐχθρότητας μέ τίς Ἡνωμένες Πολιτείες, σχέσεις μὴ ἀποδοχῆς ἀλλήλων ὄχι μόνο στήν ἐξωτερική πολιτική, ἀλλά καί στά ἐκατέρωθεν κοινωνικά μοντέλα. Ἦταν δηλαδή ἡ μοναδική περιοχὴ τοῦ κόσμου μετά τήν κατάρρευση τοῦ ὑπαρκτοῦ πού πρόβαλε ἀντιστάσεις στό ἀμερικανικό μοντέλο, μὴ ἀφομοιωμένη ἴσως καί μὴ ἀφομοιώσιμη.

Μέ αὐτή τήν ἔννοια τό χτύπημα στήν καρδιά αὐτῆς τῆς περιοχῆς, ἓνα καί μόνο ζητούμενο μπορεί νά ἔχει ἐισβάλλοντας στό Ἰράκ θέλουν νά ἐξορῶσουν, θέλουν νά βγάλουν τήν ψυχὴ τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου. Καί δέν εἶναι βέβαια νά ἀπορεῖ κανείς ὅτι σ' αὐτό τό πλαίσιο, μέ τόν ἀραβικό κόσμο σέ δυθιότητα, ἀκόμα καί τό Ἰσραήλ συμφώνησε, ὅπως διαβάσαμε πρό ἡμερῶν στίς ἐφημερίδες, νά προχωρήσει σέ ἐπίλυση τοῦ Παλαιστινιακοῦ ἀπό θέση ἰσχύος μέχρι τό 2005. Ἄλλη εἶναι ὡστόσο ἡ μείζων ἀπορία πού δημιουργεῖται: ἂν ὄντως τό ζητούμενο αὐτοῦ τοῦ πολέμου εἶναι ἡ ψυχὴ ὄχι ἀπλῶς τοῦ Ἰράκ ἀλλά αὐτοῦ πού εἶναι σήμερα ὁ ἀραβικός κόσμος εἶναι δυνατόν ποτέ οἱ Ἀμερικανοί νά πιστεψαν ὅτι αὐτό μπορεί νά συμβεῖ μέσα σέ τρεῖς-τέσσερις μέρες καί μάλιστα ὑπό τίς ἐπευφημίες καί τά καλωσορίσματα τῶν ἰδίων τῶν Ἀράβων; Ὅταν θά μπορούσαμε νά φανταστοῦμε ἀκόμα καί τή Συρία ἢ τό συτικό Ἰράν νά μπαίνουν σ' αὐτό τόν πόλεμο στό πλευρό τοῦ Ἰράκ ἐφόσον ἡ πτώση τῆς Βαγδάτης ἀδυνατίζει ἀφάνταστα καί τή δική τους θέση (ἐντάξει, μιά

σκέψη είναι, κανείς δεν μπαίνει σέ πόλεμο οικειοθελώς και κατά μέτωπο με την υπερδύναμη, κανείς δεν βάζει τό κεφάλι του στό στόμα του λύκου), πώς είναι δυνατόν ή Ουάσιγκτον νά προσδοκᾷ ἀπό τούς Σίτες τοῦ Ἰράκ ὄχι μόνο νά τήν καλοδεχτοῦν ἀλλά και νά συμμαχήσουν μαζί της; Ὅταν αὐτός ὁ πόλεμος ἀναδεικνύει τό Ἰράκ ὡς συνεκτικό κρῖκο ὄλου τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου, πώς είναι δυνατόν νά θεωρεῖ ὅτι θά βρεθοῦν Ἀραβες νά σπάσουν οικειοθελώς τόν κρῖκο πού τούς συνέχει;

Τό ἐρώτημα ἔχει κεφαλαῖωδη σημασία γιατί δέν ἔχει νά κάνει μόνο μέ τόν γρήγορο ἢ λιγότερο γρήγορο τερατισμό τοῦ πολέμου, ἀλλά κυρίως μέ τήν μετά τόν πόλεμο εἰρήνη, μέ τό κατά πόσον δηλαδή αὐτός ὁ πόλεμος μπορεῖ νά ἔχει τέλος. Ἄν μέ ἄλλα λόγια οἱ Ἀμερικανοί ἔχουν κάνει λάθος, τό λάθος αὐτό δέν ἀφορᾷ μόνο τήν τακτική τοῦ πολέμου (ὅπως οἱ ἴδιοι μοιάζουν τώρα νά ἀποδέχονται ἀναπροσαρμόζοντας τά σχέδιά τους) ἀλλά τόν ἴδιο τόν πόλεμο. Γιατί ποιά εἰρήνη, ποῖο τέλος, μπορεῖ νά ἔχει μιά σύγκρουση πού ζητάει ἀπό τούς Ἀραβες νά παραδώσουν τή ψυχή τους; Εἶναι τό τέλος ἡ Βαγδάτη, ἢ, ὅπως εἶπε χθές ὁ Γραμματέας τοῦ Ἀραβικοῦ Συνδέσμου, ἡ κατάληψη τῆς Βαγδάτης εἶναι στήν πραγματικότητα ἡ ἀρχή; Πῶς θά σταθοῦν τά στρατεύματα κατοχῆς μέσα στό Ἰράκ, πῶς θά βροῦν ἡσυχία, πῶς και μέ ποιούς θά κυβερνήσουν; Τί θά κάνουν οἱ «ἀπελευθερωτές» ὅταν ὅλος ὁ ἀραβικός κόσμος και ὄχι μόνο θά ζητᾷ και θά ἀπαιτεῖ τήν ἀπελευθέρωση τοῦ Ἰράκ ἀπό τούς ἀπελευθερωτές του; Πόσα Γουαντανάμο θά χρειαστοῦν γιά νά χωρέσουν τούς Ἀραβες;

Νομίζω ὅτι τή διάπραξη τοῦ τεράστιου και ἴσως ἀνεξήγητου γιά μᾶς σφάλματος τῶν Ἀμερικανῶν, οἱ ὁποῖοι δείχνουν, ὅπως χαρακτηριστικά λέχθηκε, νά «ἔχουν πέσει και οἱ ἴδιοι θύματα τῆς προπαγάνδας τους», μπορούμε νά τήν κατανοήσουμε μόνο μέ βάση ὅσα ἀναφέραμε προηγουμένως, ὅτι δηλαδή ἡ ἀραβική ἱστορία, ἡ πρόσφατη ἀραβική ἱστορία, ἡ ἀραβική πραγματικότητα ἐπομένως, μπορεῖ νά γραφεῖ μόνο μέ ἀραβική μελάνη. Οἱ Ἀμερικανοί δέν τό ἔκαναν –ἀντίθετα περιέγραψαν και ἔκριναν ἕναν ὁλόκληρο κόσμο, τόσο διαφορετικό ἀπό τόν δικό τους, μέ βάση τίς δικές τους ἀξίες. Τό δίπολο, ἡ ἀντίθεση ἂν θέλετε, δημοκρατία-δικτατορία προκύπτει μέσα ἀπό, και ἐπομένως ἔχει ὡς πεδίο ὀρισμοῦ, τό σημερινό δυτικό πολιτισμό. Μποροῦμε κοιτάζοντας τήν ἱστορία νά διαπιστώσουμε ὅτι ὁ Πεισίστρατος ἦταν δικτάτορας ἢ, ἐν πάσῃ περιπτώσει, δέν ἦταν δημοκράτης· ὅτι ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος δέν ἦταν δημοκράτης, τό ἴδιο ὁ Τριβωνιανός, ὁ Καρλομάγνος, ὁ Θεοδόσιος. Ἄν μέ βάση τά ἀπολύτως ὀρθά (μέ τήν ἔννοια τῆς λογικῆς) αὐτά συμπεράσματα θελήσουμε νά κατανοήσουμε τήν ἱστορία, φοβᾶμαι ὅτι δέν θά μπορέσουμε νά δοῦμε πέρα ἀπό τή μύτη μας και ὅτι τά συμπεράσματά μας θά ἔχουν τόση χρηστική ἀξία, ὅσο και τό συμπέρασμα λ.χ. ὅτι ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος δέν ἦταν ἐλέφας. Κι ὁμως ἀκριβῶς μ'

αὐτό τόν τρόπο, μέ ἔννοιολογικά ἐργαλεῖα προερχόμενα κατευθεῖαν ἀπό τά ἐγκατα τῆς Ἀλαμπάμα, εἶδαν οἱ Ἀμερικανοί τόν Σαντάμ και τή σύγχρονη ἀραβική πραγματικότητα και ἀνεφώνησαν: ὁ Σαντάμ εἶναι δικτάτορας. Ἄρα; Ἄρα δέν εἶναι δημοκράτης, εἶναι ἐναντίον τοῦ λαοῦ του, ἄρα ὁ λαός του τόν μισεῖ. Γι' αὐτό κι ὁ Σαντάμ βομβαρδίζει τούς πολίτες τῆς χώρας του ρίχνοντας χημικά στούς Κούρδους, ὅπως ἀκριβῶς ὁ ἄλλος ὁμοϊδεάτης του, ὁ Ἀσσαντ τῆς Συρίας, βομβάρδιζε και κατέστρεφε πρῖν 20 χρόνια τό κέντρο τῆς τρίτης σέ μέγεθος πόλης τῆς χώρας του, τῆς Χάμα, πού ἦταν τό κέντρο τοῦ ἰσλαμιστικοῦ κινήματος. Ποιός λοιπόν θά ἀναλάβει τό θεᾶρεστο ἐργο τοῦ γερομίσματος τοῦ δικτάτορα, τῆς ἀποκατάστασης (ἄντε τῆς ἐγκατάστασης) τῆς δημοκρατίας, ποιός θά κερδίσει τό χειροκρότημα τοῦ πλήθους και τά συμβόλαια τοῦ πετρελαίου (ἄντε τό 25%), γιατί τό 75% θά ἀποδοθεῖ στόν δικαιοῦχο ἰρακινό λαό; Ἐμεῖς, πού ἔχουμε και τά ὄπλα γιά νά τό κάνουμε. Και θά ζήσουν αὐτοί (οἱ Ἰρακινοί) καλά κι ἐμεῖς (οἱ Ἀμερικανοί) καλύτερα.

Τά παραπάνω ἀπορρέουν ἀπό μιά βαθύτατη πολιτισμική ὑποτίμηση τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου πού δεδαίως πηγάζει ἀπό ἕναν σαφέστατο και εὐδιάκριτο πολιτισμικό ρατσισμό (ὁ ὁποῖος και τούς ἐπιτρέπει νά βομβαρδίζουν τώρα ἀνελέητα ἀνθρώπους μέ τόν ἴδιο και χειρότερο τρόπο πού βομβάρδιζε στό παρελθόν ὁ Σαντάμ, τόν ὁποῖον κατά τά ἄλλα κατηγοροῦν). Αὐτή ἡ πολιτισμική ὑποτίμηση, αὐτή ἡ ἰσότη στήν (ἢ νά ποῦμε ἡ μάχη γιά τήν) οἰκουμηνικότητα τοῦ ἀμερικανικοῦ ἀξιακοῦ συστήματος εἶναι παντοῦ διακριτή σ' αὐτόν τόν πόλεμο: στίς προκηρῦξεις πρὸς τόν πληθυσμό, πού πέταξαν πρῖν ξεκινήσουν τίς ἐχθροπραξίες, εἶχαν ἀπό τή μιά φάτσα τοῦ χαρτιοῦ τυπώσει τό δολάριο ὡστε νά εἶναι σίγουροι ὅτι οἱ Ἰρακινοί θά τό σηκώσουν. Ἀγαπημένο θέμα τοῦ τηλεοπτικοῦ ρεπορτάζ εἶναι ἡ περιθάληψη ἀμάχων Ἰρακινῶν τραυματιῶν (τούς ὁποῖους κατά τά ἄλλα οἱ ἴδιοι τραυμάτισαν) ἀπό Ἀμερικανούς στρατιῶτες γιατρούς και γιατρίνες. Τέλος και ἐπειδή ὁ δικτάτορας γιά νά εἶναι δικτάτορας θέλει και δημοκράτες, ἢ, γιά νά γίνουμε πῶς σοδαροί, ἔχει νόημα νά μιλήσουμε γιά δικτατορία μόνον ἐφόσον μέσα σέ μιά κοινωνία ὑπάρχει τό δημοκρατικό αἶτημα, τά ἀμερικανικά τηλεοπτικά μέσα και ἡ ἀμερικανική κυβέρνηση συναλλάσσονται και συνομιλοῦν μέ καμιά δεκαριά ἀντικαθεστωτικούς φιλοδυτικούς πρόσφυγες, σάν νά ἐξέφραζαν αὐτοί τίς μεγάλες ἀντιθέσεις στό ἐσωτερικό τῶν ἀραβικῶν κοινωνιῶν. Ἡ ὑποτίμηση φαίνεται πάνω ἀπ' ὅλα και στόν περιβόητο χαρακτηρισμό «κράτη-ἀλήτες», ὁ ὁποῖος ἂν μή τί ἄλλο φανερώνει ὅτι γιά τούς ἐμπνευστές του τά κράτη αὐτά δέν ἐκφράζουν ἕναν πολιτισμό, ἢ ἔστω μιά ἀπό τίς ἐκφάνσεις ἑνός πολιτισμοῦ, δέν ἐκφράζουν ἕναν κόσμο ἢ ἔστω μιά πλευρά του, δέν εἶναι ἐπομένως κᾶν κράτη μέ τήν πλήρη ἔννοια τοῦ ὅρου και δέν συμπυκνώνουν τίποτα παραπάνω ἀπό τίς παραξενιές, τά χούγια και τόν ἀυταρχισμό ἑνός δικτάτορα ἢ μιάς ἐξουσιαστικῆς

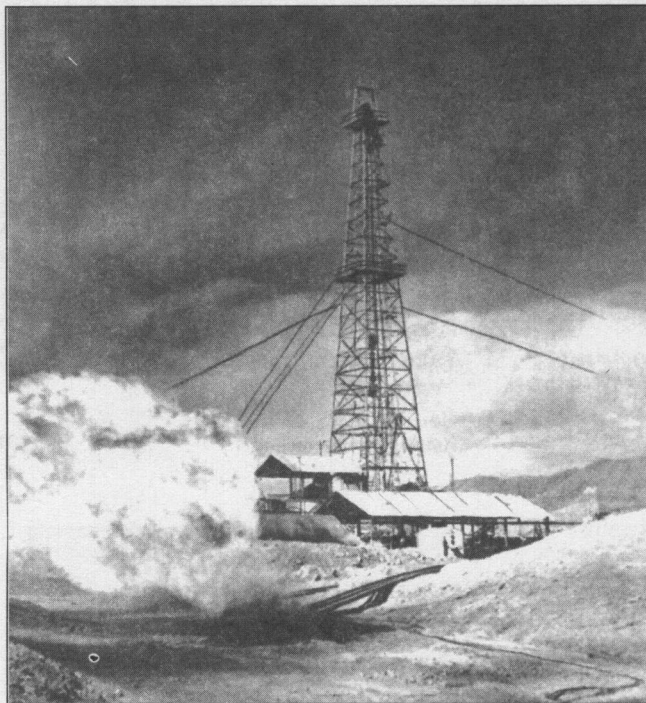

κῆς ἐλίτ. Διαφορετικά θά ἔπρεπε νά μιλοῦν ὄχι γιά κράτη, ἀλλά γιά λαούς –ἀλήτες– ἀλλ' αὐτό δέν τολμοῦν νά τό κάνουν.

Ὅταν ἐπομένως ἐμεῖς ὀνομάζουμε ὡς ζητούμενο, ὡς ἔπαθλο αὐτοῦ τοῦ πολέμου τήν ψυχή τῶν Ἀράβων, θά πρέπει νά ἔχουμε ἐπίγνωση (γιά νά μήν κάνουμε τό ἴδιο σφάλμα πού κατηγοροῦμε τοὺς Ἀμερικανούς ὅτι ἔκαναν) πῶς αὐτό ἀποτελεῖ δική μας διαπίστωση. Γιά τοὺς Ἀμερικανούς ἀντίθετα, οἱ ὅποιοι καί κάνουν αὐτό τόν πόλεμο, αὐτό πού ἐμεῖς ἀποκαλοῦμε ψυχή ὑπονοώντας τά ἔσχατα ὑποστρώματα πού ἡ ἱστορία ἐνός λαοῦ ἔχει σφυρηλατήσει στή συνειδήσή του (ἄς θυμηθοῦμε ἐκεῖνο τό «τό ὄνομά μας εἶναι ἡ ψυχή μας» τοῦ Μακεδονικοῦ), δέν εἶναι παρά ἓνα ἐπιφανειακό στρώμα, ἓνα λούστρο, πού εὐκολότατα θά ἀφαιρεθεῖ, μόλις τά ἐν λόγω κράτη-ἀλήτες ἀπαλλαγοῦν ἀπό τά καθεστώτα πού, ὡς ἱστορικό ἀτύχημα παρά ὡς ἱστορική ἀναγκαιότητα, τά ἐπικαθορίζουν.

Δέν πρέπει βέβαια νά ὑποτιμήσουμε τήν ἰσχύ τῶν ὄπλων. Οἱ ἴδιοι οἱ Ἀμερικανοί μοιάζουν τώρα νά πιστεύουν ὅτι κι ἂν κάπου ἔχουν κάνει λάθος στήν ἀνάλυσή τους, τό ἐπιχείρημα τῶν ὄπλων εἶναι ἰκανό γιά νά διαγράψει τό λάθος αὐτό. Εἶναι λοιπόν πιθανό μέ τήν ἰσχύ τῶν ὄπλων νά καταλάβουν τή Βαγδάτη. Ἀλλά, ἄραγε, πῶς θά γίνει αὐτό; Μέ πόσους νεκρούς Ἀμερικανούς καί πόσους Ἀραβες νεκρούς ἀπό τήν ἄλλη πλευρά; Γιατί ὅσο πῶς ἐντονα κόκκινοι βαφτοῦν οἱ δρόμοι τῆς Βαγδάτης ἀπό τό αἷμα τόσο πῶς σίγουρο εἶναι ὅτι τό αἷμα αὐτό θά βάψει μέ ἀνεξίτηλα χρώματα τήν ἱστορία τοῦ μέλλοντος καθιστώντας τή διαχείριση τῆς νίκης τῶν Ἀμερικανῶν ἓναν πραγματικό ἐφιάλτη: δίπλα στό Παλαιστινιακό οἱ Ἀμερικανοί προσθέτουν τώρα μέ τό Ἰράκ μιὰ νέα ἀνοιχτή πληγή, ἓνα ἀπείρως μεγαλύτερο πρόβλημα, τό ὅποιο θά βασανίσει καί ταυτόχρονα θά καθορίσει τήν ἀνθρωπότητα, τοὺς Ἀραβες, τοὺς ἴδιους τοὺς Ἀμερικανούς ἀλλά καί ὅλους μας τίς ἐπόμενες δεκαετίες: οἱ Ἀμερικανοί ξετάπωσαν τό μπουκάλι μέ τό τζίνι. Μέ ἄλλα λόγια αὐτή ἡ σύγκρουση δέν ἔχει τέλος· ἀντίθετα μόλις τώρα ἀρχίζει.

Τελειώνοντας δέν μποροῦ νά ἀποφύγω δύο παρατηρήσεις. Ἡ πρώτη ἔχει νά κάνει μέ τή σιωπή τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησίας ὅς αὐτή τή σύγκρουση πού τείνει νά λάβει τό χαρακτῆρα σύγκρουσης πολιτισμοῦ, ἐπομένως καί θρησκείων. Ὁ Πάπας τό κατανόησε αὐτό καί θέλησε, τουλάχιστον τόν τομέα τῆς δικῆς του ἀρμοδιότητος, τή θρησκεία, νά τόν τοποθετήσει ἐκτός σύγκρουσης. Οἱ δικοί μας ἀντίθετα εἴτε (κυρίως) στήν Κωνσταντινούπολη εἴτε στήν Ἀθήνα προτίμησαν νά σιωπήσουν μετρώντας, ὅπως φαίνεται, τίς δυσαρέσκεις καί τίς ἀπώλειες πού αὐτές θά μπορούσαν νά ἐπιφέρουν, στήν ὀρθόδοξη ἐκκλησία τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν. Παρόμοιες ἀπώλειες εἶχε βεβαίως καί ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία ἀλλά δέν τίς ὑπολόγισε, γνωρίζοντας ὅτι αὐτό πού περιμένει ὁ κόσμος ὅταν τά γεγονότα εἶναι τόσο μεγάλα, δέν εἶναι μιὰ πολιτικὴ στά-

ση, ἀλλά μιὰ στάση ἀρχῆς, μιὰ στάση ζωῆς. Ὁ Μπλαίρ καί ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία δέν τό κατανόησαν αὐτό.

Ἡ δεύτερη παρατήρηση ἀφορᾷ αὐτό πού ὁ Κ. Σημίτης ἀλλά καί ἄλλοι ὅπως φαίνεται Εὐρωπαῖοι, μαζί καί οἱ Βρετανοί, ζητοῦν· νά ἀναλάβει δηλαδή ὁ ΟΗΕ διαχείριση τῆς ἐνδεχόμενης νίκης τῶν Ἀμερικανῶν. Ἄς κάτσουν τουλάχιστον πρῶτα νά δοῦν πάνω ἀπό πόσα πτώματα θά πρέπει νά πατήσουν οἱ ἄνθρωποι τοῦ ΟΗΕ γιά νά ἐγκατασταθοῦν στά νέα τους γραφεῖα. Κι ἀντί νά φορτώσουν στόν ΟΗΕ τόν ἐφιάλτη τῆς διαχείρισης τῆς ἀμερικανικῆς στρατιωτικῆς ἐπιτυχίας, μήπως θά ἦταν φρονιμότερο νά ὀρμηψοῦν τοὺς Ἀμερικανούς μετά τήν ἐν λόγω ἐπιτυχία νά «τὴν κάνουν» μέ χαρούμενα πηδηματάκια πρὸς τό Οὐμ Κάσο καί ἀπό κεῖ στά πλοῖα καί ὁ τελευταῖος νά κλείσει καί τὴν πόρτα μήπως καί προλάβει καί κλείσει τό τζίνι μέσα;

Ἀλλά βέβαια δέν πρέπει νά ἔχουμε αὐταπάτες. Δέν εἶναι μόνο τά συμβόλαια καί τό χρήμα ἀπὸ τὴν ἀνοικοδόμηση. Εἶναι καί ἡ ἀνάγκη τῆς «διεθνούς κοινότητας» ἀφενὸς μὲν νά ἐλαχιστοποιήσει, ἀφετέρου δέ, καί κυρίως, νά ποινικοποιήσει (δηλαδή νά χαρακτηρίσει ὡς τρομοκρατία) τίς συνέπειες τοῦ πολέμου τῶν Ἀμερικανῶν, πού θά ὀδηγήσουν ἀναπόφευκτα σέ μιὰ ρητὴ ἢ ἔστω ντεφάκτο ἐκ τῶν ὑστέρων νομιμοποίηση τῶν τετελεσμένων.

ΕΝΑΣ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΝΑ ΔΟΥΜΕ ΤΙΣ Η.Π.Α.

του Έντουαρντ Σαϊντ

Η άλλη Αμερική

Σύμφωνα με το κεφάλαιο VII του Χάρτη του ΟΗΕ το Συμβούλιο Ασφαλείας εκλήθη να αποφασίσει ότι το «Ιράκ δεν έλαβε υπόψη του την τελευταία δυνατότητα που του προσφέρθηκε από το ψήφισμα 1441». Το κείμενο αυτό της πρότασης, που κατέθεσαν οι ΗΠΑ, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Ισπανία, αν είχε υιοθετηθεί, θα έδινε το πράσινο φως στον πόλεμο. Αλλά αντιτίθενται κυρίως η Γαλλία, η Γερμανία και η Ρωσία, που θεωρούν ότι δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις για τη χρήση βίας και ότι ο πλήρης αποπλιμμός της Βαγδάτης μπορεί να επιτευχθεί με ειρηνικά μέσα. Αυτή η ρήξη στους κόλπους του Συμβουλίου Ασφαλείας δεν αντανακλά τη γενική κατάσταση πνευμάτων. Η κοινή γνώμη, στην τεράστια πλειοψηφία της, στη Δυτική και Ανατολική Ευρώπη, στον αραβομουσουλμανικό κόσμο, στις χώρες του Νότου, εκφράζει μια συγκεκριμένη αντίθεση όπως τό έδειξαν οι μαζικές διαδηλώσεις της 15ης Φεβρουαρίου και συνεχώς έκτοτε. Αλλά και στις ίδιες τις ΗΠΑ, πίσω από την φαινομενική ομοφωνία, που κατέστη δυνατή χάρη στην άπιστευτη υποταγή στην εξουσία των μήντια, εκφράζεται μια άλλη Αμερική: αυτή που λέει όχι στην στρατιωτική περιπέτεια.

Στις αρχές Φλεβάρη μιά καταχώριση στις εφημερίδες επισήμαινε ότι ο πρίγκιπας Ουαλίντ Ίμπν Ταλάλ δώριζε 10 εκατομμύρια δολάρια στο αμερικάνικο πανεπιστήμιο του Καΐρου για την ίδρυση ενός τμήματος αμερικανικών σπουδών. Αυτός ο νεαρός Σαουδάραβας πολυεκατομμυριούχος είχε ήδη προσφέρει 10 εκ. δολάρια στην πόλη της Ν. Υόρκης μετά το χτύπημα της 11ης Σεπτεμβρίου 2001. Στην επίστολή του επισήμαινε ότι αυτό το δώρο ήταν μέν απότιση τιμής στην πόλη, αλλά υπαινισσόταν επίσης ότι οι ΗΠΑ θα όφειλαν ίσως να ξανασκεφθούν την πολιτική τους στη Μέση Ανατολή, να ξανασκεφθούν την ανεπιφύλακτη υποστήριξή τους στο Ισραήλ, αλλά επίσης το σύνολο της πολιτικής δυσφήμισης προς το Ισλάμ –ή εν πάσει περιπτώσει την έλλειψη σεβασμού άπέναντί του.

Λυσασμένος ο Ρούντολφ Τζουλιάνι –δήμαρχος τότε της Ν. Υόρκης, πόλη της οποίας ο εβραϊκός πληθυσμός είναι ο σημαντικότερος του κόσμου– επέστρεψε πίσω την επιταγή στον Σαουδάραβα πρίγκιπα χωρίς να σεβαστεί κανένα πρωτόκολλο, με μιά περιφρονητική χειρονομία που θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε ρατσιστική γιατί θέλησε να είναι ύβριστική και μιάς κακόβουλης αλαζονείας. Υποστηρίζοντας μάν όρισμένη εικόνα της Νέας Υόρκης σκεφτόταν να συμβάλει προσωπικά στην τόνωση του κουράγιου που η πόλη είχε ανάγκη και να επιβεβαιώσει την άρνηση αρχής σε κάθε έξωτερική ανάμειξη. Και συνάμα ο δήμαρχος θέλησε να κολακεύσει το εβραϊκό εκλογικό σώμα, υποτίθεται όμόφωνο, αντί να τό διδάξει.

Αυτή η χονδροειδής συμπεριφορά του δημάρχου μοιάζει με την άρνησή του, τό 1995, δυό χρόνια μετά

Δημοσιεύτηκε στον *Monde Diplomatique*, Μάρτιος 2003.
Μετάφραση Άγγελος Έλεφάντης.

τήν ύπογραφή των συμφωνιών του Όσλο, να αποδεχθεί την παρουσία του Γιασέρ Άραφάτ στο Philarmnic Hall σε μία συναυλία στην οποία είχαν προσκληθεί όλες οι προσωπικότητες των Ηνωμένων Έθνών που έτυχε να είναι παρούσες στην πόλη. Η απάντηση του δημάρχου της Ν. Υόρκης στο δώρο του νεαρού Σαουδάραβα ήταν προβλεπόμενη: είναι χαρακτηριστική των χθαμαλών θεατρικών έντυπωνισμικών των πλέον μέτριων πολιτικών των μεγάλων αμερικανικών πόλεων. Παρ' όλο που το χρέμα προοριζόταν να χρησιμοποιηθεί από μία πληγωμένη πόλη εξ' αιτίας μιάς τρομερής φρικαλεότητας, και που τό είχε απολύτως ανάγκη, τό πολιτικό σύστημα και οι κύριοι πρωτεργάτες του θέτουν τό Ισραήλ πάνω από τό κάθε τί.

Κανείς δέν γνωρίζει ποιά θά ήταν ή αντίδραση της εβραϊκής κοινότητας αν ό δήμαρχος δέν είχε επιστρέψει την έπιταγή αν είχε την έκλαμψη να ύπερκεράσει την κινητοποίηση του φιλοϊσραηλινού λόμπυ, τόσο καλοαδωμένο μάλιστα.

Όπως σημείωσε ή διάσημη δοκιμογράφος και μυθιστοριογράφος Τζόαν Ντίντιον (Joan Diction) στην *New York Review of Books*,¹ μιά βασική άρχή της έξωτερικής πολιτικής, που ανάγεται στον πρόεδρο Ρούσβελ, θέλει οι ΗΠΑ, ενάντια σε κάθε λογική, να ύποστηρίζουν και την Σαουδική μοναρχία και τό κράτος του Ισραήλ. Σε τέτοιο σημείο, προσθέτει, που «είμαστε άνίκανοι να άμφισθητήσουμε τό ότιδήποτε θά μπορούσε να δλάψει τις σχέσεις μας με τή σημερινή κυβέρνηση του Ισραήλ». Αυτό τό περιστατικό, θά επιβεβαιώσει ίσως μιά θεώρηση σχεδόν όλοσχερως πλασματικής των άμερικανικών πραγματικοτήτων, με βάση τις όποιες οι πολιτικοί και οι Άραβες ήγέτες καθώς και οι σύμβουλοί τους, μολονότι συχνά σπουδαγμένοι στις ΗΠΑ, όρίζουν την πολιτική των χωρών τους. Η αντίληψή τους είναι τά πάντα εκτός από συνεκτική. Γυρίζει γύρω από την ιδέα ότι στο βάθος «οί Άμερικανοί αποφασίζουν για τά πάντα άκόμη κι αν στις λεπτομέρειες κάτι τέτοιο καλύπτει μιά τεράστια βεντάλια σχεδόν θολή, των πιο διαφορετικών γνώμων, που πάνε από τό ότι ή Άμερική δέν είναι παρά μιά εβραϊκή συνωμοσία ως την πεποίθηση ότι είναι μιά άσπρη πηγή άθωότητας, καλοσύνης, δόθειας σε θύματα ή ότι από τό Α ως τό Ω διευθύνεται από τον Λευκό Οίκο με την όλύμπια φυσιογνωμία ενός άδιαφιλονίκητου λευκού ανθρώπου».

Στή διάρκεια των είκοσι ετών που συναναστράφηκα τον Άραφάτ, σε πολλές περιπτώσεις προσπάθησα να του εξηγήσω ότι ή Άμερική ήταν μιά σύνθετη κοινωνία που περιλάμβανε όλων των ειδών τά ρεύματα, συμφέροντα, τάσεις και ιδιαίτερες ιστορίες, ότι κάθε άλλο παρά θά μπορούσε να διοικείται όπως για παράδειγμα ή Συρία, ότι ήταν ένα διαφορετικό μοντέλο έξουσίας και άρχης που θά άξιζε να μελετηθεί. Παρακίνησα επίσης ένθερμα τον φίλο μου Έκμπάλ Άχμάντ που γνωρίζει πολύ καλά την άμερικανική κοινωνία και που είναι, ίσως, ό καλύτερος θεωρητικός και ιστορικός των κινήματων εθνικής άπελευθέρωσης. Προσπάθησε, με

άλλους ειδικούς, να συζητήσει με τον Άραφάτ ώστε να έκπονηθεί ένα εύελικτο μοντέλο που οι Παλαιστίνιοι θά μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν στις προκαταρκτικές συναντήσεις τους με την κυβέρνηση των ΗΠΑ στά τέλη της δεκαετίας του '80. Χωρίς έπιτυχία.

Ό Έκμπάλ Άχμάντ (Eqbal Ahmand) είχε μελετήσει τις σχέσεις μεταξύ του ΕΑΜ της Άλγερίας και της Γαλλίας στη διάρκεια του πολέμου 1954-1962, όπως επίσης και του τρόπου με τον όποιο οι Βορειοαφρικανοί είχαν διαπραγματευθεί με τον Κίανγκερ τή δεκαετία του '70. Η αντίθεση ήταν έκπληκτική ανάμεσα στη συγκεκριμένη και λεπτομερειακή γνώση της μητροπολιτικής κοινωνίας εκ μέρους του ΕΑΜ των Βιετναμέζων και τή σχεδόν γελοιογραφική γνώση που οι Παλαιστίνιοι είχαν για την Άμερική (βασισμένη κυρίως σε φήμες και μιά έπιφανειακή άνάγνωση του *Time*). Ό Γιασέρ Άραφάτ δέν όνειρευόταν παρά ένα μόνο πράγμα: να τον προσκαλέσει προσωπικώς ό Λευκός Οίκος και να συζητήσει άυτοπροσώπως με τον πρώτο Λευκό μεταξύ των Λευκών, τό πρόεδρο Κλίντον. Για τον ίδιο, μιά τέτοια πρόσκληση θά ήταν ισόδυναμη με τή συζήτηση, πρόσωπο με πρόσωπο, με τον Αιγύπτιο Μουμπάρακ ή τον Σύρο Χαφές Έλ Άσσάντ.

Στό μεταξύ ό Κλίντον άποδείχθηκε ό δημιουργός και ό μάιτρ της έξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ· κατάφερε να μπερδέψει τους Παλαιστίνιους χάρη στη γοητεία και δεξιοτεχνία του στους χειρισμούς. Όσον άφορά την αντίσταση, την άσκηση πολιτικής σ' ένα κόσμο στον όποιο δέν ύπάρχει παρά μιά μόνο κατακτητική ύπερδύναμη, τά πράγματα παρέμειναν στο ίδιο σημείο εδώ και μισό αιώνα. Οι περισσότεροι άνάμεσά τους σηκώνουν τά χέρια στον ούρανό σαν άπογοητευμένοι έραστές· ή Άμερική είναι χωρίς έλπίδα, λένε συχνά.

Η άλλη πλευρά της ιστορίας, πιο ένθαρρυντική αυτή, έρχεται από τή νέα στρατηγική του Πρίγκιπα Ουαλίντ Ίμπν Ταλάλ που έλεγα στην άρχή και ό όποιος χρηματοδοτεί τό εν λόγω κέντρο έρευνας. Γνωρίζω ότι εκτός από όρισμένα μαθήματα και κάποια σεμινάρια για τή λογοτεχνία και την άμερικανική πολιτική, σκόρπια σε πανεπιστήμια του άραβικού κόσμου, ποτέ δέν ύπηρεξε κάτι που να μοιάζει με ένα πανεπιστημιακό κέντρο ειδικευμένου στην έπιστημονική και συστηματική άνάλυση των ΗΠΑ, του λαού της, της κοινωνίας της, της ιστορίας της. Ούτε καν σε θεσμούς όπως τά άμερικανικά πανεπιστήμια του Καΐρου και της Βυρρητου. Κι όστόσο σε έναν κόσμο κυριαρχημένο από την άδυσώπητη, την τεράστια και άπεριόριστη ισχύ είναι απολύτως έπειγον να γνωρίσει κανείς την έσωτερική δυναμική της. Πράγμα που περιλαμβάνει καλή κυριαρχία της γλώσσας και που έλάχιστοι Άραβες ήγέτες γνωρίζουν. Ναι, ή Άμερική είναι ή χώρα των Μακντόναλτς, του Χόλλυγουντ, των τζήν, της Κόκα-Κόλα και του CNN, προϊόντα έξαγωγής που τά βρίσκει κανείς παντού χάρη στην παγκοσμιοποίηση και μ'

1. 16 Ίαν. 2003.

αυτό που μοιάζει να είναι ή άθεστη δίψα ολόκληρης της οικουμένης για αντικείμενα εύκολης και εύχρηστης κατανάλωσης. Αλλά οφείλουμε επίσης να κατανοήσουμε από πού πηγάζει αυτή η δύναμη και πώς, σέ τελευταία ανάλυση, έρμηνεύονται οι κοινωνικές και πολιτιστικές διαδικασίες που γεννούν. Διότι ο κίνδυνος να σκεφτόμαστε τις ΗΠΑ με πολύ άπλοϊκό, στατικό και αναγωγιστικό τρόπο είναι ολοφάνερος.

Παντού στον κόσμο χώρες άτιθασες σκύβουν τή μέση κάτω από χτυπήματα της Άμερικής που έτοιμάζεται για έναν αντιλαϊκό πόλεμο έναντιον του Ιράκ (στον όποιο από σκέτο καιροσκοπισμό συμπαρατάσσονται χώρες όπως η Ιταλία και η Ισπανία). Χωρίς τις μαζικές διαδηλώσεις και τις διαμαρτυρίες που ξέσπασαν παντού στον κόσμο, ιδίως στις 15 Φεβρ. 2003, αυτός ο πόλεμος δέν θε ήταν τίποτε άλλο παρά μία πράξη χωρίς αντίσταση στή χονδροειδή και κυνική κυριαρχία. Είτε άμφισβητείται στήν Εύρώπη, στήν Άσία, τήν Άφρική, τή Λατινική Άμερική και πολύ περισσότερο στις ίδιες τις ΗΠΑ δείχνει ότι επιτέλους πήραμε είδηση ότι οι ΗΠΑ -ή έστω ή μικρή ομάδα ανθρώπων, λευκών ιουδαιοχριστιανών που βρίσκονται επί του παρόντος στήν έξουσία- είναι άποφασισμένες να άσκήσουν τήν έξουσία τους στον πλανήτη. Τί γίνεται λοιπόν;

Θά ήθελα να προτείνω ένα σχεδίασμα του έκκλητικού πανοράματος που προσφέρουν οι ΗΠΑ, όπως μπορεί να τήν παρατηρήσει ένας Άμερικανός σαν κι έμένα αλλά ο όποιος, χάρη στήν παλαιστινιακή καταγωγή του διατηρεί τήν όπτική ενός ξένου. Θέλω να υπαινιχθώ τρόπους κατανόησης αυτής της χώρας ώστε να μπορέσουμε καλύτερα να επέμβουμε και, αν ή κατάσταση του κόσμου τό επιτρέπει, να άντισταθούμε σ' αυτή τή δύναμη που δέν είναι ο μονόλιθος που συχνά πιστεύουν πολλοί. Θεωρείται ότι αν κάθε άυτοκρατορία έχει τήν ιδιαιτερότητά της και επιβεβαιώνει τήν άποφασιστικότητά της να μήν επαναλαμβάνει τις υπερβολικές φιλοδοξίες προηγούμενων άυτοκρατοριών οι ΗΠΑ διεκδικούν επιπλέον τήν καθαγιασμένη άρχή του άλτρουισμού τους και της καλόγνωμης άθωότητάς της. Μέ στήριγμα αυτή τήν επικίνδυνη άυταπάτη έχει κινητοποιηθεί μία ολόκληρη φάλαγγα διανοουμένων, άριστερών λίγο πολύ παλιότερα. Στο παρελθόν είχαν διακριθεί από τήν άντίθεσή τους σέ άλλες στρατιωτικές περιπέτειες. Στο έξής διατίθενται να υπερασπίσουν τήν έννοια μιάς σεβάσμιας άυτοκρατορίας, σέ διάφορα στυλ που πάνε από τον δημαγωγικό πατριωτισμό ως τον ύποκριτικό κυνισμό. Τά γεγονότα της 11ης Σεπτ. 2001 έπαιξαν τό ρόλο τους σ' αυτό τό τουμπάρισμα. Ώστόσο τό χτύπημα στους Δίδυμους Πύργους και τό Πεντάγωνο όσο κι αν ήταν φρικτό, σχολιάστηκε σά να έρχόταν από τό πουθενά κι όχι σά να έρχόταν πέρα απ' τις θάλασσες, από έναν κόσμο που κατάντησε τρελός έξ αίτίας των επέμβάσεων και της άμερικανικής

στρατιωτικής παρουσίας. Δέν μπορούμε να έπιδιοκιμάσουμε τήν ισλαμιστική τρομοκρατία, μοητή απ' όλες τις πλευρές, αλλά μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι κάθε ιστορική προοπτική και κάθε άίσθηση άναλογίας έχουν εξαφανισθεί άπλούστατα από τις όρθόδοξες ανάλυσεις της άμερικανικής δράσης έναντιον του Άφγανιστάν και τώρα έναντιον του Ιράκ.

Στις έπικοινωνιακές παρεμβάσεις αυτών των γερακιών «της άριστερας» ο μεγάλος άπών παραμένει ή χριστιανική δεξιά (τόσο όμοια με τους ισλαμιστές λόγω της θέρμης με τήν όποία είναι προσκολλημένοι σέ μάν έννοια άρετής), της όποίας ή έπιρροή στις ΗΠΑ είναι μαζική, άποφασιστική. Άντλημένη κυρίως από τήν Παλαιά Διαθήκη ή όπτική του κόσμου που έχει ή χριστιανική δεξιά είναι κοντινή με εκείνη που έχει τό Ισραήλ. Μία από τις άστειότητες της συμμαχίας μεταξύ αυτών των νεοσυντηρητικών ζηλωτών του κράτους του Ισραήλ και των έξτρεμιστών χριστιανών είναι ότι αυτοί οι τελευταίοι ένθαρρύνουν τό σιονισμό διότι προτίθεται να όδηγήσει όλους τους Έβραίους στή Γη της Έπαγγελίας ώστε να έλθει ο δεύτερος Μεσίας. Οι Έβραίοι, λοιπόν, οφείλουν είτε να άσπασθουν τον Χριστιανισμό είτε να έξουδετερωθουν. Αυτές τις αίματηρές και βιαιότατα άντισημιτικές άντιλήψεις σπάνια τις επικαλούνται οι δεξιοχριστιανοί και έν πάση περιπτώσει δέν άπαντώνται ποτέ στις φιλοϊσραηλινές γραμμές.

Οι ΗΠΑ είναι ή χώρα του κόσμου που περισσότερο από κάθε άλλη άναφέρεται στή θρησκεία. Οι άναφορές στο θεό διαποτίζουν τή ζωή του έθνους από τά μικρά νομίματα και τά δημόσια κτήρια ως τις τρέχουσες εκφράσεις της γλώσσας: «In God we trust», «God's country», «God Bless Amerika» κ.λπ. Τό υπέδαφος της έξουσίας του Τζ. Μπους άποτελείται από περίπου 60 με 70 εκ. γυναικών και άνδρών οι όποιοι, όπως κι ο ίδιος, πιστεύουν ότι συνάντησαν τον Ίησού κι ότι βρίσκονται επί γής για να πραγματοποιήσουν τό έργο του Θεού στή χώρα του Θεού. Μερικοί κοινωνιολόγοι και δημοσιογράφοι (περιλαμβανομένου του Φρανσίς Φουκογιάμα) θά ίσχυρισθουν ότι ή θρησκευτικότητα της σύγχρονης Άμερικής προέρχεται από μία κοινοτιστική προσδοκία και από τή νοσταλγική άναζήτηση ενός άισθήματος σταθερότητας τή στιγμή άκριβώς που τό 20% του πληθυσμού αλλάζει άπασχόληση και τόπο κατοικίας συνεχώς. Και δέν είναι αυτό παρά ένα μέρος της άλήθειας. Περισσότερο μετρά ότι έχουμε να κάνουμε με μία θρησκεία προφητικής φωτισσης, με άτράνταχτη πεποίθηση μιάς άποκαλυπτικής άποστολής χωρίς, ώστόσο, καμία σχέση με τά πραγματικά γεγονότα και τή συγκεκριμένη συνθετότητά τους. Ένας άλλος παράγοντας είναι ή τεράστια άπόσταση που χωρίζει τή χώρα από έναν κόσμο ταραγμένο και ή άνικανότητα των δόρειων και νότιων γειτόνων της, του Καναδά και του Μεξικού, να μετριάσουν τά ξεσπάσματα των ΗΠΑ.

Όλη αυτή ή ιδεολογία συγκλίνει στο γεγονός ότι οι ΗΠΑ άντιπροσωπεύουν τήν ευθύτητα, τήν καλοσύνη, τήν έλευθερία, τήν οικονομική ύπόσχεση και τήν κοι-

ωνική πρόοδο. Οι ιδέες αυτές θεμελιώνονται σέ τέτοιο σημείο στή ζωή ὥστε δέν μοιάζουν καθόλου μέ ιδεολογίες ἀλλά μᾶλλον μέ γεγονότα «φυσικά». Ἀμερική=τό Καλό=ἡ τιμότητα καί ἡ τέλεια ἀγάπη. Ὁ σεβασμός εἶναι χωρίς ὄρια ἀπέναντι στούς ἰδρυτές-πατέρες, ἀπέναντι στό Σύνταγμα, ντοκουμέντο πραγματικά ἐκπληκτικό ἀλλά ὡστόσο ἔργο ἀνθρώπινο. Ἡ Ἀμερική τοῦ πρώτου καιροῦ γίνεται τό σημεῖο ἀγκύρωσης τῆς αὐθεντικότητας. Σέ καμιά ἄλλη χώρα ἡ σημαία δέν κατέχει σέ τέτοιο σημεῖο τό ρόλο τοῦ κεντρικοῦ συμβόλου: τήν βλέπουμε παντοῦ, στά ταξί, στά πέτα τῶν σακακιῶν, μπροστά στά παράθυρα καί στίς στέγες τῶν σπιτιῶν. Ἀντιπροσωπεύει τήν κύρια ἐνσάρκωση τοῦ ἔθνους πού συμβολίζει τήν ἡρωϊκή σκληραγωγία καί τό αἶσθημα ὅτι τό ἔθνος εἶναι πολιορκημένο ἀπό ἄτιμους ἐχθρούς. Ὁ πατριωτισμός ἀποβαίνει ἡ πρώτη ἀρετή, συνδεδεμένη μέ τή θρησκεία καί τήν ἰδέα ὅτι βρίσκεται στόν ἴσιο δρόμο ὄχι μόνο στή χώρα του ἀλλά παντοῦ στόν κόσμο. Ὁ πατριωτισμός μπορεῖ νά εἰσέλθει ἐπίσης στίς καταναλωτικές δραστηριότητες, ὅπως ὅταν ζητήθηκε ἀπό τούς πολίτες, μετά τό χτύπημα τῆς 11ης Σεπτ. 2001, νά προβοῦν σέ πολλές ἀγορές ὥστε νά χλευάσουν τούς κακούς τρομοκράτες.

Ὁ πρόεδρος Μπους καί οἱ ὑπάλληλοί του -κ.κ. Ντόναλντ Ράμφλντ, Κόλιν Πάουελ, Τζών Ἀσκροφτ, ἡ κα Κοντολιζα Ράις- ἀντλοῦν ἀπ' ὅλα αὐτά τά σύννεφα τοῦ φωτογράφου ὥστε νά κινητοποιήσει τίς ἐνοπλες δυνάμεις γιά ἓνα μακροχρόνιο πόλεμο πού θά «τακτοποιοῦσε τούς λογαριασμούς του» μέ τόν Σαντάμ. Ὅλα τούτα ὑποστηρίζονται ἀπό τίς μηχανορραφίες τοῦ καπιταλισμοῦ πού ὑφίσταται προοδευτικά μιά ριζική καί ἀποσταθεροποιητική ἀλλαγὴ. Ὁ οικονομολόγος Τζούλι Σχόρ ἔδειξε² ὅτι οἱ Ἀμερικανοί τώρα δουλεύουν πολύ περισσότερο ἀπ' ὅ,τι πρὶν 30 χρόνια καί κερδίζουν σχετικὰ λιγότερο. Παρά ταῦτα δέν ὑπάρχει σοβαρή καί συστηματική πολιτική ἀμφισβήτηση τῶν δογμάτων τῆς «ἐλεύθερης ἀγορᾶς». Κανείς δέν ἐνδιαφέρεται γιά τήν ἀναγκαιότητα νά ἀλλάξει ἓνα σύστημα κάτω ἀπό τό ὁποῖο τό μεγάλο κεφάλαιο, συμμαχώντας μέ τήν ὁμοσπονδιακή κυβέρνηση, δέν εἶναι πάντοτε κατάλληλο νά παράσχει μιά γενικευμένη ἱατρική κάλυψη καί δημόσια σχολεῖα ἄξια αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος. Τά νέα τοῦ Χρηματιστηρίου ἐνδιαφέρουν πολύ περισσότερο ἀπό μιά ἐπανεξέταση τοῦ συστήματος.

Ἔχουμε λοιπόν μιά σύντομη περίληψη τῆς συναίνεσης στίς ΗΠΑ πού οἱ πολιτικοί ἐκμεταλλεύονται καί πού προσπαθοῦν νά τήν ἀναγάγουν σέ ὀρισμένα ἀπλοποιητικά συνθήματα. Ἀλλά ὑπάρχει ἐπίσης σ' αὐτήν τήν ἐκπληκτικά σύνθετη κοινωνία ἓνας ὀρισμένος ἀριθμός ἐναλλακτικῶν καί ἀντίθετων ρευμάτων. Ἡ ἀύξανόμενη ἀντίσταση στόν πόλεμο, πού ὁ πρόεδρος προσπαθεῖ νά ἐλαχιστοποιήσει, προέρχεται ἀπό μίαν ἄλλη Ἀμερική, πιο ἄτυπη, μιά Ἀμερική πού τά μέντια (ἐφημερίδες ἀναφορᾶς ὅπως οἱ *New York Times*, κανάλια τηλεόρα-

σης, περιοδικά καί μεγάλοι ἐκδοτικοί οἴκοι) ἐπιδιώκουν πάντα νά ἀποκρύψουν. Ποτέ δέν εἶχαμε γνωρίσει μιά συννεοχή τόσο ξεδιάντροπη γιά νά μὴν πῶ σκανδαλώδη, ἀνάμεσα στόν ἠλεκτρονικό καί ἔντυπο Τύπο καί τή προσφυγή στόν πόλεμο πού ὑπηρετεῖ αὐτή ἡ κυβέρνηση. Ἀκόμη κι ἓνας ἀπλός θεατῆς τοῦ CNN ἡ ἐνός μεγάλου λαϊκοῦ καναλιοῦ μιλοῦν γιά τήν κακότητα τοῦ Σαντάμ καί γιά τήν ἀνάγκη πού «ἔχουμε» νά τόν σταματήσουμε πρὶν νά εἶναι πολύ ἄργα. Καί σάν νά μὴν ἔφτανε αὐτό οἱ κεραιές τῶν τηλεοράσεων ἔχουν καταρωθεῖ ἀπό παλαιούς στρατιωτικούς, ἔξπερ ἐπὶ τῆς τρομοκρατίας, καί πολιτικούς ἀναλυτές τῆς Μ. Ἀνατολῆς παρ' ὅλο πού κανεῖς τους δέν μιᾶ κάποια ἀπὸ τίς γλώσσες τῆς περιοχῆς αὐτῆς, ἴσως, δέν ἔχουν πατήρει ποτέ τό πόδι τους ἐκεῖ καί πού ὅλοι τους διεγείρουν τούς τηλεθεατές μέ ἓνα ἰδίωμα πού τό ἔχουν μάθει ἀπ' ἔξω ἓνα «ἐμεῖς», καί τήν ἀναγκαιότητα νά ἀσχοληθοῦμε μέ τό Ἰράκ, προστατεύοντας βέβαια τά παράθυρά μας καί τά αὐτοκίνητά μας ἀπό κάποια ἐπιχειρημα ἐπίθεση ἀγρίων.

Ἡ συναίνεση πού φτιάχτηκε ἐπιμελῶς λειτουργεῖ σέ ἓνα εἶδος ἄχρονου παρόντος. Στίς ΗΠΑ ἡ Ἱστορία ἔχει ἀποδιωχθεῖ ἀπό τό δημόσιο λόγο, ἡ ἴδια ἡ λέξη εἶναι συνώνυμη τοῦ μηδενός ἢ τοῦ ἀσήμαντου, ἰδίως στήν περιφρονητική φράση, τυπική τῆς περιφρόνησης: «you're history» (εἴσθε ξεπερασμένος). Ἡ Ἱστορία, ὅταν τήν ἐπικαλοῦνται δέν εἶναι παρά αὐτό πού οἱ πολίτες ὀφείλουν νά πιστεύουν γιά τή χώρα τους (κι ὄχι γιά τόν ὑπόλοιπο κόσμο, πού εἶναι «γερασμένος» καί γενικῶς παρασυρμένος, ἄρα μὴ ἔγκυρος), νά τό πιστεύουν ἐπὶ λόγῳ τιμῆς, χωρίς κριτικό πνεῦμα ἢ ἱστορική ἐξέταση. Διαπιστώνουμε μιά καταπληκτική πώλωση. Γιά τό πνεῦμα τοῦ λαοῦ ἢ Ἀμερική ὀφείλει νά στέκεται πάνω ἀπό τό κάθε τί ἢ πέρα ἀπό τήν ἱστορία. Ἀλλά ἀπό μιά ἄλλη πλευρά ὑπάρχει παντοῦ στή χώρα μιά ἰδεολογία ἱστορική γιά τά πάντα καί τό ὅτι-δήποτε, ἀπό τά πιο περιφερειακά θέματα μέχρι τίς περιπέτειες τῶν αὐτοκρατοριῶν τοῦ κόσμου.

Ἐνα παράδειγμα ἀξίζει νά μνημονευτεῖ. Πρὶν δέκα χρόνια ἔλαβε χώρα μιά μεγάλη πνευματική μάχη γιά νά διαπιστωθεῖ ποιά ἐκδοχή τῆς ἱστορίας θά ἔπρεπε νά διδάσκεται στά σχολεῖα. Καταγράφηκε, λοιπόν, μιά ἄποψη πού ὑποστήριξε μιά μορφή ἐθνικῆς ἀφήγησης, ἡρωϊκῆς καί ἐνοποιημένης, πού θά ἔπρεπε νά ἔχει μόνον θετικές ἀντιχῆσεις στό πνεῦμα τῶν νέων. Ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας δέν ἀποσκοποῦσε μόνον τῇ γνώσει τῆς ἀλήθειας ἀλλά νά ἐγγυηθεῖ τήν ἰδεολογική διόρθωση ἐκείνων τῶν ἀναπαραστάσεων πού θά ἦταν κατάλληλα νά διαμορφώσουν φοιτητές καί πολίτες ὑποτακτικούς, ἔτοιμους νά προσχωρήσουν σέ ἓνα ὀρισμένο ἀριθμό ἀναλλοίωτων θεμάτων γιά τίς σχέσεις τῶν ΗΠΑ μέ τόν ἑαυτό τους καί τόν ὑπόλοιπο κόσμο. Θά ἔπρεπε νά ἀποκλειστοῦν ἀπ' αὐτή τήν οὐσιαστικὴ ὀπι-

2. *The Overworked American: the unexpected decline of leisure*, Basic Books, New York 1991.

κή οι συνιστώσες του ονομαζόμενου «μεταμοντερνισμού» και «της Ιστορίας που διαιρεί» (των μειονοτήτων, των γυναικών, των δούλων κ.λπ.). Αυτή η απόπειρα να επιβληθούν κριτήρια τόσο αυστηρά δεν κατέληξε πουθενά. Η Λίντα Σάμκοξ (Lida Symcox) συνόψισε ως εξής το ζήτημα: «*Θά μπορούσαμε βεβαίως να υποστηρίξουμε, όπως ήδη το έχω κάνει, την ιδέα ότι η (νεοσυντηρητική) προσέγγιση της εκμάθησης της κουλτούρας αποτελεί μία απόπειρα, μόλις μεταμφιεσμένη, να εγγαρχηθεί στους φοιτητές μία συναινετική όπτική, σχετικώς απαλλαγμένη από αντιφάσεις. Αλλά η προταγή αυτή θά καταλήξει ν' αλλάξει παντελώς τον προσανατολισμό. Στά χέρια των ιστορικών της κοινωνίας και του κόσμου, που στην πραγματικότητα συντάσσουν τις εγκυκλίους προς τους εκπαιδευτικούς, η εν λόγω πρόταξη θά γίνει όχημα της πλουραλιστικής όπτικής που η κυβέρνηση προσπαθεί νά καταπολεμήσει. Σέ τελευταία ανάλυση η συναινετική ιστορία θά καταπολεμηθεί από τους ιστορικούς που πιστεύουν ότι η κοινωνική δικαιοσύνη και η κατανομή της εξουσίας απαιτούν μία πιο σύνθετη ανάγνωση του παρελθόντος.*»³

Στόν δημόσιο χώρο, καθώς αυτός κυριαρχείται μέ χίλιους τρόπους από τά μεγάλα μήντια, συναντούμε μία όλόκληρη σειρά «μυθολογημάτων», όπως τά ονομάζω, που δομοῦν, ενδύουν και ἐλέγχουν κάθε συζήτηση παρά τά φαινόμενα πολυφωνίας και διαφορετικότητας. Ἐδῶ δέν θά ἀναφέρω παρά ὀρισμένα που φαίνεται ὅτι εἶναι εἰδικῶς κατάλληλα γιά τήν σημερινή συγκυρία.

ΕΝΑ ΑΠ' ΑΥΤΑ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ «ΕΜΕΙΣ», μία ἔθνική ταυτότητα που ἐνσαρκώνει καθώς φαίνεται χωρίς πρόβλημα ὁ πρόεδρος μας, οἱ ὑπουργοί μας, οἱ ἐνοπλες δυνάμεις στήν ἐρημο και τά συμφέροντά μας που συνήθως καταχωρίζονται κάτω από τήν ρουμπρίκα τῆς νόμιμης ἀμυνας, χωρίς κρυφά κίνητρα και γενικῶς ἀθάως.

Ἐνα ἄλλο «μυθολόγημα»: ἡ μή ἐγκυρότητα τῆς ιστορίας και τό ἀθέμιτο τῶν ἐνοχλητικῶν προηγούμενων ὅπως ἡ ὑποστήριξη τοῦ Σαντάμ Χουσεῖν και τοῦ Μπίν Λάντεν, ἡ ὅτι ὁ πόλεμος στό Βιετνάμ και ἡ εἰδική μορφή ἐρήμωσης που τόν συνόδευσε, ἦταν «κακές στιγμές» γιά τίς ΗΠΑ, ἡ ὅπως ὁ Τζίμυ Κάρτερ τό σημείωσε μία μέρα πῶς ἦταν μία μορφή «ἀμοιβαίας αὐτοκαταστροφῆς». Πιο ἐκπληκτική ἀκόμη εἶναι ἡ συνεχῆς περιθωριοποίηση τῶν δύο μέγιστων ἐμπειριῶν σύστασης τῆς ἀμερικανικῆς κοινωνίας, δηλαδή ἡ ὑποδούλωση τοῦ ἀφρο-αμερικανικοῦ λαοῦ και περίπου ὀλοκληρωτική ἐξολόθρευση τῶν Ἰνδιάνων τῆς Β. Ἀμερικῆς. Ἐτσι, ἐνῶ ὑπάρχει ἕνα σημαντικό μουσεῖο τοῦ Ὀλοκαυτώματος στήν Οὐάσιγκτον πουθενά ἄλλου ὁ ὀλόκληρη τῆ χώρα δέν ὑπάρχει κάτι ἀνάλογο γιά τούς Ἀφρο-αμερικανούς οὔτε γιά τούς Ἰνδιάνους.

ΤΡΙΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ: Ἡ τυφλή πεποίθηση ὅτι κά-

θε ἀντίθεση πρὸς τήν πολιτική μας εἶναι «ἀντιαμερικανική» και θεμελιώνεται στή ζήλεια: ζηλεύουν τῆ δημοκρατία μας λένε (ἐλευθερία, πλοῦτος, ἰσχύς) ἡ ὅπως γιά τήν ἀντίσταση που προέβαλε ἡ Γαλλία στόν πόλεμο στό Ἰράκ, ἰσχυρίζονται ὅτι πρόκειται γιά τῆ φυσική κακία τῶν βρωμοξένων. Στό πλαίσιο αὐτό ὑπενθυμίζουν ἀσταμάτητα στοὺς Εὐρωπαίους ὅτι ἡ Ἀμερικῆ τούς ἔσωσε δύο φορές μέσα σέ ἕνα αἰῶνα, ὑπενόωνσαν και ὅτι οἱ Ἀμερικανοί ἦταν οἱ μόνοι που πραγματικά πολέμησαν.

Ὅταν πρόκειται γιά περιοχές ὅπου οἱ ΗΠΑ βρίσκονται πραγματικά σέ ἀμήχανη θέση, τό ὀλιγότερο ἐδῶ και μισό αἰῶνα –π.χ. Λατινική Ἀμερικῆ, Μέση Ἀνατολή–, τό ἰδεολόγημα που παρουσιάζεται εἶναι μία Ἀμερικῆ ὡς ἐντιμος ἀντιπρόσωπος, ὡς διεθνῶς δύναμη τοῦ καλοῦ κι ὅτι δέν ἔχει κανένα σοβαρό ἀνταγωνισμό. Ἐχουμε λοιπόν νά κάνουμε μέ μία σκέψη που δέν ἀφήνει καθόλου θέση στίς διακυβεύσεις τῆς ἐξουσίας, τά συμφέροντα, τῆ ληστεία τῶν πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν, τήν βίαιη ἀλλαγῆ τῶν καθεστώτων ἡ τήν ἀνυποταξία (στό Ἰράν τό 1953 ἡ τῆς Χιλῆς τό 1973 γιά παράδειγμα), μία σκέψη που μόλις και μετά βίας διαταράσσεται κάπως ἀπό τίς προσπάθειες ὄσων θέλουν νά τούς ὑπενθυμίζουν αὐτά τά γεγονότα.

Περισσότερο συνδιαλέγονται μέ ἐκεῖνο τό εἶδος ρεαλισμοῦ, τῶν ἐπαίσχυντων ρεαλισμῶν τῶν Think tanks και τῶν κυβερνητικῶν συμφερόντων, ὅπου γίνεται λόγος γιά soft power, γιά projection και γιά American vision. Στήν προοπτική αὐτή συνυπολογίζονται ἀκόμη περισσότερο οἱ ἰδιαίτερα ὤμες ἡ ἀδίκες πολιτικές τῶν ὀποίων ἡ Οὐάσιγκτων ἀναλαμβάνει ἀπολύτως τήν εὐθύνη ὅπως ἡ ὑποστήριξη στήν ἐκστρατεία τοῦ Σαρόν ἐναντίον τῆς παλαιστινιακῆς κοινωνίας ἡ τίς φοβερές ἀπώλειες ἀμάχων εἰς βάρος τοῦ Ἰράκ, μέ τῆ μέθοδο τῶν κυρώσεων, ἡ ἀκόμη τήν ἐγγύηση που προσφέρει στό τουρκικό καθεστῶς ἡ τό κολομβιανό. Νά μερικά ζητήματα που εἶναι ἐκτός πάσης σοβαρῆς συζητήσεως ἐξωτερικῆς πολιτικῆς.

ΤΕΛΟΣ ΥΠΑΡΧΕΙ ΤΟ ΜΥΘΟΛΟΓΗΜΑ τῆς ΗΘΙΚΗΣ ΣΟΦΙΑΣ που ἐνσαρκώνουν ἐκ τῶν πραγμάτων οἱ ἐγκυρες μορφές (κ.κ. Χένρυ Κίσινγκερ ἡ Ντ. Ροκφέλερ ἀλλά ἐπίσης ὄλοι οἱ ὑπεύθυνοι τῆς παρούσας διοίκησης), τό ἐπαναλαμβανόμενο τροπάρι, τό ἴδιο πάντα, μέ ἐλάχιστες ἀποχρώσεις. Γιά παράδειγμα ὁ πρόσφατος διορισμός δύο ποινικῶς ὑπότροπων τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰραγκέιτ σέ σημαντικές κυβερνητικές θέσεις, τῶν κ.κ. Τζῶν Ποϊντέχτερ και Ἐ. Ἀμπραμς. Ἐτσι, ἡ τυφλή ἀποδοχή τῆς ἐγκυρότητας, ἀσπιλης ἡ κίβδηλης, ἐμφανίζεται μέ διαφορετικές μορφές ἀπό τούς σχολια-

3. Linda Symcox, *Who's history? the struggle for national standards in American classrooms*, Teachers College Press, New York 2002.

στές καί τούς ἐξέπερ, ὡς τό σημεῖο τῆς πλήρους ἄρνησης νά δεῖ κανεῖς οτιδήποτε ἄλλο ἐκτός ἀπό τήν ἐπιμελημένη εἰκόνα τῆς ἐγκυρότητας (π.χ. τό σοβαρό κουτούμι, ἄσπρο πονκάμισο, κόκκινη γραβάτα κ.λπ.), παρθένα ἀπό κάθε παρελθόν πού θά μπορούσε νά τήν σπιλώσει στό παραμικρό. Πίσω ἀπ' ὅλα αὐτά ἡ πίστη στόν πραγματισμό ὡς φιλοσοφικοῦ συστήματος προορισμένου νά διαχειρίζεται τό πραγματικό: ἕνας πραγματισμός ἀντιμεταφυσικός, ἀντιϊστορικός καί περιέργως ἀντιφιλοσοφικός. Αὐτό τό εἶδος μεταμοντερνιστικοῦ ἀντινομιναλισμοῦ δίπλα στήν ἀναλυτική φιλοσοφία, συνιστᾷ ἕνα ὕψος σκέψης μέ μεγάλη ἐπιρροή στά ἀμερικανικά πανεπιστήμια. Γιά παράδειγμα, ἐκεῖ πού διδάσκω, στοχαστές ὅπως ὁ Χέγκελ ἢ ὁ Χάιντεγκερ μελετώνται σέ τμήματα φιλοσοφίας ἢ ἱστορίας τῆς τέχνης καί σπανίως σέ τμήμα φιλοσοφίας. Αὐτήν ἀκριβῶς τή σειρά, ἐκπληκτικά ἔμμονη, «μεγάλων ἀφηγήσεων» πού τά ἀμερικανικά δίκτυα ἐπικοινωνίας, ἐσχάτως δημιουργημένα καί δραστηριοποιημένα, ἔχουν ὡς ἀποστολή νά διαδώσουν μέ ὅποιοδήποτε τίμημα, ἰδίως μέσα στόν ἀραβομουσουλμανικό κόσμο.

Οἱ ἐπίμονα ἑτεροδόξες παραδόσεις παραμένουν ἐπιμελῶς κρυμμένες. Ἀποτελοῦν ἕνα εἶδος ἀνεπίσημης ἀντιμνήμης τῆς ὁποίας ἡ παρουσία οὐσιαστικά ἐξηγεῖται ἀπό τό γεγονός ὅτι οἱ Η.Π.Α εἶναι μιά χώρα μεταναστών. Οἱ ἑτεροδοξίες ἀνθοῦν, ἀκριβῶς, στά διάκενα ἢ ἀκόμη καί στό ἐσωτερικό τῶν διαφόρων μυθολογημάτων. Ἀλλά, ἀλλίμονο, ἐλάχιστοι εἶναι οἱ σχολιαστές στό ἐξωτερικό πού παίρνουν ὑπόψη τους αὐτές τίς «νηϊδες ἑτεροδοξίας». Εἴτε εἶναι προοδευτικές εἴτε ἀντιδραστικές αὐτές οἱ δέσμες γνώμης ἀποτελοῦν —καί καθιστοῦν ὄρατους— δεσμούς μεταξύ τῶν μεγάλων μυθολογημάτων πού φυσιολογικά δέν εἶναι προφανεῖς.

Ἄν ἐξετάσουμε τώρα γιά παράδειγμα τήν ἰσχυρότατη ἀντίσταση στόν πόλεμο τοῦ Ἰράκ ἀναδύεται μιά πολύ διαφορετική εἰκόνα τῆς χώρας: μιᾶς χώρας πολύ καλύτερα διατεθειμένη γιά τή διεθνή συνεργασία καί τόν διάλογο. Ἄς ἀφήσουμε στήν ἄκρη τόν πολύ μεγάλο ἀριθμό ἀνθρώπων πού ἀντιτίθενται στόν πόλεμο ἐξ αἰτίας τοῦ κινδύνου ἀμερικανικῶν ἀπωλειῶν καί τοῦ κόστους τῶν ἐπιχειρήσεων, χωρίς νά μιλήσουμε γιά τίς καταστροφικές συνέπειες σέ μιά οἰκονομία πού ἦδη δέν πάει καλά. Δέν θά ἐξετάσω ἐπίσης τό τεράστιο μάγμα συντηρητικῶν γιά τούς ὁποίους τήν Ἀμερική συκοφαντοῦν δόλιοι ἄλλοδαποί, τά Ἦνωμένα Ἔθνη καί ἀνόσιοι κομμουνιστές. Ὅσο γιά τήν ἐλευθεριακή καί ἀπομονωτιστική συνιστώσα, αὐτήν τήν παράδοση σύμπραξη ἀριστερᾶς-δεξιᾶς, ἐδῶ δέν ἀπαιτεῖ κανένα ἰδιαίτερο σχόλιο.

Πρέπει ἐπίσης νά ἀφήσω στήν ἄκρη αὐτό τό σημαντικό τμήμα τοῦ φοιτητικοῦ πληθυσμοῦ πού τρέφει σοβαρές ὑποψίες γιά τήν ἀμερικανική ἐξωτερική πολιτική, οὐσιαστικά, σέ ὅλες τῆς τίς μορφές καί ἰδίως ἐναντι τῆς οἰκονομικῆς παγκοσμιοποίησης: αὐτές οἱ ὁμάδες, διαποτισμένες ἀπό ἠθικές ἀρχές καί τῶν ὁποίων

οἱ συμπεριφορές συχνά ἔλκονται ἀπό κάποιον ἀναρχισμό, εὐαισθητοποίησαν τά πανεπιστήμια πάνω σέ μεγάλα θέματα ὅπως π.χ. ὁ πόλεμος στό Βιετνάμ, τό νοτιοαφρικανικό ἀπαρτχάιντ καί τά πολιτικά δικαιώματα στίς ἴδιες τίς Η.Π.Α.

Ὅλα τοῦτα, ὡστόσο ἀφήνουν πρὸς ἐξέταση πολλές κοινότητες συνείδησης. Συνάσσονται σ' αὐτό πού στήν Εὐρώπη καί σέ Ἀσία-Ἀφρική ὀνομάζεται «ἀριστερά» λαμβανομένου ὑπόψη, ἐννοεῖται, ὅτι σέ καμιά στιγμή ἀπό τά τέλη τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου δέν ὑπῆρξε στίς Η.Π.Α κάτι πού νά μοιάζει μέ ἕνα κίνημα σοσιαλιστικό ἢ ἀριστερό κοινοβουλευτικῆς ἐμπνευσης, γιατί εἶναι ἀπόλυτη ἡ κυριαρχία τοῦ δικομματικοῦ συστήματος. Κατ' ἀρχήν ὑπάρχει ἡ ἀριστερή πτέρυγα τῆς ἀφρο-ἀμερικανικῆς κοινότητας, δηλαδή τῶν ἀστικῶν ὁμαδώσεων πού στρατεύονται ἐναντίον τῶν ἀστυνομικῶν ὀμοτήτων, τῶν διακρίσεων στήν ἀπασχόληση, τίς παραδιάσεις τῆς κατοικίας καί τῶν σχολείων καί πού καθοδηγοῦνται ἢ ἀντιπροσωπεύονται ἀπό προσωπικότητες ὅπως ὁ αἰδεσιμότετος Ἄλ Σάρπτον (Al Sharpton), οἱ Κόρνελ Γουέστ (Cornel West), Μοχάμετ Ἄλι, Τζέσσε Τζάκσον (παρ' ὅλο πού τό ἄστρο του σέ μεγάλο βαθμό δύνει) καί μερικοί ἄλλοι πού θεωροῦνται σενεχιστές τοῦ Μάρτιν Λούθερ Κίνγκ.

Συνδεδεμένες μέ αὐτό τό κίνημα συναντᾶμε πολλές ἄλλες ἐθντικές συλλογικότητες Λατινοαμερικανῶν, Ἰνδιάνων καί μουσουλμάνων πού ἔχουν καταναλώσει πολύ ἐνέργεια γιά νά μποῦν στίς τοπικές ἢ ἐθνικές κυβερνήσεις, νά συμμετάσχουν σέ ἐγκυρες τηλεοπτικές ἐκπομπές, νά κατακτήσουν ἔδρες στά διοικητικά συμβούλια ἰδρυμάτων, πανεπιστημίων καί μεγάλων ἐπιχειρήσεων. Ὅμως συνολικά οἱ περισσότερες ἀπ' αὐτές τίς ὁμάδες συνεχίζουν νά κινητοποιοῦνται περισσότερο ἀπό ἕνα αἶσθημα ἀδικίας γιά τούς ἀπαράδεκτους ἀποκλεισμούς παρά ὡς πολιτική φιλοδοξία καί ἐπομένως δέν εἶναι ἔτοιμες νά ἐνσωματώσουν αὐτό τό «ἀμερικανικό ὄνειρο» πού ἀνήκει κατ' οὐσίαν στά λευκά μεσοστρώματα. Τό ἐνδιαφέρον π.χ. στόν Ἄλ Σάρπτον ἢ στό Ράλφ Νάντερ, παρά τήν ἀχροαματικότητά τους καί παρά τό ὅτι τούς ἀνέχονται, εἶναι ὅτι παραμένουν ἐκτός συστήματος, κατ' οὐσίαν μὴ ἰδιοποιήσιμοι διότι εἶναι πολύ ἀδέκαστοι καί δέν ἔλκονται ἀπό τίς συνήθειες ἀνταμοιβές.

Μιά μεγάλη πτέρυγα τοῦ κινήματος τῶν γυναικῶν, πού μάχεται γιά τό δικαίωμα στήν ἐκτροφή, ἐναντίον τῆς κακοποίησης τῶν γυναικῶν, τήν ἐπαγγελματική ἰσότητα, ἀποτελεῖ ἕνα ἄλλο σημαντικό πλεονέκτημα στό ἑτεροδόξο ρεῦμα. Ἐπίσης μερικοί ἐπαγγελματίες, συνήθως ἐπιφυλλακτικοί καί ἀπορροφημένοι ἀπό ζητήματα προσωπικοῦ συμφέροντος (γιατροί, δικηγόροι, ἐπιστήμονες καί πανεπιστημιακοί, ὅπως ἐπίσης ὀρισμένοι συνδικαλιστές καί ὀρισμένοι περιβαλλοντιστές) σενεσφέρουν στή δυναμική ἐνάντια στό ρεῦμα πού ἐδῶ ἀπαριθμῶ μολονότι, ὡς συγκροτημένα σώματα, παραμένουν συνδεδεμένοι στήν κοινωνική τάξη καί τίς ἐπιταγές πού ἀπορρέουν ἀπ' αὐτήν.

Κι ὕστερα δέν πρέπει ποτέ νά ὑποτιμᾷ κανεῖς τήν

ικανότητα των καθιερωμένων Έκκλησιών να λειτουργούν ως φυτώριο ετεροδοξίας και βούλησης για αλλαγή. Πρέπει να ξεχωρίζουμε τα μέλη τους από τους φονταμανταλιστές και τους τηλεαγγελιστές για τους οποίους μιλούσα πιο πάνω. Οι καθολικοί επίσκοποι όπως και οι κοσμικοί και γενικότερα ο κληρός της επισκοπικής Έκκλησίας, οι Κουακέροι, ή πρεβυτεριανή Σύνοδος –παρά τα σεξουαλικά σκάνδαλα των Κουακέρων και τη μείωση της επίρροής των υπολοίπων–, έχουν πάρει πολλές φορές θέσεις έκπληκτικά προοδευτικές για τα ζητήματα του πολέμου και της ειρήνης, ξεγείρονται έναντι των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, έναντι των υπερτροφικών στρατιωτικών προϋπολογισμών ή έναντι της νεοφιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής που έχει ακρωτηριάσει τις δημόσιες υπηρεσίες από τις αρχές της δεκαετίας του '80 και έφεξής.

Ιστορικά ένα μέρος της οργανωμένης εβραϊκής κοινότητας είχε πάντοτε επιστρατευθεί στους αγώνες για τα δικαιώματα των μειονοτήτων στο έσωτερικό της χώρας και στο εξωτερικό. Άλλα από την εποχή της προεδρείας Ρήγκαν, την άνοδο του νεοσυντηρητικού κινήματος, τη συμμαχία μεταξύ Ισραήλ και της θρησκευτικής δεξιάς, όπως και τις πυρετώδεις δραστηριότητες του σιονιστικού κινήματος που άποσκοπει να καθιερωθεί μία αντιστοιχία ανάμεσα στις κριτικές έναντι του Ισραήλ και τον αντισημιτισμό, ακόμη και ο φόβος ενός «αμερικανικού Άουσοιτς» έχουν σημαντικά μειώσει τη θετική πλευρά αυτής της δύναμης.

Τέλος ένας μεγάλος αριθμός ομάδων και ατόμων ευαισθητοποιημένες για συμμετοχή σε συγκεντρώσεις, εκδηλώσεις και άλλες δραστηριότητες έχουν πάρει τις απόστάσεις τους από την αποβλακωτική πατριωτική ενορχήστρωση. Έχουν συσπειρωθεί για την υπεράσπιση των πολιτικών ελευθεριών που απειλεί η USA Patriot Act. Οι κινητοποιήσεις έναντι της θανατικής ποινής, μερικές φορές έναντι όλων των καταχρήσεων που αντιπροσωπεύει το στρατόπεδο συγκέντρωσης στο Γκουαντανάμο, μία γενικευμένη καχυποψία έναντι των στρατιωτικών και πολιτικών αρχών, οι μπελάδες που δημιουργεί ένα σωφρονιστικό σύστημα ολοένα και περισσότερο ιδιωτικοποιημένο και μαζικό (σε σχέση με τον πληθυσμό), με περισσότερους έγκλειστους από οποιαδήποτε άλλη χώρα του κόσμου (συμπεριλαμβάνει έναν δυσανόλογο αριθμό έγχρωμων...) όλα τούτα, λοιπόν, διαταράσσουν την ήσυχία των μεσαίων στρωμάτων.

Αυτή η κατάσταση αντανακλάται στην συγκεχυμένη εικόνα του κυβερνοχώρου όπου η ανέπισμη Αμερική άμφισβητεί την επίσημη Αμερική. Θέματα άνησυχητικά όπως η τάφος που ανοίγεται μεταξύ πλούσιων και φτωχών, η άπιστευτη σπατάλη και η διαφθορά που βασιλεύουν στις ανώτερες σφαίρες του χρηματοπιστωτικού συστήματος και οι κίνδυνοι που επικρέομονται στο σύστημα συντάξεων εξ αιτίας διαφόρων ιδιωτικοποιήσεων μιάς σπάνιας άρπακτικότητας, όλα τούτα

λοιπόν συνεχίζουν να ὑποσκάπτουν βαθειά τίς τόσο δοξολογημένες ἀρετές αὐτοῦ τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος πού προσιδιάζει στίς ΗΠΑ.

Ἡ Ἀμερική εἶναι πραγματικά ἐνωμένη πίσω ἀπό ἕναν πρόεδρο μέ τήν πολεμοχαρή ἐξωτερική πολιτική, καί μέ μιὰ οικονομική προοπτική ἐπικίνδυνα ἀπλοϊκή; Διαφορετικά, ἡ ταυτότητα τῶν ΗΠΑ ἔχει ὀρισθεῖ ἄπαξ καί διά παντός ἔτσι ὥστε τό ὑπόλοιπο τοῦ πλανήτη ὀφείλει νά ζεῖ στή σκιά τῆς στρατιωτικῆς τῆς δύναμης (ὑπάρχουν ἀμερικανοί στρατιῶτες σέ δεκάδες χῶρες), ἑνός μονολιθικοῦ μπλόκ πού κάνει πόλεμο δεξιά κι ἀριστερά σέ ἀνυπότακτες περιοχές, ἔχοντας τήν πλήρη συγκατάθεση «ὄλων τῶν Ἀμερικανῶν»; Θέλησα νά ὑπαινεθῶ στό κείμενό μου ἕνα ἄλλο τρόπο νά δεῖ κανεῖς τήν Ἀμερική, ὡς χώρα πού τήν διαπερνοῦν συγκρούσεις, ὅπου ἡ ἀμφισβήτηση εἶναι πολύ περισσότερο ἔντονη ἀπ' ὅσο γίνεται γενικά ἀποδεκτό. Εἶναι ἕνα ἔθνος θύμα τῆς σοβαρῆς σύγκρουσης ταυτοτήτων. Κέρδισε ἴσως τόν ψυχρό πόλεμο ὅπως ἀρέσκονται νά λένε, ἀλλά οἱ συνέπειες στό ἐσωτερικό τῆς χώρας αὐτῆς τῆς νίκης κάθε ἄλλο παρά εἶναι φανερές. Ὁ ἀγῶνας δέν τέλειωσε.

Μέ τό νά ἔχουμε ἐντοπίσει τό ζήτημα κυρίως στήν κεντρική ἐξουσία, τήν στρατιωτική καί πολιτική τοῦ ἐκτελεστικοῦ, ἀφήνουμε στήν ἄκρη τήν ἐσωτερική σύγκρουση πού συνεχίζεται καί κάθε ἄλλο παρά ἔχει ἀποφασισθεῖ.

Ἡ μεγάλη πλάνη τῆς θέσης τοῦ Φρανσίς Φουκιογάμα γιά τό τέλος τῆς ιστορίας ἡ ἐκείνης τοῦ Σάμουελ Χάντιγκτον γιά τή σύγκρουση τῶν πολιτισμῶν προέρχεται ἀπό τό ὅτι καί οἱ δύο ὑποθέτουν, ἀδίκως, ὅτι ἡ ἱστορία τῶν πολιτισμῶν περιορίζεται σέ μιὰ ὑπόθεση συγκεκριμένων ὀρίων, ἀυστηρῶν χρονικοτήτων, μέ μιὰ σαφή ἀρχή, μιὰ μέση, ἕνα τέλος τῆ στιγμῆ πού τό πολιτικο-πολιτιστικό τοπίο δέν εἶναι παρά μιὰ ἀρένα ταυτοτικῶν ἀγῶνων, αὐτοδιάθεσης καί προβολῶν στό μέλλον. Μιὰ κουλτούρα καί εἰδικά τῶν ΗΠΑ συντίθεται ἀπό στρώματα διαδοχικῶν μεταναστεύσεων καί ἰδού ἴσως μιὰ ἀπό τίς ἀκούσιες συνέπειες τῆς παγκοσμιοποίησης: ἡ ἐμφάνιση κοινοτήτων δια-εθνικῶν, μέ σφαιρικά συμφέροντα ὅπως τό κίνημα γιά τά δικαιώματα τοῦ προσώπου, τό γυναικεῖο κίνημα, τό ἀντιπολεμικό κίνημα κ.λπ. Οἱ ΗΠΑ δέν εἶναι ἄσχετες ἀπ' ὅλα αὐτά. Πρέπει νά κοιτάξει κανεῖς πίσω ἀπό τήν πρόσοψη τῆς ἐνότητας, ν' ἀνακατωθεῖ σ' αὐτό τό σύνολο ἐρίδων στό ὅποιο ἕνα μεγάλο μέρος ἀνθρώπων μετέχει. Θά μπορέσουμε ἔτσι νά ξαναβροῦμε ἐλπίδες καί ἐνθάρρυνση.

Ὁ Βρετανός λογαχός Λόρενς (τῆς Ἀραβίας) μέ τόν Φεῖζάλ καί τήν ἰρακινή ἀντιπροσωπεῖα
στό Σύνεδριο Εἰρήνης τοῦ Παρισιῦ τό 1913

ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ, ΒΕΒΑΙΩΣ. ΑΛΛΑ ΠΑΝΤΩΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ

του Άγγελου Έλεφάντη

Δέν είμαι σέ θέση νά επιχειρηματολογήσω νομικά πάνω στό ζήτημα πού, φαίνεται, διχάζει τήν κοινή γνώμη, τή νομική ἐπιστήμη, κι ὅπωςδήποτε ἀποτελεῖ σοβαρότατο σημεῖο ἀντιπαράθεσης στή διεξαγόμενη δίκη τῆς 17N: ἂν δηλαδή τά ἀποδιδόμενα στά μέλη τῆς ἐγκλήματα εἶναι πολιτικά. Περί τοῦ θέματος θά τάμει τό δικαστήριον* μιά καί οὔτε τό Σύμβαμα (βεβαίως οὔτε ὁ Ποινικός Νόμος τοῦ 1950) οὔτε ὁ νόμος 2869/2002 περί ὀργανωμένου ἐγκλήματος (ὁ ὀνομασθεῖς «τρομονόμος») ὀρίζουν μέ σαφήνεια νομική τί ἐστί τρομοκρατία. Ἐγκριτοί νομικοί (π.χ. ὁ καθηγητής τοῦ Ποινικοῦ Δικαίου στό Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης κ. Ἰω. Μανωλεδάκης, συνέντευξη στόν Νίκο Φίλη, *Αὔγη*, 13 Μαρτίου 2003, ἀλλά καί ἄλλοι), ὑποστήριξαν ὅτι, ἀφοῦ δέν ὑπάρχει πλέον ἡ ποινή τοῦ θανάτου, ἡ μόνη πρακτική συνέπεια τοῦ ὀρισμοῦ τῶν ἐγκλημάτων ὡς πολιτικῶν πού διαπράχτηκαν εἶναι ἡ παραπομπή τῶν κατηγορουμένων στό Μικτό Ὁρκωτό Δικαστήριον, πράγμα πού δέν συνεπάγεται, ὅπως κακῶς λέγεται, προσφυγή στίς ἀρχές τῆς ἐπιείκειας, διότι, τάχα στό Μικτό Ὁρκωτό Δικαστήριον, πού θά δικάζε τό «πολιτικό ἐγκλημα», θά μπορούσε νά ἀναγνωριστεῖ τό ἐλαφρυντικό «τῶν μὴ ταπεινῶν ἐλατηρίων», ἄρα ἐλαφρότερη ποινή. Ὁ καθηγητής κ. Μανωλεδάκης ἔδειξε ὅτι ἡ ἀναγνώριση ἐνός τέτοιου ἐλαφρυντικοῦ μπορεῖ νά γίνει καί χωρίς τόν χαρακτηρισμό ἐνός ἐγκλήματος ὡς «πολιτικοῦ». Ἄλλοι νομικοί, ἐπίσης ἐγκριτοί, ὑποστηρίζουν ὅτι τά ἐκδικαζόμενα ἀδικήματα τῆς 17N εἶναι αὐστηρῶς ποινικά, ὅπως ἄλλωστε ἀποφαίνεται καί ἡ παραπεμπτική ἀπόφαση τοῦ Συμβουλίου Ἐφετῶν. Κι ἀφοῦ δέν μπορούμε νά ἐφαρμόσουμε τήν ἀρχή τῶν νομομαθῶν, οὔτε ἐμεῖς οἱ μὴ νομικοί οὔτε οἱ ἴδιοι οἱ νομικοί, ὅτι ὅταν «διαφωνοῦν οἱ

νομικοί τό δίκιο ἔχουν τά νομικά», δηλαδή ὁ νόμος, πού ὅμως δέν μᾶς διαφωτίζει κι ἀφήνει τό ζήτημα στήν ἐρμηνεία, δηλαδή στή δίκη, ἐκεῖ πού λόγοι δυσσοί, ἀμφιλέγοντες καί ἀλληλοαντιλέγοντες συγκρούονται, καταλήγω στήν προσπάθεια πολιτικοῦ ὀρισμοῦ τῶν ἀδικημάτων. Καί καταλήγω μέσα ἀπό μιά πολιτική επιχειρηματολογία πού θά ἐκθέσω πιό κάτω, ὅτι τά ἐγκλήματα τῆς 17N εἶναι πολιτικά, γνωρίζοντας βέβαια ὅτι σέ μιά δίκη ἐκεῖνο πού προέχει εἶναι ὁ νομικός ὀρισμός τῶν νομικῶν θεμάτων.

Ἐκ προοιμίου ὅμως νά πῶ ὅτι ἐπειδή κατά τή γνώμη μου τά ἐγκλήματα αὐτά εἶναι πολιτικά δέν πρέπει νά τά θεωρήσουμε ὀλιγότερον ἐγκληματικά, ὀλιγότερον εἰδεχθῆ καί ἀντικοινωνικά ἀπό τά ποινικά. Στούς δύο ὀρους «πολιτικά» καί «ἐγκλήματα» ὑπογραμμίζω μετ' ἐμφάσεως τόν ὀρο «ἐγκλήματα», μέ τόν ὀποῖο ἄλλωστε, ἀφοῦ πρόκειται κυρίως γιά ἀνθρωποκτονίες ἐκ προθέσεως, συμφωνοῦν καί οἱ νόμοι καί οἱ νομομαθεῖς (χωρίς ἐξαιρέση) καί ἡ ὑπεράσπιση καί τά πολιτικά κόμματα καί ἡ κοινή γνώμη, ἔστω κι ἂν τό 32% τά θεωρεῖ πολιτικά ἐγκλήματα καί ὄχι ποινικά.

Μιά δεύτερη διευκρίνιση πού θέλω νά δώσω εἶναι ὅτι ἀφοῦ ὑποστηρίζω ὅτι τά ἐγκλήματα τῆς 17N εἶναι πολιτικά, μοιάζει σάν νά ἀποδέχομαι τήν ὀνομαζόμενη ὑποκειμενική θεωρία περί ἐγκλήματος (πού υἰοθετεῖ ἡ ὑπεράσπιση) κι ὄχι τήν ἀντικειμενική, ἡ ἔστω τή μικτή. Ἄν θά ἤθελα, κι ἂν μπορούσα νά επιχειρηματολογήσω ὡς νομικός –πού ὅπως εἶπα δέν μπορῶ νά τό κάνω– θά υἰοθετοῦσα τή μικτή θεωρία, πού ἐμπεριέχει καί ἀντικειμενικά καί ὑποκειμενικά στοιχεῖα. Σέ καμιά περίπτωση ὅμως δέν θά υἰοθετοῦσα τήν ὑποκειμενική ἡ ὀποία, παρά τίς ἔντονες φωνωϊκές τῆς ἀποχρώσεις, στήν οὐσία μᾶς γυρίζει σέ ἕναν προ-διαφωτιστικό, αὐθαίρετο ἡ ὑπερβατικό προσδιορισμό τοῦ ἐγκλή-

* Τελικά τό δικαστήριον ἀπεφάνθη ὅτι τά ἐγκλήματα τῆς 17N ἦταν ποινικά.

Δημοσιεύτηκε τό πρῶτον στά Ἐνθέματα τῆς *Αὔγης*.

ματος –του κάθε έγκλήματος– ή τόν ανάγει, –κι αυτό είναι τό χειρότερο– σέ άποτέλεσμα συσχετισμού δυνάμεων έξουσίας: ό ισχυρότερος όρίζει τό τί είναι έγκλημα, δηλαδή ό εισαγγελέας και ή όπισθεν αυτού άρχουσα τάξη.

Άλλά γιατί τά έγκλήματα τής 17N είναι πολιτικά;

Σ' αυτό τό έρώτημα δέν μποροϋμε ν' άπαντήσουμε παρά μόνο άν πάμε πίσω στό χρόνο και στήν ιστορία του έρωτήματος. Διότι και τό έρώτημα αυτό έχει τήν ιστορικότητά του βαθειά μέσα στό χρόνο και τίς όδύνες τής άνθρωπότητας. Δέν προέκυψε όταν προσφάτως κάποιος από τούς «κυνηγημένους», πού ήταν πάντα οι άριστοί, από άμυντικοί-παθητικοί αποφάσισαν νά γίνουν «κυνηγοί-έπιθετικοί», όπως άπεφάνθη ό συνήγορος υπεράσπισης στή δίκη κ. Ραχιώτης. Μ' αυτήν τήν ίμπερσοιονιστική-μεταφορική κατασκευή, ό κ. Ραχιώτης ούσιαστικά μās θύμισε τό ανέκδοτο μέ τό λαγό και τό λιοντάρι, ξεχνώντας όμως τήν τελική άπάντηση του περιόλου λαγού μπροστά στον φοβερό λέοντα, τόν όποιον ό λαγός καυχιόταν, εκ του άσφαλους, ότι θά τόν γαμοϋσε: «έ, λέμε και καμιά μαλακία για νά περνά ή ώρα...».

Τό έρώτημα πού τίθεται έχει νά κάνει μέ ένα άλλο, μέγιστο, ιστορικό έρώτημα τής νεωτερικότητας, τής μετά τή Γαλλική Έπανάσταση τουλάχιστον και εφεξής: τής σχέσης τής κοινωνικής επανάστασης μέ τήν ένοπλη βία, τήν ένοπλη εξέγερση, τήν ταύτιση δηλαδή, θεωρητικά και πρακτικά, τής κοινωνικής επανάστασης μέ τή μορφή ένοπλης πάλης των επαναστατών. Νά υπενθυμίσω επί τροχάδην ότι όλα τά επαναστατικά κοινωνικά-πολιτικά κινήματα του 19ου αϊ. και του 20ου, καθώς και τά εθνικοαπελευθερωτικά (π.χ. Έλληνική Έπανάσταση του 1821) κατέφευγαν στήν ένοπλη βία. Τήν εικόνα τής Έπανάστασης έδιναν οι εκατέρωθεν του όδοφράγματος μαχόμενοι ένόπλως εξέγευμένοι και οι δυνάμεις καταστολής. Τήν εικόνα τής Έπανάστασης συμπύκνωνε ό πασίγνωστος πίνακας του Ντελακρουά μέ τή γυμνόστητη Έλευθερία πάνω στό όδοφράγμα νά όδηγεί τούς επαναστατημένους ένοπλους πολίτες. Όλοι οι επαναστάτες, οι μπαβουιστές, οι αναρχικοί, οι μπλανκικοί, κ.λπ. τό 1830, τό 1832, τό 1848, στήν Κομμούνα του Παρισιού, οι Γαριβαλδινοί, ή άκατασίγαστα εξέγευμένη «μποέμ» του Παρισιού, μέ τά όπλα προσπαθοϋσαν, επιτυχώς ή άνεπιτυχώς, νά υλοποιήσουν τό επαναστατικό κοινωνικό τους όραμα. Και βέβαια στίς ένοπλες συρράξεις σκότωναν και σκοτώνονταν καθόσον ή σύγκρουση ήταν πολεμική, φονική. Ό Μάρξ, ό Ένγκελς και άλλοι θεωρητικοί τής Έπανάστασης και πολιτικοί ήγέτες του σοσιαλισμού δέν ήταν «πασιφιστές». Γνώριζαν πολύ καλά ότι ή επανάσταση θά αναγκασόταν νά προσφύγει στήν ένοπλη εξέγερση για νά κάμψει τή στρατιωτική δύναμη των αντιπάλων. Τοϋτο, για τόν Μάρξ και τόν Ένγκελς, ιδίως μετά τήν Κομμούνα, ήταν σαφές. Ψστόσο και οι δύο στίς θεωρητικοποιήσεις τους αυτόν τόν καιρό δέν ταυτίζουν τήν επανάσταση, υπέρ τής όποίας τάς

σονται άνεπιφύλακτα, μέ τή μορφή τής ένοπλης εξέγερσης. Ό Ένγκελς μάλιστα, προς τό τέλος τής ζωής του, βλέποντας πόσο ριζικά άλλαξε ή τεχνολογία του πολέμου (τηλέγραφος, θωρηκτά, πολυβόλα, τηλεβόλα, θωρακισμένα όχήματα, κ.λπ.) θεωρεί ότι τό όδοφράγμα του 1848 και του 1871 είναι μιά ξεπερασμένη ρομαντική εικόνα, ενώ αντίθετα ή οργανωμένη, μαζική πάλη του προλεταριάτου αποβαίνει, στίς νέες συνθήκες, τό άκαταμάχητο όπλο τής Έπανάστασης: στήν υπερανεπτυγμένη στρατιωτική-έπιμελητειακή τεχνολογία του άστισμού και του κράτους τό προλεταριάτο άπαντά μέ τή δική του «τεχνολογία», τήν πολυσχιδή και πολυεπίπεδη όργάνωση των μαζών.

Έρχεται ωστόσο ό Α' παγκόσμιος πόλεμος, όταν ή πολιτική, άπ' όλα τά εμπόλεμα μέρη, έπήρε τή μορφή ενός άπέραντου σφαγείου, μέ χιλιάδες νεκρούς καθημερινά στά χαρακώματα. Μέσα σ' αυτή τή γενικευμένη στρατιωτικοποίηση τής κοινωνικής και τής πολιτικής ζωής, όπου βασίλευε μόνον ό μαζικός φόνος του άλλου και έαυτου, δέν έπαψαν νά υπάρχουν οι σοσιαλιστές, οι κοινωνικοί επαναστάτες. Ό πόλεμος δέν κατάρχησε τό πρόταγμα τής επανάστασης, αλλά τό έθεσε μέ διαφορετική μορφή, τό υποχρέωσε κι αυτό νά ταυτιστεί μέ τήν ένοπλη εξέγερση: ήταν ό Λένιν πού στα 1915-1916 ταύτισε τήν επανάσταση μέ τήν ένοπλη πάλη. Τόσο άπόλυτα μάλιστα πού όσοι σοσιαλιστές άρνοϋνταν τήν άδήριτη ανάγκη τής ένοπλης πάλης, για τόν Λένιν, δέν ήταν παρά «ρενεγκά», άποστάτες του σοσιαλισμού και τής εργατικής τάξης.

Ταυτισμένη, λοιπόν, ή επανάσταση μέ τήν ένοπλη εξέγερση αυτή τή μορφή έπήρε στήν Όκτωβριανή Έπανάσταση, αλλά και στίς άλλες μη πετυχημένες εξεγέρσεις, στήν Ούγγαρία, τό Τουρίνο, τό Άμβούργο, τούς Σπαρτακιστές του Βερολίνου. Άλλά και στα ιδεολογικά πρότυπα πού στή συνέχεια καλλιέργησε ή 3η Διεθνής στό μεσοπόλεμο, τόσο για τά εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα (π.χ. Κίνα), όσο και για σοσιαλιστικόκομμουνιστικά τής Ευρώπης, ή ένοπλη πάλη τέθηκε ως όρος εκ των ών οϋκ άνευ για τήν έπιτυχία τής επανάστασης. Η άνοδος του ναζισμού, εκ φύσεως και εξ όρισμού ιδεότυπος μιλιταριστικής έξουσίας, δξυνε άκόμη περισσότερο αυτή τή θέση. Και βέβαια μέ τόν Ίσπανικό Έμφύλιο Πόλεμο και τήν είσοδο τής άνθρωπότητας στό νέο σφαγείο του Β' παγκοσμίου πολέμου, ό αντιφασισμός ήταν άδύνατο νά μήν έννοηθεί παρά ως ένοπλη πάλη: των κρατών αλλά και των λαών πού στήν κατεχόμενη Ευρώπη άυτοργανώθηκαν στα ένοπλα κινήματα τής Άντίστασης. Ήταν δηλαδή ό ίδιος ό πόλεμος πού στρατιωτικοποιούσε άπολύτως τήν πολιτική, και τήν επαναστατική προοπτική έπομένως. Και βέβαια σέ όλη αυτή τήν ιστορική τραγική φάση του πολέμου, στήν ίδια τήν Ευρώπη κατ' αρχάς ή κομμουνιστική άριστερά –και όχι μόνον αυτή– άσκήσε πολιτική ή προσπάθησε ν' άσκήσει πολιτική μέ τά όπλα σ' ένα πεδίο όμως εμπόλεμο πού δέν τό ειχε αυτή διαμορφώσει ως τέτοιο, αλλά οι αντίπαλοί της. Δέν ήταν

από τή «φύση» της ταυτισμένη με τόν πόλεμο, ή επανάσταση, ή ένοπλη βία δέν ήταν ή «οὐσία» της (ὅπως τής αποδίδουν αυτό τό οὐσιοκρατικό γνώρισμα παλαιοί καί νέοι αντίπαλοί της) αλλά ή ιστορία της, καί ή έν γένει ιστορία τοῦ κόσμου τήν μετέτρεψε σέ κίνημα πολεμικό. Κι έτσι γιά μιά μακρά ιστορική διάρκεια επανάσταση καί ένοπλη πάλη ταυτίστηκαν, τό περιεχόμενο κοινωνική επανάσταση δέν μπορούσε παρά νά υπάρξει μέ τήν ένοπλη μορφή.

Στήν Εὐρώπη ὅμως, μετά τό Β΄ παγκόσμιο πόλεμο, δέν ξανάγινε πόλεμος. Ὑπῆρχε μόνο ή άπειλή τοῦ πολέμου, ὁ πόλεμος άποτροπής. Οἱ ὅποιες διαφορές, οἱ διακρατικές ή καί οἱ ταξικές —καί υπῆρξαν πολλές— δέν έλαβαν εμπόλεμη μορφή. Ὁ πόλεμος, γιά τήν Εὐρώπη τουλάχιστον, «χανόταν» μέσα στό σκοτεινό παρελθόν πού κανείς δέν επιθυμοῦσε νά επιστρέψει: οὔτε οἱ κρατικοί ήγέτες οὔτε οἱ μάζες. Ὅχι από παισιισμό, χαζοχαρούμενη ειρηνοφιλία, αλλά από τή βαθειά συνειδητοποίηση ὅτι μέ τόν πόλεμο θά έχαναν πολύ περισσότερα ἀπ' ὅσα θά κέρδιζαν, ακόμα κι ἂν ένόπλιως νικούσαν. Οἱ δύο παγκόσμιοι πόλεμοι τοὺς τό είχαν διδάξει. Ἔτσι καί οἱ κομμουνιστές στήν Εὐρώπη, ένῶ διατήρησαν στό ιδεολογικό τοὺς ὀπλοστάσιο τήν έννοια τής ένοπλης πάλης σέ καμιά περίπτωση —έκτός ἀπό τήν Ελλάδα γιά ειδικούς λόγους μέ τόν Ἐμφύλιο πόλεμο— δέν άσκησαν πολιτική μέ τά ὅπλα, οὔτε κόν τό άποπειράθηκαν. Ὁ πόλεμος καί γι' αὐτούς, ἄς γινόνταν άλλοι κι από άλλους, ἀλλ' ὄχι στήν Εὐρώπη. Μετά μάλιστα τό 1956, προοδευτικά καί μέσα από πολλές συγκρούσεις, τά κομμουνιστικά κόμματα θεωρητικοποίησαν τή δυνατότητα ειρηνικοῦ περάσματος στό σοσιαλισμό, πού πολύ ἀπλά σήμαινε άπόταξη τής ένοπλης πάλης.

Ἀπέταξε ή Ἀριστερά τήν ένοπλη πάλη, ὄχι ὅμως καί τήν ιδέα τοῦ σοσιαλισμοῦ ή τής κοινωνικής επανάστασης. Καί ναι μέν είναι αλήθεια ὅτι δέν μπόρεσε νά διαμορφώσει έναν πειστικό δρόμο, χωρίς πόλεμο, πρὸς τόν σοσιαλισμό, ὡστόσο ὁ «ρεβιζιονισμός» της καί ὁ «ρεφορμισμός» της δέν είχαν πάρει διαζῦγιο μέ τήν ιδέα τής επανάστασης. Μόνο ἐπί εὐρωκομμουνισμοῦ τά πράγματα ἄρχισαν κάπως νά ξεκαθαρίζουν. Ἄλλ' αὐτή ή παρ' ὀλίγον άνοιξη κράτησε τόσο λίγο, κι ἄλλωστε τή συνόδεψαν ὄχι λίγες καταιγίδες καί παγετώνες. Ἐν πάση περιπτώσει, ή ένοπλη πάλη γιά ὅλα τά κινήματα τής Εὐρώπης, ακόμα καί τά πιό ακραία ριζοσπαστικά, ήταν ένα ρομαντικό παρελθόν. Τό έχω γράψει κι ἄλλη φορά. Στόν Μάη τοῦ 1968 στή Γαλλία κανείς ἀπό τά ἑκατομμύρια άπεργούς κι ἐξεγερμένους δέν ἔφαξε νά βρεῖ χειροβομβίδες, αυτόματα ή σαρανταπεντάρια. Ἡ Ἀριστερά, στό σύνολό της, γιά λόγους πολιτικούς καί κοινωνικούς, πέταξε ἀπό τοὺς ὤμους τό βαρῦ φορτίο τής ένοπλης πάλης. Ἡ Ἀριστερά κι ὅλα τά παλαιά ή νέα κοινωνικά καί πολιτιστικά κινήματα είχαν καταλάβει πολύ καθαρά ὅτι οἱ εργαζόμενες μάζες, πού ἴσως τά ακολουθοῦσαν σέ μιά χειραφετητική προοπτική, σέ καμιά περίπτωση δέν θά

τό ἔπρατταν ἂν ὁ δρόμος θά ήταν ένοπλος: ή ένοπλη πάλη ἀπό κορυφαῖο ιδεολογικό στοιχείο τής προηγούμενης φάσης μετατράπηκε σέ ιδεολογικό φάσγανο, σέ ιδεολογικό φάντασμα ἀπ' τό παρελθόν πού θά ἐρχόταν νά σκιάσει καί νά σκιάξει τίς νέες κνοφορούμενες προοπτικές χειραφέτησης. Ἀπό πεδίο άναγκαστικής ἐπιλογῆς θεωρήθηκε πεδίο τοῦ αντιπάλου, παγίδα.

Δέν ήταν ὅλοι σύμφωνοι. Ὑπῆρξαν κι ἄλλοι, προερχόμενοι κι αὐτοί μέσα ἀπό τόν ἴδιο ιδεολογικό χῶρο τῶν κινήματων ἀμφισβήτησης, τῶν ριζοσπαστικῶν κινήματων πού ταύτιζαν τή ριζοσπαστικότητα μέ τή μέγιστη δυνατή άπόσταση πρὸς τοὺς «συμβιβασμένους» πολιτικά καί κοινωνικά «ρεβιζιονιστές». Πολύ περισσότερο πού ταύτιζαν τοὺς «ρεβιζιονιστές» μέ τοὺς παραδοσιακοὺς σταλινικούς. Ὑπῆρξαν κι ἐκεῖνοι πού τό επαναστατικό πρόταγμα τοὺς ταυτιζόταν μέ τήν καθαρή μορφή τοῦ ένοπλου προλετάριου πάνω στά χαρακτηριστικά, μέ μιά ρομαντική εἰκόνα ἀπ' τά πολύ παλιά. Κι ἐκεῖνοι επίσης πού ταυτίζονταν μέ επαναστατικές καταστάσεις κι ὁράματα πού ἐρχονταν ἀπ' ἄλλοῦ: τόν Τρίτο Κόσμο, τή Λατινική Ἀμερική, τό Βιετνάμ, τήν Κίνα, τή Μέση Ἀνατολή. Γιά ὅλους αὐτούς ή Ἐπανάσταση ήταν μιά ταύτιση μέ τή γραμμή τοῦ ένοπλου άγώνα. Βεβαίως κι αὐτοί γνώριζαν ὅτι καί ὁ ένοπλος άγώνας χρειάζεται μάζες. Τίποτε δέν γίνεται χωρίς αὐτές ἔλεγε ή θεωρία, ή εμπειρία ἀπ' τήν ιστορία, ή ἴδια ή πραγματικότητα. Τά νέα ένοπλα μικροκινήματα ή ὀμάδες πού ξεπήδησαν μετά τό 1970 στήν Εὐρώπη, διαμορφωμένα πάνω στή μηχανική γραμμή τῶν προηγούμενων ταύτισεων κατέληξαν σέ μιά άκόμη πιό ριζική ταύτιση. Θεώρησαν ὀρισμένες νεοαριστερές τάσεις ὅτι οἱ μάζες, οἱ χεμαζόμενες κι ἄλλοτριωμένες μάζες, χρειάζονταν άφύπνιση. Ἡ «κοιμωμένη τοῦ δάσους», θά άφυπνιζόταν μέ τό πέρασμα τοῦ ἡρωϊκοῦ πρίγκιπα, μέ τό παράδειγμα. Τό μέγα Παράδειγμα, ἀπεφθη συμπύκνωση τοῦ προσδοκόμενου μέλλοντος, τό ἀπόλυτο, ἀφοῦ δέν μπορούσε νά είναι μαζικό, ὡς συμβολική κίνηση μπορούσε νά είναι άτομικό, ἐπιλεκτικό, συμπτωματικό. Ἀφοῦ δέν μπορούσε νά χτυπηθεῖ ή τάξη, ή άστική ἄλλοτριωτική εὐταξία, ή καταπίεση, τό κράτος, οἱ μηχανισμοί του, ὁ ἱμπεριαλισμός ἐπιλεκτικά θά μπορούσαν νά ἐξοντωθοῦν ἐκπρόσωποί τους, ἄτομα πού συμβολικά σηματοδοτοῦσαν τόν μεγάλο ἔχθρο. Οἱ μάζες ὅμως δέν ἀκολούθησαν, τό παράδειγμα δέν ήταν παρά μιά ἀφαίρεση στό κενό, κυρίως γιατί ἐρχόταν σ' αντίθεση μέ τή θολή ἔστω κίνηση τῶν μαζῶν.

Κάπως έτσι, μ' αὐτά τά ιδεολογικά στοιχεῖα, μέ πλήρη περιφρόνηση τῶν ἰδίων τῶν μαζῶν στό ὄνομα τῶν ὁποίων λειτουργοῦσε, κινήθηκε ή 17N. Ὁ ἀναχρονισμός καί ή ἀναντιστοιχία πρὸς τήν πραγματικότητα τής πράξης της καί τής ιδεολογίας της ήταν τόσο μεγάλη πού ένῶ διεκδικοῦσε τή μεγάλη πολιτική, ἐκεῖνη πού θά άφύπνιζε τίς μάζες, ἐκεῖνη πού θά ἐξωθοῦσε τίς μάζες στό δρόμο τής Ἐπανάστασης, ἀπλῶς βρέθηκε μέ τό χέρι ματωμένο, μακριά καί ἀπ' τήν Ἐπανά-

σταση και τις μάξες. Θέλησε να κάνει πολιτική, θέλησε τις πράξεις της πολιτικές. Καμιά αμφιβολία μ' αυτό. 'Αλλά χωρίς τη νομιμοποίηση που δίνει τό μεγάλο κίνημα. Τό επίθετο πολιτική φαγώθηκε απ' τό ουσιαστικό, τό 'Εγκλημα. 'Ως ό νόμος όρίζει.

Δέν έχω, λοιπόν, καμιά δυσκολία να δεχθώ ότι οι πράξεις τής 17N ήταν πολιτικές, αλλά από τή σκοπιά μιάς μακράς ιστορίας που νοηματοδοτεί τις πράξεις όλων μας, από τή σκοπιά των μαζών, από τή σκοπιά τής 'Επανάστασης, από τή σκοπιά τής 'Αριστεράς, αλλά κι από τή σκοπιά του Ποινικού Δικαίου που είναι κοινό για όλους μας, ήταν εγκλήματα. Θά ήμουν ό τελευταίος που θά παραγνώριζε τή διάσταση εγκλημα. Δυστυχώς. Πράξεις όμως στερημένες από ιστορικότητα, στερημένες από τήν ήθική, στερημένες από τό σκληρό κουκούτι τής άριστερης πολιτικής, δηλαδή τήν κοινωνική επανάσταση έστω ως μιάς ιστορικής ένδεχομενικότητας (και για μās τους άριστερους ή 'Επανάσταση δέν είναι ό σίγουρος δρόμος με τό αναπαυτικό νομοτελειακά τέρμα, αλλά ένα ένδεχόμενο, ένα αστάθμητο ένδεχόμενο υπέρ του όποιου στρατευόμαστε), στερημένες από τή συνηγορία των μαζών, κατανοούν πράξεις που έντέλει όρίζονται μόνον από τόν Ποινικό Νόμο ως εγκλήματα. Πολιτικά, αλλά πάντως εγκλήματα.

Ό Λεονάρντο Σάσα στην 'Υπόθεση Μόρο (τό αναφέρει ό Γ. Πρετεντέρης στην 'Αναμέτρηση, εκδ. Έστίας, σελ. 29) γράφει για τις Έρυθρές Ταξιαρχίες: «...όπου τό να πεθάνεις για τήν 'Επανάσταση έχει καταντήσει να πεθαίνεις μαζί με τήν 'Επανάσταση». Τίποτε τό πιο άνιστόρητο: εκατομμύρια επαναστάτες έχουν πεθάνει μαζί με τή (χαμένη) επανάσταση, διεκδικώντας τόν αυτοπροσδιορισμό τους και μιά «άλλη κοινωνία». Τό ζήτημα είναι άλλο: ότι ή τρομοκρατία σκοτώνει τήν 'Επανάσταση, γι' αυτό τήν άπορρίπτουμε, μαζί με άλλους λόγους.

Έμεις οι άριστεροί τους έχουμε κάνει αυτούς τους λογαριασμούς εδώ και χρόνια πολλά. Δέν έχουμε ν' άπολογηθούμε σε κανέναν ούτε σ' αυτούς που θεωρούν, ιδίως αυτό τόν καιρό, ότι ή «ουσία» τής 'Αριστεράς είναι ή τρομοκρατία, και πατέρας της ό γενειοφόρος Γιεχωβάς. Γι' αυτό σαρκάζουμε όταν διαβάζουμε π.χ. τόν κ. Γιάννη Πρετεντέρη (στό ίδιο, σ. 14) ότι: «ή 17N έζησε κι επέζησε επειδή ή κοινωνία μας τό επέτρεψε. 'Επειδή τής έδωσε τό δικαίωμα. 'Επειδή τήν νομιμοποίησε ιδεολογικά. 'Επειδή υπέδειξε τους στόχους της. 'Επειδή τήν κατέστησε βραχίονά της. 'Επειδή τή μιά στιγμή ή τήν άλλη, με τόν ένα ή τόν άλλο τρόπο υπήρξαμε όλοι 17 Νοέμβρη».

Πρόξα ή πόξα; Και τά δύο. 'Η πρόξα του και πόξα του όμως, όπως τό μελοδραματικό «όλοι υπήρξαμε 17N» (και ό ίδιος;), άλλο θέλουν να πουν. 'Όλη ή 'Αριστερά ήταν, είναι και θά είναι 17N, ή ξεχάστε για πάντα τά περι κοινωνικής επανάστασης. 'Όπως έλεγαν παλιά: «άποκηρύσω τόν κομμουνισμόν και τάς παραφυάδας αυτού».

ΚΟΣΜΑΣ

ΨΥΧΟΠΑΙΔΗΣ

ΧΕΓΚΕΛ

Από τα πρώτα πολιτικά κείμενα στην
Φαινομενολογία του Πνεύματος

Ό Κοσμάς Ψυχοπαίδης εξετάζει ορισμένα σημαντικά μοτίβα που σημάδεψαν την πορεία της εγελιανής σκέψης από τα πρώτα φιλοσοφικά κείμενα της Βέρνης μέχρι και τις αναλύσεις της Φαινομενολογίας του Πνεύματος. Τα μοτίβα αυτά αφορούν τις διαφορετικές σημασίες που έλαβε η διαλεκτική μέθοδος κατά την εξέλιξη αυτή, οπότε αφορούν και το πρόβλημα της γένεσης της εγελιανής διαλεκτικής καθώς και το πρόβλημα της διαλεκτικής συγκρότησης της έννοιας της κοινωνίας και της πολιτικής. Μερικά από τα προβλήματα που αναλύονται εδώ μοιάζουν να έχουν μια επικαιρότητα που ξαφνιάζει, όπως είναι τα προβλήματα που αφορούν την σημερινή κοινωνική και πολιτική κατάσταση του κόσμου.

♦ ♦ ♦

εκδόσεις ΠΟΛΙΣ

ΟΜΗΡΟΥ 32, ΘΗΛ.: 210 36 43 382, FAX: 210 36 36 501
e-mail: polis@ath.forthnet.gr

Η ΠΡΟΣΦΑΤΗ ΔΙΑΜΑΧΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ¹

του Θανάση Ν. Μποχώτη

Μιά χρήσιμη εισαγωγή στο θέμα μας, συνιστά η υπενθύμιση ότι η νέα ιστοριογραφία που άρχισε να αναπτύσσεται στην Ελλάδα λίγο πριν τη μεταπολίτευση του 1974, προσπάθησε να επιφέρει μια ρήξη με τη παραδοσιακή ιστοριογραφία και ταυτοχρόνως να αναζητήσει τις βαθύτερες αιτίες της αδυναμίας του δημοκρατικού κράτους δικαίου στη χώρα, όπως αυτές είχαν διαμορφωθεί διαχρονικά, κατά τη διάρκεια της νεότερης ελληνικής ιστορίας και της πορείας του σύγχρονου ελληνικού κράτους. Στις δεκαετίες που ακολούθησαν τη μεταπολίτευση, η νέα ιστοριογραφία υποσκέλισε την παραδοσιακή, στο Πανεπιστήμιο, στα έρευνητικά κέντρα και στη δημόσια σφαίρα. Δεν κατόρθωσε όμως να κυριαρχήσει σε αυτούς τους χώρους. Με αυτό τον τρόπο, παρά την ανανέωση και την επέκταση της θεωρίας, της μεθόδου και των ερευνητικών πεδίων, η νέα ιστοριογραφία δεν επέβαλε μια νέα συνολική και συνεκτική θεώρηση της νεώτερης και σύγχρονης ελληνικής ιστορίας.

Μιά από τις κύριες μορφές που έλαβε η κριτική της νέας προς την παραδοσιακή ιστοριογραφία υπήρξε η απόπειρα ανάδειξης της ιστορικότητας του έθνους. Ωστόσο, κατά τη δεκαετία του 1990, στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας, και ιδίως στο πεδίο της ιστορίας των ιδεών και της ιστοριογραφίας, αναπτύχθηκε μια ισχυρή και πολύμορφη τάση, που τόνιζε ότι το έθνος και η εθνικιστική ιδεολογία συνιστούσαν ιστορικές κατασκευές,² δίχως να τις συσχετίζει με τους ιστορικούς τους καθορισμούς. Στο έσωτερικό αυτής της τάσης προβλήθηκαν διάφορα επιχειρήματα για την επιστημολογία της ιστορίας και της ιστοριογραφίας, που μπορεί να θεωρηθεί ότι έχουν σχετικιστικές προϋποθέσεις και συνέπειες.

Στην πρόσφατη διαμάχη για την ελληνική ιστοριογραφία, ο Βασίλης Κρεμμυδάς πρόβαλε μια όρθολογική σύλληψη της επιστήμης της ιστορίας. Σύμφωνα με αυτήν, οι κοινωνίες του παρελθόντος θεωρούνται ως σύνολα άρθρωμένων κοινωνικών σχέσεων που μπορούν να ανασταθούν όρθολογικά. Τα ιστορικά γεγονότα και η μελέτη των τεκμηρίων του παρελθόντος που τά καταγράφουν, αποκτούν νόημα με τη σύνδεσή τους με τις κοινωνικές σχέσεις και τά σχήματα ανάπτυξής τους. Η ολοκληρωμένη μελέτη των μεταγενέστερων ιστοριογραφικών ανασυνθέσεων του παρελθόντος προϋποθέτει την προαναφερόμενη ανάδειξη τμημάτων του πα-

ρελθόντος από μια συνολική όπτική. Η άσκηση της επιστημονικής ιστορίας σε αυτή την κατεύθυνση, έχει ανάγκη από τη συνεργασία με τις κοινωνικές επιστήμες και από την ιστορικοποίησή τους. Μιά τέτοια ιστοριογραφική πρακτική παράγει κοινωνική θεωρία και αποκτά κοινωνική σημασία στο παρόν.

Ακόμη, η πληρέστερη γνώση του παρελθόντος, στο βαθμό που επιτυγχάνεται, μπορεί να προκύπτει από την ενδογενή ανάπτυξη της επιστήμης της ιστορίας, αλλά και από τις αυξημένες απαιτήσεις της κοινωνίας για μια ακριβέστερη εικόνα του. Κατά τη γνώμη μου, αυτή η άποψη, που παρουσιάζει γενικά και συνολικά τους παράγοντες εξέλιξης της ιστοριογραφίας, διαπνέεται από μια υπερβολική αισιοδοξία στην αναφορά της στους κοινωνικούς προσδιορισμούς της τελευταίας. Πραγματικά, όρισμένες ιδεολογικές αντιλήψεις, είναι δυνατό να οδηγήσουν σε όπισθοδρόμηση την έρευνα συγκεκριμένων πεδίων, την έννοιολόγησή τους, τις μεθόδους μελέτης τους, τις επιλεγόμενες κατηγορίες πηγών κ.λπ.

---

1. Το παρόν άρθρο αποτελεί την επεξεργασμένη έκδοχή μιας ανακοίνωσης στο σεμινάριο *Θεωρίας και Επιστημολογίας των Κοινωνικών Επιστημών*, που διευθύνει ο Κοσμάς Ψυχοπαίδης. Στο ίδιο σεμινάριο παρουσίασαν τις ανακοινώσεις τους πάνω στο ίδιο θέμα οι συνάδελφοι Νικόλαος Βαφέας και Γιάννης Κουμπουρλής στις 27-3-2003. Ευχαριστούμε τους παρισταμένους φίλους του σεμιναρίου για τις παρατηρήσεις τους.

Η διαμάχη που αποτελεί τό αντικείμενο του άρθρου, είχε ως άφορη όρισμένες συζητήσεις που διεξήχθησαν στο Δ' Διεθνές Συνέδριο «Ιστοριογραφία της νεώτερης και σύγχρονης Ελλάδας, 1833-2002», στο Εθνικό Ίδρυμα Έρευνών, από τις 29 Οκτωβρίου ως τις 3 Νοεμβρίου 2002. Έδώ γίνεται μια προσπάθεια συστηματικής ανασύστασης των επιχειρημάτων των δύο πλευρών αυτής της διαμάχης, όπως αυτά διατυπώθηκαν στα κείμενα των Βασίλη Κρεμμυδά και Χάρη Έξερχζόγλου στην *Αύγή* 17/11, 1/12 και 8/12 2002 και στο ηλεκτρονικό πεδίο του περιοδικού *Ιστορεΐν*. Επίσης, στα άρθρα της Ιωάννας Λαλιώτου και της Έφης Γαζή, στο *Βήμα* 22/12/2002, καθώς και του Δημήτρη Αρβανιτάκη στα *Ιστορικά* 37(2002), σελ. 442-459.

2. Στη σύλληψη αυτή της υπόθεσης με βοήθησε μια συζήτηση με τό Γιάννη Κουμπουρλή για την πρόσφατη ιστοριογραφική διαμάχη. Τόν ευχαριστώ και από εδώ.

Όρισμένα σημεία τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Βασίλη Κρεμμυδά ἔχουν θεωρηθεῖ ὡς ἀποδείξεις μιᾶς θετικιστικῆς ἐπιστημολογίας γιά τήν ιστοριογραφία. Ἔτσι, μέ τό χαρακτηρισμό τῆς ἐγκυκλίου τοῦ Πατριαρχείου πού καταδίκασε τά ἐπαναστατικά κινήματα τοῦ Μαρτίου τοῦ 1821, ὡς ἀρχαϊκοῦ ἐγγράφου πού καταγράφει μέ ἀκρίβεια καί πληρότητα τό γεγονός καί πού ἐπομένως συνιστᾶ μιᾶ ἀλήθεια, ὁ Βασίλης Κρεμμυδᾶς φαίνεται νά ταυτίζει τήν ἐννοια τοῦ γεγονότος μέ αὐτήν τοῦ ἐπιμέρους συμβάντος. Τό ἴδιο φαίνεται νά ἰσχύει καί στήν περίπτωση τοῦ δικαιопρακτικοῦ ἐγγράφου πού καταγράφει τά μερίδια μιᾶς πλοιοκτησίας. Μάλιστα, μπορεῖ νά παρατηρηθεῖ γι' αὐτό τό τελευταῖο κείμενο, ὅτι ἀπό τή φύση του δέν μπορεῖ παρά νά περιέχει μιᾶ περισσότερο κυριολεκτική χρήση τῆς γλώσσας. Ὡστόσο, ἀπό τή στιγμή πού καί αὐτό μπορεῖ νά ἀξιοποιηθεῖ πλήρως μόνο στό πλαίσιο ἐνός ἢ περισσοτέρων ιστοριογραφικῶν κειμένων, θά μπορούσε νά ἀντιτείνει κανεῖς στή συμπερίληψή του σέ μιᾶ «ρεαλιστική» ἐπιχειρηματολογία γιά τήν ιστοριογραφία, πώς κατ' ἀνάγκη οἱ πληροφορίες του ἀποκτοῦν νόημα στό πλαίσιο εὐρύτερων ἀφηγήσεων. Πραγματικά, μέ ἕνα τέτοιο πνεῦμα ἀντέκρουσε τήν προαναφερόμενη χρήση αὐτοῦ τοῦ τελευταίου τεκμηρίου ὁ Χάρης Ἐξερτζόγλου.

Ὡστόσο, οἱ κατηγορίες αὐτές περί θετικισμοῦ εἶναι λανθασμένες, διότι στηρίζονται στήν ἀπομονωμένη ἐξέταση τῶν προαναφερόμενων ἐπιμέρους σημείων ἀπό τίς κύριες θεωρητικές προκείμενες τῆς ὀρθολογικῆς ἀντίληψης γιά τήν ιστοριογραφία, πού ἔχουν ἤδη παρουσιασθεῖ καί πού προβάλλονται καί στίς δύο συνεισφορές τοῦ Βασίλη Κρεμμυδά στή διαμάχη. Μάλιστα, ὁ τελευταῖος τονίζει σχετικά πώς ἡ σκέψη τοῦ Πατριάρχη καί οἱ λόγοι τῆς διαμόρφωσής της εἶναι ἡ ἀλήθεια.

Στήν ἀντιπαράθεσή του μέ τόν Βασίλη Κρεμμυδά, ὁ Χάρης Ἐξερτζόγλου προβάλλει ἐπιχειρήματα πού μποροῦν νά καταταχθοῦν σέ ὀρισμένες τάσεις τοῦ μεταμοντερνισμοῦ καί τοῦ σχετικισμοῦ. Εἶναι χρήσιμο νά τονισθεῖ, πρῖν ἀπό τήν ἀνασυστάσή τους, ὅτι ὁ Χάρης Ἐξερτζόγλου δέν ἀναπτύσσει πλήρως τίς ρητές ἢ ἀρρητες θεωρητικές προϋποθέσεις καί συνεπαγωγές τῶν θέσεών του. Αὐτό ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νά δημιουργεῖται σύγχυση μεταξύ τῶν πραγματικῶν του ἀντιλήψεων καί ὀρισμένων κοινῶν τόπων τῆς θεωρίας τῆς νέας ιστοριογραφίας. Ἐπίσης, νά μήν ἀναδειχθεῖ μέ σαφήνεια ὁ ἀνορθολογισμός τῶν θεωρητικῶν τοῦ ἀφετηριῶν καί ἀπολήξεων.

Ὁ Χάρης Ἐξερτζόγλου ἀρχίζει τή θετική ἐκθεση τῶν ἀπόψεών του μέ τήν ἐξῆς φράση: «Αὐτό πού σχεδόν πάντα παραγνωρίσθηκε ἦταν ἡ κειμενική φύση τῆς ιστορίας».³ Μέ αὐτήν ἐννοεῖ πώς ἡ ιστορία ἰσοδυναμεῖ μέ ἕνα σύνολο συμβολικῶν συστημάτων πού ἐγγράφονται σέ ὑλικούς φορεῖς. Αὐτά τά συστήματα λειτουργοῦν ὡς γλώσσα ἢ μποροῦν νά ἀναχθοῦν σέ αὐτήν. Στή γλώσσα κυριαρχεῖ ὁ γραπτός λόγος, τό κείμενο,

πού καθορίζεται ἀπό τίς μεταφορικές ιδιότητές της. Σέ αὐτή τήν ἐπιχειρηματολογία προστίθεται μιᾶ παλιότερη δομιστική θέση γιά τίς δομές τῆς γλώσσας πού καθορίζουν τήν ἀτομική της χρήση, γιά νά ἐξαχθεῖ ὅτι οἱ ἀπρόσωπες δομές τοῦ γραπτοῦ λόγου ἐπιβάλλουν τίς μεταφορικές ιδιότητές του στοῦς συντάκτες κειμένων, παρά τίς συνειδητές προθέσεις τους. Μπορεῖ νά θεωρηθεῖ λοιπόν, ὅτι οἱ λογικές συνέπειες τῶν συλλογισμῶν αὐτῶν γιά τά τεκμήρια τοῦ παρελθόντος καί τά ιστοριογραφικά κείμενα, εἶναι πώς συνιστοῦν (γραπτή) γλώσσα, τήν ὁποία καθορίζει ἡ μεταφορική της ιδιότητα. Ὅπως ἐκτιμᾶ σχετικά μέ τό προαναφερόμενο ἐπιχείρημα γιά τήν κειμενικότητα τῆς ιστορίας ὁ Βασίλης Κρεμμυδᾶς, αὐτό «(...) ἀκυρώνει τά πάντα, ἀπό τήν κοινωνία ἕως τήν ἐπιστημονική ἔρευνα (...)».⁴ Στίς προηγούμενες ἀναπτύξεις μπορεῖ νά προστεθεῖ καί ἡ παρατήρηση πώς ὁ Χάρης Ἐξερτζόγλου δέ θέτει τό ἐρώτημα τῆς δυνατότητας θεμελίωσης τῆς ἐξέλιξης ἢ τῆς ιστορίας τῆς γλώσσας, στή βάση τῶν θεωρητικῶν του θέσεων.

Ὁ Χάρης Ἐξερτζόγλου ἀναπτύσσει καί μιᾶ δεύτερη γραμμῆ ἐπιχειρηματολογίας, κατά τήν ὁποία τά (γραπτά) τεκμήρια τοῦ παρελθόντος ἀποτυπώνουν τή διαφορετική νοηματική πρόσληψη τοῦ κόσμου ἀπό τά κοινωνικά ὑποκείμενα, πού τά ὀδηγεῖ σέ διαφορετική στάση ἀπέναντι στά ἴδια γεγονότα. Τό παράδειγμα πού εἰκονογραφεῖ αὐτήν τήν ἀποψη ἀφορᾶ τήν τοποθέτηση τοῦ Πατριάρχη, τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, τῶν προκρίτων τῆς Πελοποννήσου καί τῶν καπετάνιων τῆς Δ. Ἑλλάδας, πρὸς τά προαναφερόμενα ἐπαναστατικά κινήματα τοῦ Μαρτίου τοῦ 1821. Παρατηρεῖ κανεῖς πώς μέ τόν τρόπο πού ἀναφέρονται οἱ θεσμοί καί οἱ πολιτικές καί κοινωνικές ομάδες σέ αὐτό τό παράδειγμα, τονίζονται τά στοιχεῖα πού τίς διακρίνουν καί ὄχι αὐτά πού τίς ἐνώνουν μέ ἄλλες παραπλήσιες ἢ καί εὐρύτερες κοινωνικές κατηγορίες στίς ὁποῖες θά μπορούσαν νά ἐνταχθοῦν. Ταυτόχρονα, ὑπονοεῖται ἡ ἀνυπαρξία καί ἡ ἀδυναμία ἀνασυγκρότησης ἐνός κοινῶν ἢ πρωτότυπου νοήματος, ἀπό τό ὁποῖο προκύπτουν οἱ ἐπιμέρους νοηματοδοτήσεις καί στάσεις: «Μπορεῖ ἄραγε νά ἀφαιρεθεῖ κανεῖς αὐτόν τόν ἀνταγωνισμό τῶν νοημάτων ἀπό τό ἴδιο τό συμβάν; Μᾶλλον ὄχι».⁵ Μέ αὐτό τόν τρόπο, ἡ κοινωνία γίνεται μιᾶ συμβατική ὀνομασία προσλήψεων τοῦ κόσμου πού δέ συνδέονται οὐσιαστικά μεταξύ τους καί πού ἡ κίνησή τους μετράται ἀπό ἀσύνδετες χρονικότητες. Ἔτσι, οἱ ἐπιμέρους θέσεις/νοηματοδοτήσεις, μποροῦν νά πολλαπλασιάζονται καί νά κατακερματίζονται συνεχῶς, καί δέ συνιστοῦν, παρά μόνο στοῦς τύπους, τμήματα ἐνός κοινωνικοῦ δεσμοῦ ἢ μιᾶς κοινῆς χρονικότητας. Μέ ἄλλα λόγια, σχετικοποιοῦνται μᾶ δέ σχετίζονται.⁶

3. Αὐγή 1/12/2002.

4. Αὐγή 8/12/2002.

5. Τό παράθεμα προέρχεται ἀπό τό κείμενο τοῦ Χάρη Ἐξερτζόγλου στό ἠλεκτρονικό πεδίο τοῦ *Ιστορεῖν*.

Ἄλλά καί οἱ ἱστορικοί ἐπιλέγουν καί ἀξιοποιοῦν διαφορετικά τίς πηγές τοῦ παρελθόντος, λειτουργώντας στό πλαίσιο ἱστοριογραφικῶν παραδειγμάτων καί ὑφιστάμενοι τούς κοινωνικούς καθορισμούς τῆς ἐποχῆς τους. Καί στό σημεῖο αὐτό φαίνεται νά ὑπονοεῖται πῶς οἱ ἱστοριογραφικές νοηματοδοτήσεις τοῦ παρελθόντος, δέ σχετίζονται οὐσιαστικά, ἀλλά ἀπλῶς συνδέονται τυπικά μέ τήν ἔννοια τοῦ «παραδείγματος», ἐνῶ ἡ ἐξέλιξή τους ἐπίσης μετράται ἀπό ἄσχετες μεταξύ τούς χρονικότητες. Τό μόνο κοινό σημεῖο τῶν κοινωνικῶν καί τῶν ἱστοριογραφικῶν θέσεων/νοηματοδοτήσεων εἶναι τό ὅτι συνιστοῦν κατασκευές τῆς κοινωνίας καί τῆς ἱστορίας. Ἐδῶ βέβαια ἀνακαλύπτει κανεῖς τήν μόνη κοινή –ἀλλά συνάμα κενή– γενικότητα, τήν ὁποία προβάλλουν αὐτά τά σχετικιστικά ἐπιχειρήματα.

Ἡ ἱστοριογραφία μπορεῖ νά ἐντάξει τίς ἐπιμέρους θέσεις/νοηματοδοτήσεις σέ εὐρύτερες κατηγορίες καί κατασκευές (ὅπως, γιά παράδειγμα, νά ἀνασυνθέσει τήν ἀντιπαράθεση τῆς Ἐκκλησίας μέ τήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821), καί νά πάρει μιά αὐθαίρετη θέση ὑπέρ τῆς μᾶς, τῆς ἄλλης, ἢ καί μιά ἐνδιάμεση θέση. Δέν μπορεῖ ὅμως νά παραμείνει ἀξιολογικά οὐδέτερη, οὔτε, πολύ περισσότερο, νά κατακτήσει μιά ἐνιαία ἀξιολογία. Εἶναι ὅμως δυνατό νά ἀναδείξει τήν ἄκρα σχετικότητα τῶν μεγάλων ἱστοριογραφικῶν κατασκευῶν.

Ὁ τρόπος ἐνταξης τῶν γεγονότων καί τῶν μεμονωμένων στάσεων στίς εὐρύτερες καί αὐθαίρετες αὐτές κατηγορίες καί νοηματοδοτήσεις, ὁ πυρήνας τῶν ἱστοριογραφικῶν κατασκευῶν, εἶναι ἡ ἀφήγηση.

Οἱ δύο προηγούμενες γραμμές ἐπιχειρηματολογίας, δίχως νά εἶναι κατ' ἀνάγκην συμβατές θεωρητικά, στηρίζουν τό χαρακτηρισμό τῆς διάκρισης μεταξύ καταλοίπων τοῦ παρελθόντος καί τῆς ἴδιας τῆς ἱστοριογραφίας, ὡς καθαρά τεχνικῆς.

Ἡ στάση τοῦ Χάρη Ἐξερτζόγλου ἀπέναντι στίς κύριες θέσεις τοῦ Βασίλη Κρεμμυδά συνιστᾷ λιγότερο κριτική καί περισσότερο μιά στρατηγική ἀμαύρωσης τῆς ὀρθολογικῆς σύλληψης τῆς ἱστορίας. Αὐτή ἡ ἀρνητική στρατηγική παίρνει τή μορφή τῆς κατάταξης τῆς ἐπιστημολογίας τοῦ συνόλου τῆς σύγχρονης ἱστοριογραφικῆς παραγωγῆς, πού προηγεῖται χρονικά ἀπό τή διατύπωση τῶν μεταμοντέρνων θεωριῶν γιά τήν ἱστορία, ἢ πού δέν τίς ἀποδέχεται, στό θετικισμό. Ἀκόμη καί ἡ σχολή τῶν Annales, πού ὑπονοεῖται ἐν μέρει μέ τή νύξη τοῦ Χάρη Ἐξερτζόγλου γιά τά νέα ἀντικείμενα τῆς δημογραφίας, τῆς κοινωνικῆς καί οικονομικῆς ἱστορίας, πού καλλιεργήθηκαν στόν 20ό αἰῶνα, θεωρεῖται πῶς παρέμεινε ἐγκλειστη στίς προαναφερόμενες «συμβατικές ἐπιστημολογικές δάσεις τῆς ἱστορικῆς ἐρευνας». Λογική προέκταση μᾶς τέτοιας ἀποψης, εἶναι πῶς ἡ ἐπιστημολογία τῆς ἐλληνικῆς παραδοσιακῆς ἱστοριογραφίας, ταυτίζεται μέ αὐτήν τῆς νέας ἱστοριογραφίας, μέ τήν ἐξαιρέση τῆς μεταμοντέρνας ἱστοριογραφίας. Ἐνας τέτοιος ἰσχυρισμός εἶναι ἐξώφθαλμα λανθασμένος καί μή πειστικός, σχηματικός καί ἐλλιπέστατος. Συνιστᾷ ταυτοχρόνως, ἐνδειξη τῆς αὐτοκατανόησης ὀρισμένων μεταμοντέρνων σχετικιστῶν, πού πι-

στεύουν πῶς κατέχουν τή μοναδική ὀρθή καί καινοτόμο ἐπιστημολογία τῆς ἱστοριογραφίας. Ἀπό τό ὕψος αὐτῆς τῆς γνώσης μποροῦν νά ἀπορρίπτουν τόν «ὀλοκληρωτισμό τῆς μοναδικῆς ἀλήθειας» τῶν ὀρθολογιστῶν, ὑποστηρίζοντας πῶς ὀδηγεῖ, ἔμμεσα ἢ ἄμεσα, στήν υπεράσπιση θετικιστικῶν, ἐθνικιστικῶν καί παραδοσιακῶν θέσεων, ἐντός καί ἐκτός τῆς ἀκαδημίας.

Ἡ προαναφερόμενη στρατηγική ἀμαύρωσης τοῦ ὀρθολογιστῆ ἀντιπάλου ὀδηγεῖ τόν Χάρη Ἐξερτζόγλου, στήν τελευταία του ἀπάντηση πρὸς τόν Βασίλη Κρεμμυδά, νά ἐπιμείνει ἀποκλειστικά στά σημεία ἐκεῖνα τοῦ δευτέρου κειμένου τοῦ τελευταίου, πού, ἂν ἐξετάζονταν μεμονωμένα, θά μπορούσαν νά θεωρηθοῦν ὡς υπεράσπιση ὀψεων τῆς θετικιστικῆς ἐπιστημολογίας γιά τήν ἱστοριογραφία. Αὐτή ἡ ἀρνητική στρατηγική καί ἡ τελευταία αὐτή ἐπιλογή ὀδηγοῦν στήν ἀποφυγή ἐνός διαλόγου μέ τόν πυρήνα τῶν ὀρθολογικῶν ἐπιχειρημάτων γιά τήν ἱστορία, τήν ἱστοριογραφία καί τήν κοινωνική της σημασία γιά τό παρόν. Ἀπολήγει ἐπίσης, στήν ἀποφυγή ἀπάντησης στήν ὀρθολογική κριτική κατά τῆς ἀντίληψης γιά τήν ἱστορία ὡς κειμένου τό ὁποῖο καθορίζουν οἱ μεταφορικές ιδιότητες τῆς γλώσσας καί ἐναντίον τῆς ἀντιμετώπισης τῆς ἱστορίας καί τῆς ἱστοριογραφίας ὡς συμβατικῶν ὀνομασιῶν ἀσύνδετων κοινωνικῶν ὑποκειμένων καί τῶν χρονικότητων τους, πού ἐντάσσονται ἐκ τῶν ὑστερων σέ συγκεκριμένες ἀφηγήσεις. Σέ αὐτό τό πλαίσιο εἶναι χρήσιμο νά σημειωθεῖ ὅτι, στό ὑστερόγραφο του, ὁ Χάρης Ἐξερτζόγλου ἀναφέρει τή διατύπωση ἐνός ἐκ τῶν θεμελιωτῶν τῶν Annales, τοῦ Λυσιέν Φέδρ, γιά τήν ἱστορία – πρόβλημα. Ὡστόσο, δέν προχωρᾷ στή συζήτησή της, ἢ ὁποία θά μπορούσε νά θέσει ξανά τό ζήτημα μᾶς ἐλλογῆς ἱστοριογραφίας.

Τήν ἴδια στρατηγική ἀπόρριψης τοῦ ἀντιπάλου, πού συνδυάζεται μέ τήν ἀποφυγή τῆς κριτικῆς ἀντιπαράθεσης μέ τίς κύριες του θέσεις καί μέ τίς πιό βασικές ἀντιρρήσεις πού ἀπευθύνει στή μεταμοντέρνα σχετικιστική ἱστοριογραφία, ἀκολουθοῦν καί τά ἄρθρα τῆς Ἰωάννας Λαλιώτου. Ἡ κύρια συνεισφορά τους στή διαμάχη ἔγκειται στόν τονισμό εὐρύτερων ζητημάτων ἱστοριογραφικῆς πολιτικῆς, στό πανεπιστήμιο καί στή δημόσια σφαῖρα. Στό πλαίσιο αὐτό, ὁ κύριος ἰσχυρισμός τῆς Ἰωάννας Λαλιώτου εἶναι πῶς οἱ θεωρητικές διαφορές μεταξύ ὀρθολογιστῶν καί μεταμοντέρνων ἱστοριογράφων, δηλαδή ἡ πολιτική μέσα στίς ἔννοιες, θά πρέπει νά ὑποχωροῦν μπροστά στήν πολιτική τους σύμπνοια στό πανεπιστήμιο καί στόν δημόσιο χῶρο. Ὡστόσο, αὐτός

6. Ὡπως παρατηρεῖ ὁ Βασίλης Κρεμμυδάς, *Αὐγή* 8/12/2002: «Ὁ ἰσχυρισμός τοῦ μεταμοντερνισμοῦ ὅτι, περίπου, τό γεγονός δέν εἶναι ἡ ἐκδοχή τῆς Ἐγκυκλίου, ἀλλά ἡ μεταγενέστερη, ἢ ἐκάστοτε μεταγενέστερη πρόσληψή της, καί ὅτι τό περιεχόμενό της εἶναι “διαμεσολαβημένο” (...) καταργεῖ πλήρως τόν ἱστορικό χρόνο (...)».

ο ισχυρισμός φαίνεται να παραμερίζει το γεγονός ότι διαφορετικές θεωρήσεις της φύσης της ιστορικά προσδιορισμένης κοινωνίας και του τρόπου γνώσης της, οδηγούν σε διαφορετικές ή και αντιτιθέμενες αντιλήψεις για την αρμόζουσα διακυβέρνησή της. Έπομένως, η συμφωνία ή η σύγκλιση σε κείρια ζητήματα ιστορικής θεωρίας, αποτελεί πολύ ισχυρότερο παράγοντα μονιμότερης συνεννόησης σε θέματα κοινωνικής κριτικής και κατά συνέπεια σε προβλήματα πανεπιστημιακής και γενικότερης πολιτικής, σε σχέση με τη συγκυριακή σύμπτωση κάποιων πολιτικών (ή κομματικών) προσημών.

Η συνεισφορά του Δημήτρη Άρβανιτάκη στη διαμάχη αντλεί την έμπνευσή της από μία όρθολογική αντίληψη για την ιστοριογραφία. Σε αυτήν δέν ασκείται άμεση κριτική στην πρώτη γραμμή της σχετικιστικής επιχειρηματολογίας για την κειμενική φύση της ιστορίας, αλλά έμμεση κριτική στον δεύτερο τύπο επιχειρηματός της, που τάσσεται υπέρ της απόλυτης σχετικότητας της ιστορίας και ιστοριογραφίας και του χαρακτηρισμού τους ως κατασκευών και στηρίζει, από κοινού με τη πρώτη, την ουσιαστική διαγραφή της διάκρισης μεταξύ των τεκμηρίων του παρελθόντος και της ιστοριογραφίας. Η τακτική του Άρβανιτάκη συνίσταται στον τονισμό όρισμένων συνεπειών αυτής της διαγραφής για την ιστοριογραφία και την πολιτική. Σύμφωνα με τον ίδιο, αυτές οι σχετικιστικές προτάσεις οδηγούν στο συμπέρασμα της ιστορίας των έρμηνειών του παρελθόντος, με αποτέλεσμα να συγχέονται τα όρια ιδεολογίας και επιστήμης και να προετοιμάζεται το έδαφος για τον ιστορικό αναθεωρητισμό, μά και για έναν πιθανό διανοητικό και πολιτικό ντεσιζιολισμό.

Οι ενδιαφέρουσες κριτικές παρατηρήσεις του Άρβανιτάκη παίρνουν τη μορφή μιάς χρήσης ιστορικών έμπειρικών παραδειγμάτων, που υποδηλώνουν με σαφήνεια τις αντιφάσεις και τους παραλογισμούς όπου υποπίπτει η προαναφερόμενη σχετικιστική θεώρηση, όταν μετατραπεί σε ιστοριογραφική πρακτική. Ωστόσο, ο Άρβανιτάκης δέν προχωρεί στη συστηματική έκθεση της επιστημολογίας που θά επέτρεπε την όρθολογική ανασύνθεση των ίδιων παραδειγμάτων, ή πιο γενικά, των ιστορικών κοινωνιών. Έπομένως, δέν μπορεί να ανατρέψει πλήρως τη μεταμοντέρνα σχετικιστική επιστημολογία, αλλά μόνο να υπονομεύσει την πειστικότητα μιάς όρισμένης διατύπωσής της.

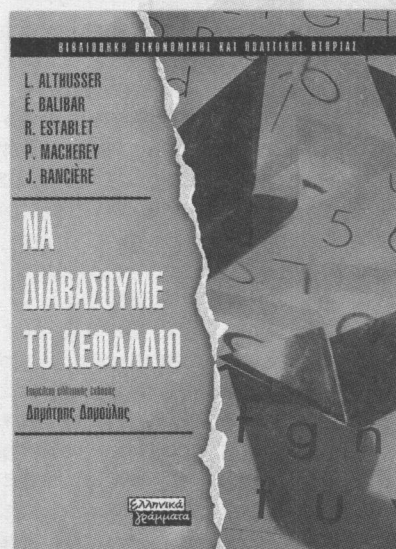
Όρισμένα ισχυρά παραδείγματα του Δημήτρη Άρβανιτάκη για την ανάγκη άποφυγής του συμφυρισμού των πηγών και της μεταγενέστερης χρήσης τους, είναι αυτά για την όμοφυλοφυλία στην αρχαία Ελλάδα και για την άπουσία του ζητήματος των χωρικών στην Κέρκυρα του 16ου και 17ου αιώνα, από τη μεταγενέστερη ιστοριογραφία. Και στίς δύο περιπτώσεις, είναι ακριβώς τά έναπομείναντα στοιχεία των τεκμηρίων που μπορούν να επιτρέψουν τον έλεγχο των άποσιωπήσεων ή των παραμορφώσεων που υπεισέρχονται στίς μεταγενέστερες αναλύσεις τους. Έπομένως, κατα-

λήγει το έπιχείρημα, ή διάκριση αυτών των δυό κατηγοριών πηγών ανάγεται σε ζήτημα «μέγιστης σημασίας» και αξιολογικής τάξης.

Γίνεται ακόμη λόγος για το πρόβλημα που θά δημιουργούσε ο υπερτονισμός της θέσης των γυναικών στην Κρήτη του 15ου αιώνα από τον ιστοριογράφο. Μέ αυτή την αναφορά εισάγεται στην αντιπαράθεση μιά από τίς πηγές άμφισβήτησης της «άντικειμενικότητας» της ιστοριογραφίας, δηλαδή ή υπερβολική και άναχρονιστική προβολή των έμφυλων διακρίσεων.

Στή συνέχεια, τονίζεται πως ή άπολυτοποίηση του ισχυρισμού ότι το παρελθόν ίσοδυναμεί με την κατασκευή του από τον ιστορικό που τό νοηματοδοτεί με τίς έπιλογές και τη γραφή του, οδηγεί στην αντίληψη της ύπαρξης πολλών ισότιμων ιστοριογραφικών έρμηνειών του και δέν μπορεί να αποτελέσει τη βάση για τη διάκριση των ιδεολογικών από τίς έπιστημονικές έρμηνείες της ιστορίας. Ακόμη, μπορεί να ενισχύσει τον αναθεωρητισμό ή και τον άρνητισμό σε ζητήματα όπως τό όλοκαύτωμα, ή να στρέψει κάποιες ιστοριογραφικές και διανοούμενες, μά και κοινωνικοπολιτικές δυνάμεις, στην άπόπειρα νοηματοδότησης μιάς ιστορίας που παραμένει δίχως δεσμευτική έξήγηση και άρα δίχως νόημα, με την προσφυγή σε μιά αυθαίρετη άπόφαση και στή βία.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ

L. ALTHUSSER
É. BALIBAR
R. ESTABLET
P. MACHEREY
J. RANCIÈRE

Μια φιλοσοφική ανάγνωση του βιβλίου που άλλαξε τη ροή της ιστορίας και διαμόρφωσε τη σκέψη του 20ού αιώνα.

Ελληνικά
Γράμματα
www.ellinikagrammata.gr

ΣΕ ΟΛΑ ΤΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

του Κοσμά Ψυχοπαίδη

Είναι σημαντική ή επίσημανση ότι άρχισε και στή χώρα μας μία συζήτηση για τόν χαρακτήρα τών κοινωνικών επιστημών και ιδιαίτερα τής ιστορίας, για τόν σχετικιστικό, τόν θετικιστικό και τόν δογματικό τρόπο σκέψης στην επιστημολογία και τή δυνατότητα τής κριτικής σκέψης να αντιπαρατεθεί σε αυτές τīs στάσεις. Πάνε είκοσι χρόνια (ήταν τό 1983) από τότε πού είχα δημοσιεύσει στόν *Πολίτη* ένα κείμενο για τήν «υπεράσπιση του όρθολογισμού» με άφορμή τό ζήτημα πού ήταν τότε στην επικαιρότητα, τής αναγκαίας διευκρίνισης τής σχέσης μεταξύ φιλοσοφίας και θεολογίας στά πλαίσια του ελληνικού πανεπιστημίου. Σέ κάποιον εκτός Ελλάδος ή συζήτηση αυτή θά φαινόταν ίσως αναχρονισμός, άναμόχλευση ζητημάτων πού σε άλλες χώρες είχαν λυθεί από τά τέλη του 19ου αιώνα. Για τή χώρα μας ώστόσο μία τέτοια συζήτηση για τό νόημα του νεωτερικού όρθολογισμού ήταν και είναι άκόμη άναγκαία καθώς άφορά τόσο άκαδημαϊκά όσο και πολιτικά ζητήματα σχετικά με τόν ρόλο τής επιστήμης και τής κριτικής στην κοινωνία μας και στά πανεπιστήμιά μας και μάλιστα σε μία εποχή πού τά παραδοσιακά έπιχειρήματα επικαλούνται, προκειμένου να επιδιώσουν, «φιλελεύθερα» έπιχειρήματα από τό όπλοστάσιο του κλασικού διαφωτισμού, τīs άναφαίρετες έλευθερίες του καθενός, τό δικαίωμα στην διαφορά κ.λπ. (άφου ό καθένας έχει δικαίωμα να φοράει ό,τι θέλει γιατί να μην φορέσει και ή γυναίκα μου τσαντόρ;). Ό παλιός δογματισμός βρίσκει τώρα στήριγμα στόν σχετικισμό. Η κριτική σκέψη έχει να αντιμετώπισει από εδώ και πέρα σε διάφορα μέτωπα ένωμένους τόν κοινοτισμό και τόν νεο-

φιλελευθερισμό, τόν δογματισμό και τόν σχετικισμό στις διάφορες εκδηλώσεις τους πού εξακολουθούν να είναι εκδηλώσεις τής κρίσης τής κοινωνίας μας όπως εκφράζεται στο πεδίο τής σκέψης και τής κριτικής. Φυσικά ή κρίση αυτή δεν χαρακτηρίζει μόνο τή δική μας κοινωνία αλλά είναι εκδήλωση τών αντιφάσεων και τών αντιπαραθέσεων πού λαμβάνουν χώρα σε πολλές κοινωνίες, στην πραγματικότητα σε κάθε γωνιά του σύγχρονου παγκοσμιοποιημένου κόσμου. Θά ήταν ώστόσο άναγκαίο να έρευνηθεί ή φύση τής ιδιαίτερης κρίσης στην όποία βρέθηκε ή κριτική στή μεταπολεμική Ελλάδα και σε μεγάλο βαθμό βρίσκεται άκόμη. Η γενιά τών άριστερών διανοουμένων πού είχε στην παιδική της ήλικία τήν έμπειρία του Έμφυλίου και του δογματισμού τής έπίσημης άριστερας, ήταν φυσικό να μην άναγνωρίζει ως κύριο αντίπαλό της παρά μόνον τή δογματική και σχηματική κομματική σκέψη και να έντοπίζει ως σύμμαχό της κάθε «νέα» ιδέα, νέους όρίζοντες, «καινούρια», «ένδιαφέρουσα» κ.λπ. σκέψη. Ό άριστερός διανοούμενος τής ανανέωσης σέβεται τή διαφορετικότητα και αυτό είναι πού τόν κάνει διαφορετικό από τόν δογματικό κατά τīs δεκαετίες του '60 και του '70. Άλλά δεν βλέπει τόν κίνδυνο τής στρεβλής κατανόησης του «σεβασμού του άλλου» πού μπορεί να οδηγήσει τόν διανοούμενο τής άριστερας να μην μπορεί να διακρίνει εύκρινώς τή διαφορά τής κριτικής από τόν σχετικισμό και τόν ντεσιζιονισμό κατά τīs δεκαετίες του '80 και του '90. (Λ.χ. ό ντεσιζιονιστής Κονδύλης εισάγεται στην Ελλάδα ως νέα κριτική σκέψη μέσω του βιβλιοπωλείου «Θεμέλιο»). Παράδιπλα ύπάρχει όμως και ό κίνδυνος του θετικισμού για τόν

άριστερό διανοούμενό μας. Χρειάζεται κάτι «σταθερό», κάτι πού νά μήν είναι ιδεολόγημα ή δόγμα, αλλά «επιστήμη», χρειάζεται δεδομένα, πηγές, άρχεϊα. Στο έπόμενο βήμα κινδυνεύει όμως νά άρχίσει νά άποχωρίζει τά δεδομένα άπό τήν άξιολόγησή τους, νά διολισθήσει σέ κάποιου είδους «άξιολογική ούδετερότητα». Η άντινομία παρουσιάζεται τώρα μέσα στήν κριτική. Υπάρχει λοιπόν άνάγκη επανενεργοποίησης τής κριτικής ώστε νά μπορεί νά είναι και πάλι άποτελεσματική στόν πολυμέτωπο άγώνα της κατά του δογματισμού, του θετικισμού και του σχετικισμού. Όμως κάτι τέτοιο δέν γίνεται βάσει εύχών ή συνταγών αλλά θά πρέπει νά προκύπτει ιστορικά ως κίνηση του πραγματικού. Όπως άποτελούν μία ένδειξη ότι κάτι τέτοιο άρχίζει νά πραγματοποιείται τώρα, σχεδόν τριάντα χρόνια μετά τήν πτώση τής δικτατορίας, οι κριτικές άντιπαραθέσεις πού πραγματοποιούνται μεταξύ των διανοουμένων, όπως τώρα ή συζήτηση πού άρχισαν οι ιστορικοί περί μεταμοντερνισμού. Θά φανεί κατά πόσον υπάρχουν οι προϋποθέσεις γιά μία κριτική συζήτηση γιά τήν κοινωνική επιστήμη όπως έχει άναπτυχθεί στήν χώρα μας και παγκόσμια, γιά τή σχέση της μέ τήν ιστορία και ως πρόβλημα πού άφορά τήν πράξη. Και μάλιστα θά φανεί κατά πόσο υπάρχουν οι προϋποθέσεις αυτές όχι μόνο μέσα άπό θεωρητικές τοποθετήσεις, αλλά μέσα άπό τς έρευνητικές και διδακτικές πρακτικές, τά συνέδρια, τή διαμόρφωση τμημάτων και τομέων κοινωνικών επιστημών και ιστορίας στή χώρα μας. Στίς πρακτικές αυτές εκδηλώνονται άντιπαραθέσεις πού έκφράζουν τς έσωτερικές άντινομίες στήν οργάνωση των πανεπιστημιακών και έρευνητικών θεσμών και τό βαθμό προσαρμογής ή αντίστασης των άνθρώπων άπέναντι στους θεσμοποιημένους τρόπους οργάνωσης τής γνώσης. Τέτοιες άντιπαραθέσεις άναδεικνύουν τό βαθμό κατά τόν όποιο έχει συντελεστεί ή ύποταγή τής εκπαίδευσης στίς άνάγκες τής νεοφιλελεύθερης άγοράς ή έχει εκδηλωθεί ή αντίσταση σέ αυτήν και ή διεκδίκηση των δικαιωμάτων τής κοινωνίας και τής κριτικής. Άντίστοιχα άναδεικνύουν τούς τύπους άυτοπροσδιορισμού και πολιτικότητας των δρώντων και τούς τρόπους πού τίθενται και άντιμετωπίζονται τά κοινωνικά προβλήματα μέσα άπό τούς τρόπους εργασίας των κοινωνικών επιστημών.

Θεωρία και ιστορία

Οι σημερινές άντιπαραθέσεις γιά τόν χαρακτήρα τής νεωτερικότητας και τής μετα-νεωτερικότητας θέτουν τό σημαντικό πρόβλημα του χαρακτήρα τής θεωρίας μέ τήν όποία προσεγγίζουμε τήν ιστορική πραγματικότητα. Και ή ίδια ή θεωρία είναι ιστορικό φαινόμενο και άναγκαζά κατ'έξοχήν, τήν ώρα πού θεματοποιεί τό παρελθόν, τούς τρόπους σκέψης και τς έμπειρίες τής σημερινής ιστορικής άνθρωπότητας. Τό άντικείμενο τής θεώρησης είναι ή προϊστορία και ή μορφική

άνάπτυξη τής σημερινής κοινωνίας του έγωισμού και τής άγοράς άπό τς πρώτες μορφές υπέρβασης των παραδοσιακών κοινωνιών μέχρι τς σημερινές καπιταλιστικές κοινωνίες τής παγκοσμιοποιημένης γνώσης, τεχνολογίας, πληροφορίας. Η κίνηση του πραγματικού, πού έχει οδήγησει στίς σημερινές μορφές κοινωνικής οργάνωσης, είχε ως άναγκαίο παρακολούθημά της τήν κίνηση τής θεωρητικής σκέψης πού καθιστά άντικείμενό της τήν κοινωνία του καιρού της μέ τς άντιφάσεις της, όπως αυτές διαθλώνται στή συνείδηση των κοινωνικών δρώντων. Η ιστορική άνακατασκευή των κοινωνικών σχέσεων μίας έποχής προϋποθέτει γι' αυτό τήν άνακατασκευή τής θεωρητικής συνείδησης τής έποχής και τήν άνακατασκευή των έρωτημάτων πού ή σημερινή επιστήμη θέτει στό ύλικό πού συγκεντρώνει άπό τό παρελθόν. Αύτή ή διπλή έρμηνευτική είναι δεσμευτική γιά κάθε ιστορική επιστημονική έρωτηματοθεσία. Έτσι ή προσέγγιση τής γένεσης τής νεωτερικότητας ως κοινωνικο-οικονομικής διαδικασίας άνάδυσης του καπιταλισμού άπό τήν παραδοσιακή κοινωνία, διαφοροποίησης τής οικονομίας άπό τήν πολιτική, άνάπτυξης του ορθολογικού δικαίου, τής ορθολογικής διοίκησης κ.λπ. είναι άξεχώριστη άπό τήν έρευνα των μορφών άμφισβήτησης άπό τό νέο πνεύμα τύπου Χόμπς (Hobbes) και Μπέικον (Bacon) των παραδεδομένων άληθειών του Μεσαίωνα ως μορφών πού νομιμοποιούσαν τήν παραδοσιακή έξουσία και έμπόδιζαν τήν έρευνητική σκέψη και άνακάλυψη. Η άνάγκη σταθεροποίησης των νεωτερικών κοινωνικο-πολιτικών συστημάτων στίς άναδυόμενες κοινωνίες τής άτομικής ιδιοκτησίας και του χρήματος εκδηλώνεται μέσα άπό τήν κανονιστική κριτική σέ ύποδείγματα πού βλέπουν τς έξουσιαστικές σχέσεις ως ίσορροπία δυνάμεων και έπιβολής και δέν βλέπουν ότι ή έξισορρόπηση μέσω τής έξουσίας είναι άσταθής και ότι σταθερότητα επιβάλλεται μόνο βάσει συναίνεσης πάνω σέ κανονιστικά πλαίσια έλευθερίας και ισότητας. Άκόμα, ή άνάπτυξη των κοινωνικών τάξεων τής έξαρτημένης βιομηχανικής εργασίας κατά τόν 19ο αιώνα έχει ως έπακόλουθο τήν διαλεκτική κριτική στήν άτομική ιδιοκτησία και τήν άξιολογική επισήμανση ότι σχέσεις συναίνεσης και συνεργασίας δέν μπορούν νά έπιτευχθούν στά πλαίσια του υπάρχοντος καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού, αλλά προϋποθέτουν τήν υπέρβασή του. Η έμπειρία τής άνάπτυξης των άστικών καπιταλιστικών κοινωνιών κατά τόν 19ο και 20ό αιώνα υπό συνθήκες κρίσεων, καταστροφών και διακινδύνευσης οδήγούν τήν άστική σκέψη στήν παραίτηση άπό τήν ιδέα ότι ή ιστορική εξέλιξη οδηγεί τς κοινωνίες σέ κάποια κατάσταση τελικής άρμονίας και στό συμπέρασμα ότι ένα πρόγραμμα, όπως τό συνέλαβε ο διαφωτισμός, έφαρμογής έλλόγων σχέσεων στήν ιστορία, έναρμόνισης κοινωνικών μηχανισμών και διαφωτισμένων κοινωνικών σκοπών δέν θά μπορούσε νά πραγματοποιηθεί ένόψει του πραγματικού κατακερματισμού των κοινωνικών σχέσεων, των άντικρουμένων συμφερόντων και τής πο-

λυμορφίας των αντιθέσεων. Τή θέση των διαφωτιστικών προτύπων καταλαμβάνει για τόν λόγο αυτό ο ιστορισμός και η εξορθολογισμένη έκδοσή του σέ επίπεδο μεθοδολογικού άτομισμοῦ, ὁ βεμπεριανισμός. Ἡ πραγματικότητα χάνει τό οἰοδήποτε «οὐσιολογικό» της ὑπόστρωμα, δέν ἐμφανίζεται πλέον ὡς ὁλότητα ἀλλά ὡς συνύπαρξη ἀτομικῶν στιγμῶν, τοπικῶν αποτελεσμάτων ἐξατομικευμένης δράσης πού τυποποιούνται ad hoc μέσῳ μοντέλων πού σχεδιάζουν κατά τό δοκοῦν οἱ κοινωνικοί ἐπιστήμονες. Οἱ τελευταῖοι ιστοριστές τύπου Σμόλερ (Schmoller) θά ἡττηθοῦν στή διάφορα Methodenstreit ἀπό τούς φορμαλιστές ἀντιπάλους τους. Εἶναι ὡστόσο παράδοξο ὅτι καί αὐτοί ἀκόμα οἱ φορμαλιστές, ὁ Βέμπερ (M. Weber) καί ὁ Μένγκερ (C. Menger) δέχονταν ὅτι γιά τήν ἐπιστήμη τῆς ιστορίας θά πρέπει νά χρησιμοποιηθοῦν μακροθεωρητικά ὑποδείγματα καί ὀλιστικές προσεγγίσεις, γενετικοί τύποι κ.λπ. Ἀλλά ἤδη εἶχε καταστῆ ἀναξιόπιστη ἡ ἀντίληψη ὅτι κάποιες ἔλλογες κοινωνικές σχέσεις θά μπορούσαν νά ἐκδηλωθοῦν σέ μία κοινωνική ὁλότητα συνεργασιακῆς καί ἀλληλέγγυας δράσης, καί ἡ ἀνάδυση τερατωδῶν ὀλοποιητικῶν πραγματικῶν συστημάτων κατά τόν 20ό αἰῶνα, ὅπως ὑπῆρξαν ὁ χιτλερισμός καί ὁ σταλινισμός, ὁδηγοῦσε στήν ἰδέα ὅτι ἔλλογο μέ τήν ἔννοια τοῦ χειραφετητικοῦ εἶναι τό ἀτομικό, τό ἀποσπασματικό, τό ἐναντιούμενο στίς «μεγάλες ἀφηγήσεις». Αὐτές οἱ ἰδέες βρισκόνται ἤδη στόν Μίξες (v. Mises) τό 1922 καί δέν περίμεναν τίς ἀπλουστευτικές μετα-μοντερνιστικές προσεγγίσεις τύπου Λυοτάρ γιά νά βροῦν τή συνεπή διατύπωσή τους. Ἀλλά ἡ ἐιρωνεία τῆς ιστορίας εἶναι ὅτι μέ τήν ἀπόρριψη τῶν ὀλιστικῶν περιγραφῶν ὡς ἀπολυταρχικῶν ἀπορρίπτεται καί κάθε ἀπόπειρα ἐντοπισμοῦ γνωρισμάτων πού ἀναφέρονται στήν ὁλότητα τῶν σχέσεων πού διέπουν τήν πραγματικότητα καί πού εἶναι βέβαια καί στή μη-ἀπολυταρχική τους ἐκδοχή σχέσεις κυριαρχίας, καθυπόταξης καί ἐκμετάλλευσης. Ἡ συγκρότηση μεγάλων συσσωρεύσεων κεφαλαίου καί ἐξουσίας ἀναπαράγει ἰδεολογίες πού προπαγανδίζουν τήν ἀδυνατότητα νά μιλήσει κανείς γιά τό ὅλο, πού ἐπαγγέλονται τήν ἀδυνατότητα καταλογοισμοῦ τοῦ πράττειν καί ἀπορρίπτουν κάθε αἰτιότητα ὅσον ἀφορᾷ τίς κοινωνικές σχέσεις. Κανένας δέν εἶναι ὑπεύθυνος γιά κάτι, οἱ αἰτιακές σχέσεις εἶναι ἀπροσδιόριστες. Οἱ ἰδέα αὐτή, μαζί μέ τήν ἐνοχή αὐτῶν πού τήν σκέπτονται καί διαρκῶς τήν ἀναπαράγουν εἶναι μορφή τοῦ πραγματικοῦ, τῆς ἀναγκαίας στρέβλωσής του καί ἀνευρίσκεται καθ' ὅλον τόν 20ό αἰῶνα στή λογοτεχνία καί στή φιλοσοφία, ἀπό τό ἐκλαϊκευτικό ἠθικολογικό θέατρο («An inspektor calls») μέχρι τόν μεταπολεμικό γαλλικό ὑπαρξισμό καί τίς ἀναλύσεις τοῦ Μπάουμαν (Bauman) περί μή υπάρξεως εὐθύνης γιά τήν ὀργάνωση καί σατανική λειτουργία τοῦ Ἄουσοβιτς. Ἀλλά τό σύνθημα γιά τό τέλος τῶν «μεγάλων ἀφηγήσεων» δέν μπορεῖ νά καταργήσει τή σκέψη, δηλαδή τή γενίκευση, τήν ἀφαίρεση, τήν ἀξιολόγηση, τή σύνδεση μέ τήν πράξη καί μέ τή

μέχρι τώρα γνώση, τόν συσχετισμό τῶν γεγονότων, τήν ὀλοποίηση κόντρα στόν ὀλοκληρωτισμό καί τήν κριτική στούς τρόπους καί στούς ὄρους πού συγκροτοῦνται καί ἀναπαράγονται ὡς πραγματικές ὁλότητες οἱ καπιταλιστικές κοινωνίες. Ἄν ὁ σχετικισμός καί ὁ ἀγνωστικισμός εἶναι μορφές ἀποκατάστασης, μέσῳ τῆς χειραγωγῆσης τῆς κοινωνικῆς συνείδησης, τῆς νομιμοποίησης τῶν νεωτερικῶν κοινωνιῶν τῆς ἀγορᾶς, οἱ ἐπιστημολογίες καί οἱ πρακτικές πού ἐναντιώνονται σέ αὐτές τίς τάσεις ἐκδηλώνουν τήν ἀντίσταση στόν κατακερματισμό τῶν σχέσεων, καί στήν τυχαιότητα καί τή δομική διακινδύνευση τοῦ βίου τῶν τάξεων τῶν μη-ιδιοκτητῶν στίς μοντέρνες κοινωνίες. Ἡ ἀντίσταση αὐτή θά ἐμφανιστεῖ μέσα στίς ἀτομικιστικές ἐπιστημολογίες ὡς ἀδυναμία ἀποδόμησης τῶν ἰδίων τους τῶν ιστορικῶν προϋποθέσεων. Αὐτή ἡ ἀδυναμία ἀποδόμησης ἐμφανίζεται ὡς ρεθάνς τῆς μακροθεωρίας στό «Οἰκονομία καί Κοινωνία» τοῦ Μάξ Βέμπερ, ὅπου οἱ ἀτομικιστικές τυποποιήσεις μετατρέπονται σέ ἀντιστοιχίσεις μακρο-τύπων πού σημασιοδοτοῦν τή σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία, ἡ στίς «Ἐρευνες» τοῦ Μένγκερ, ἔργο οἱ ἀναλύσεις τοῦ ὁποίου παραδίδουν ἀμαχητί στούς ὀλιστές ἀντιπάλους τῆς «ἀκριβοῦς» μικροθεωρίας ὅλο τό πεδίο ἀνακατασκευῆς τῶν ιστορικῶν «ὀργανικῶν» μορφῶν, τοῦ κράτους, τῆς θρησκείας, τοῦ χρήματος κ.λπ.

Ἀπό τή νεωτερικότητα στή μετα-νεωτερικότητα

Οἱ παραπάνω ἐπισημάνσεις ἐπιτρέπουν τή διαπίστωση ὅτι ἡ διάκριση μοντέρνο-μεταμοντέρνο εἶναι ἀδιευκρίνιστη καί ὅτι περιέχει σέ μεγάλο βαθμό στοιχεῖα «πολιτικῆς μέσα στίς ἔννοιες». Ὅποιος παρακολουθήσει τίς συζητήσεις γιά τήν ὀριοθέτηση τῆς νεωτερικότητας διαπιστώνει ὅτι ὅλοι οἱ χαρακτηρισμοί πού ἀποδίδονται στόν μετα-μοντερνιστικό λόγο δέν εἶναι στήν πραγματικότητα παρά χαρακτηρες πού εἶχαν ἤδη ἀποδοθεῖ στή μοντέρνα, μετα-συμβατική καπιταλιστική κοινωνία. Χαρακτηριστικό εἶναι τό πρόγραμμα τῶν Λούμαν (Luhmann)/Κόζελεκ (Kosellek) πού ἀναφέρεται στίς ἀλλαγές πού ὑπέστη ἡ σκέψη κατά τή νεωτερικότητα, καί συγκεκριμένα στήν: α) χρονολογία τῶν ἐννοιῶν, τή διαμόρφωση τῶν ἐννοιῶν μέ τήν ὀπτική τοῦ μέλλοντος καί ὄχι τοῦ παρελθόντος, τήν κατασκευή τοῦ παρόντος βάσει τοῦ μέλλοντος β) ἰδεολογικοποίηση τῶν ἐννοιῶν, τή σύνδεση τῶν θεσμῶν καί τῶν κοινωνικῶν σχέσεων μέ κυρίαρχες ἰδεολογίες πού ἀξιῶνουν ἀποκλειστική ἐγκυρότητα γ) πολιτικοποίηση τῶν ἐννοιῶν, τή διαμόρφωση ἐντασιακῶν καί ἀνταγωνιστικῶν νοηματικῶν πεδίων, ἐντός τῶν ὁποίων θεματοποιεῖται τό «πραγματικό» δ) ἐκδημοκρατισμό, δηλαδή τόν ἐξισωτισμό τῶν ἐννοιῶν, τήν ἄρση τῶν μεταξύ τους ἱεραρχικῶν διαφορῶν πού ἀνάγονται σέ δεδομένες ἀξιολογικές ὀντολογίες (πρβλ. Κόζελεκ, Μαρκίης).

Οι διαφοροποιήσεις αυτές αφορούν διεργασίες στο έσω-εσωτερικό μίας νεωτερικότητας που έχει περιοδοποιηθεί με διαφορετικό τρόπο από ιστορικούς όπως ο Νίτχαμερ (Niethammer), ο Σούλτσε (Schulze) ή ο Ν. Έλιος (N. Elias). 'Αλλά σε κάθε περίπτωση πρόκειται για την συγκρότηση ενός πλαισίου ερμηνειών που διαμεσολαβούν τον νεωτερικό καπιταλιστικό κοινωνικό σχηματισμό, είναι εκδηλώσεις της «νεωτερικότητας», και περιγράφουν κοινωνικές πρακτικές σε κοινωνίες της εξατομίκευσης και της αγοράς. Στις κοινωνίες αυτές έχει διασπαστεί ή προαστική οργανικότητα μεταξύ οικονομικού και θεσμικού στοιχείου, έτσι ώστε οι κανόνες να απο-ιεροποιούνται και να είναι επιδεικτικοί αλλαγής ανάλογα με τις κάθε φορά προκύπτουσες ανάγκες των αγορών. Οι παραδοσιακές ιεραρχίες σχετικοποιούνται, η πολιτική δράση εργαλειοποιείται, οι κοινωνικές πρακτικές ιδεολογιοποιούνται και αντιπαρατίθενται ή μία στην άλλη με ύψιστη ένταση. Με αυτήν την έννοια το μοντέρνο έπιχείρημα εμφανίζεται να στρέφεται κατά κάθε είδους όντολογοποίησης και ουσιολογισμού του ιστορικού, αναδεικνύοντας την υποκρισία όσων συγκαλύπτουν την πραγματικότητα, ή όποια δέν συνίσταται παρά σε πρακτικές έξουσίας και εργαλειακής αντιπαράθεσης, ένσωματώνοντας ανεπίτρεπτα σε αυτήν παραδοσιακές ήθικο-θρησκευτικές τάξεις πραγμάτων και ιεραρχήσεις, απόλυτες ιδέες κ.λπ. Κατά την προσέγγιση των γνωρισμάτων των πρακτικών της νεωτερικότητας θά τεθεί ώστόσο για την κριτική σκέψη τό πρόβλημα να μήν άπωλεσθεί ή διαφορά από τις πρακτικές αυτές, μία διαφορά που έντοπίζεται στην «ύλικότητα» της κοινωνικής σχέσης που αυτές διαμεσολαβούν. Η διαφορά αυτή διανοίγει και τό πεδίο της κριτικής στις μορφές της μοντερνιστικής κατασκευαστικότητας, εργαλειακότητας, πολιτικότητας κ.λπ. Η κριτική θά έπισημάνει τους τρόπους που μέσω αυτής της εργαλειακότητας και των λοιπών νεωτερικών πρακτικών αναπαράγονται σχέσεις εκμετάλλευσης, ταπείνωσης, άνισότητας, κατεξουσιασμού. Έάν ή άνάλυση γενικεύσει τά στοιχεία της εργαλειακότητας, πολιτικοποίησης, ιδεολογοποίησης κ.λπ., έτσι ώστε να έξαντλείται μέ αυτά τό διαθέσιμο έννοιακό πλαίσιο, τότε θά καταλήξει στό να συγκαλύψει και τή διαφορά πρós την εργαλειακή σχέση, θά συγκαλύπτει και αυτό τό όποιο θά άποτελοΰσε την ύλικότητα της σχέσης και τό όποιο θά επέτρεπε την κριτική της ιστορικής μορφής της, την αντίσταση στις έξουσιαστικές πρακτικές, και θά αναδείκνυε τις πρακτικές που άμφισβητούν την έξουσιαστική μορφή και επιδιώκουν να εγκαταστήσουν μέσα στά ιστορικά περιεχόμενα άλληλέγγυες κα ελεύθερες μορφές ζωής. Έν όνόματι του ότι όλες οι σχέσεις είναι έξουσιαστικές θά κάλυπτε ως έξουσιαστικό και τον χώρο έντός του όποιου θά μπορούσε να έμφανιστεί ή διαφορά της κριτικής από έπιστημονιστικές λογικές που προϋποθέτουν την πλήρη ύπαγωγή των ιστορικών περιεχομένων σε έξουσιαστικές σχέσεις. Η διαφορά αυτή που είναι μία διαφορά που προκύ-

πτει στην ιστορική πραγματικότητα ως χαρακτήρας ενός κοινωνικού βίου που δέν έντάσσεται πλήρως σε σχέσεις ύποταγής, αλλά καθώς έντάσσεται σε αυτές τις σχέσεις διαρκώς τις διαρρηγγύνει και τις υπερβαίνει, θά έκφραζόταν έπιστημολογικά μέσα από την ιδιόμορφη «άλληλεγγύη» μέσα στον χρόνο μεταξύ άφενός του ιστορικού δρώντος που ύφίσταται, αναπαράγει και υπερβαίνει τις άρχουσες στην έποχή του ιστορικές, παραγωγικές και έξουσιαστικές σχέσεις και άφετέρου του σημερινού ιστορικού έπιστήμονα που ιστορεί αυτήν την άδικία, υπερβαίνοντας τή δεμπεριανή έπιστημολογική «άξιολογική ουδέτερότητα». Πού την ιστορεί ως έκφραση ενός ιστορικού τρόπου παραγωγής που είναι τρόπος αναπαραγωγής της καταπίεσης και της άδικίας στό ιστορικό γίγνεσθαι. Ό μεταμοντερνισμός γεννιέται μέσα από την άπάλειψη αυτής της διαφοράς που κάνει δυνατή την κριτική, άπάλειψη που γίνεται μάλιστα έν όνόματι της έγνομιας μήν τύχει και μείνει στό πραγματικό καμιά έξουσιαστική διάσταση που να μήν έχει καταγγελθεί έγκαίρως. Μέ αυτήν την έννοια ό μεταμοντερνισμός είναι μοντερνισμός που έπικαλούμενος τον μοντερνιστικό σχετικισμό διεκδικεί τό δικαίωμα να σταματήσει να είναι κριτικός. Τά πάντα είναι σχέσεις έξουσίας, ιδεολογία έξομοίωσης, άρα έξομοιούται και ή άρχουσα έξουσιαστική μορφή μέ αυτό στό όποιο όδηγεί. Έξαλείφεται ή δυνατότητα διάκρισης μεταξύ από τή μία μεριά της αναπαραγωγής των σχέσεων της ύποταγής και από την άλλη της αντίστασης των διαζομένων, της χειραφετητικής πράξης, άκόμη και της πράξης άπελπισίας, της βουβής άπελπισίας των θιγομένων που δέν καταφέρνει να μετασχηματισθεί σε αντίσταση. Αν αυτά τά περιεχόμενα που θίγονται από τις έπιθετικές εργαλειακές μορφές της νεωτερικότητας καταγγελλθούν ως ταυτόσημα μέχρι της τελευταίας στιγμής τους μέ την εργαλειακότητα που τά θίγει τότε ή κριτική δέν θά έχει πλέον τόπο, θά είναι ούτοπική, και δέν θά μπορεί να συγκροτηθεί κανενός είδους ιστοριογραφία ως κριτική επιστήμη. Αυτό ήταν τό θέμα της «Διαλεκτικής του Διαφωτισμού» των Άντόρνο και Χορκχάμερ, ό κίνδυνος να έκλείψει ή ένταση μεταξύ μορφής και περιεχομένου, εργαλειακότητας και κριτικής, ή (στή γλώσσα του Κάντ) διανοίας και λόγου—θέμα ενός έργου που ό μεταμοντερνισμός έπικαλείται για να δικαιώσει τις δικές του έξομοιωτικές και κυνικές πρακτικές κατά της κριτικής σκέψης. Η έπισήμανση του κινδύνου έξάλειψης της κριτικής χρησιμοποιείται κυνικά για να δικαιωθεί ή αυθαιρεσία που, αν υπήρχε κριτική, θά αναδεικνυόταν ως τέτοια. Είναι προφανής ή πολιτική συνέπεια αυτής της μεταμοντέρνας διάστασης ή όποια αναπαράγει τό ιδεολόγημα πώς ό,τι δέν άνάγεται στις εργαλειακές διαστάσεις της νεωτερικότητας θά πρέπει να έξαλειφθεί ως «μεγάλη αφήγηση», μεταφυσική κ.λπ. Η άφαίρεση από την ύλικότητα συμπίπτει μέ την άπάθηση της κίνησης του πραγματικού που καθώς όδηγεί στον κατακερματισμό των κοινωνικών σχέσεων αναπαράγει διαρ-

κώς και την αντίσταση σε αυτόν. Ίσοδυναμεί με την παραίτηση από την ανάζητηση στο πραγματικό εκείνης της διαφορᾶς από την υπάρχουσα κοινωνική μορφή που σηματοδοτεί τη δυνατότητα αυτή ή μορφή να μὴ ἐξαντλεῖτο σέ σχέσεις ἐπιβολῆς, ἐξουσιασμοῦ, ἐκμετάλλευσης καὶ καταδολίευσης τοῦ ἐνός δρῶντος ἀπὸ τὸν ἄλλο.

Ἱστορικά νοήματα καὶ κριτικὴ ἐρμηνευτικὴ

Ἀπὸ μιά μεταμοντέρνα ὀπτικὴ εἰδωμένα τὰ νοήματα πού δίνουν οἱ ἱστορικοὶ δρῶντες στίς πράξεις τους ἢ στὰ ἔργα τους εἶναι πλήρως ἀναγώγιμα στὰ οἰαδήποτε αὐθαίρετα νοήματα πού μεταφέρονται στὸ παρελθόν ἀπὸ τίς διάφορες προοπτικὲς τῶν σημερινῶν ἐρευνητῶν. Σύμφωνα μὲ τὸ μεταμοντέρνο ἐπιχείρημα τὸ παρελθόν νοηματοδοτεῖται ἐκ τῶν ὑστέρων βάσει τῆς ἱστορικότητος καὶ τῶν διαρκῶν ἀλλαγῶν πού προσδιορίζουν καὶ διαρκῶς ἀναπροσδιορίζουν τὸ παρόν. Ὅποτε θὰ πρέπει νὰ ἀποκατασταθεῖ ἡ διαμεσολάβηση τοῦ παρελθόντος «δεδομένου» ἀπὸ τὴν ἐρμηνευτικὴ τοῦ παρόντος προκειμένου νὰ μὴν διολισθήσει ἡ ἀνάλυση στὸν θετικισμό τῶν ἀναλλοίωτων δεδομένων κ.λπ. Εἶναι σωστὸ ὅτι μία κριτικὴ ἱστοριογραφία θὰ πρέπει νὰ ἀποκαταστήσει τίς διαμεσολαβήσεις πού ὑφίσταται τὸ ἱστορικὸ ἀντικείμενό της προκειμένου νὰ συγκροτηθεῖ ὡς τέτοιο, ἀλλὰ γιὰ νὰ γίνει αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ διευκρινιστεῖ πρῶτα γιὰ τί εἶδους διαμεσολάβηση γίνεται λόγος. Ὁ μεταμοντερνισμὸς χρησιμοποιεῖ ἀδιακρίτως—καὶ σάν νὰ εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα— δύο ἔννοιες διαμεσολάβησης. Ἀφενὸς τὴ διαμεσολάβηση τοῦ παρελθόντος ἀπὸ ἓνα παρόν τὸ ὁποῖο παριστάνεται ὡς ἀσυγκρότητη παράθεση ἀπειρῶν τυχαίων προοπτικῶν (διαμεσολάβηση μὲ κάποιες τυχαῖες πλευρὲς ἐνός μὴ δομημένου παρόντος). Ἀφετέρου τὴ διαμεσολάβηση τοῦ παρελθόντος συμβάντος ἀπὸ λόγους καὶ σχέσεις πού τὸ συγκροτοῦν ὡς ἱστορικοὶ προϋπάρξαντες καὶ σύγχρονοὶ του ὄροι ὑπαρξῆς του καὶ τῶν ὁποίων ἡ παράλειψη θὰ τὸ καθιστοῦσε ἀκατανόητο (διαμεσολάβηση ἀπὸ ἄπειρα καὶ ἀδόμητα στοιχεῖα πρὸς συσχετισμὸ πού εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐνταχθοῦν σέ συνεκτικὸ πλαίσιο). Τὸ «δεδομένο» προκειμένου νὰ μὴν εἶναι «θετικιστικὸ» θὰ καταστρεφθεῖ, βάσει τῆς μεταμοντερνιστικῆς λογικῆς, αὐθαίρετο λόγῳ τῆς ἀπροσδιοριστίας τοῦ συγχρονικοῦ του ἱστορικοῦ περιβάλλοντος καὶ λόγῳ τῆς ἀπροσδιοριστίας τῶν προοπτικῶν τῶν σημερινῶν παρατηρητῶν. Καὶ στίς δύο περιπτώσεις ἡ κριτικὴ ἱστοριογραφία ὑποκαθίσταται ἀπὸ κακὴ ἀνοικτότητα. «Κακό» εἶναι τὸ ἀνοιγμα πού ἐπιτρέπει στὸν μεταμοντέρνο ἱστοριογράφο νὰ μὴν δεσμεύεται γιὰ τίποτε κατηγορώντας παράλληλα τοὺς κριτικούς του ὅτι δογματίζονται. Στὴν πραγματικότητα κάθε πραγματικὰ «ἀνοικτὴ» κριτικὴ ἱστοριογραφία εἶναι κριτικὴ ἀκριβῶς γιατί μπορεῖ καὶ ἀνευρίσκει ἐκεῖνα τὰ «κλεισίματα» πού ἀφοροῦν τὴν ἀξιακὴ διάθρωση τοῦ ἴδιου της τοῦ

ἐρμηνευτικοῦ ὀρίζοντα, τὴ διαφορὰ της ἀπὸ τὸν κυνισμό, τὴ γνώση τῶν ἀντιστάσεων πού πρόβαλαν οἱ παλαιότεροι καὶ προβάλλουν οἱ σημερινοὶ ἄνθρωποι, καὶ ἀκόμα τοὺς τρόπους πού βρίσκουν νὰ ζυγιάζουν τίς ἀξίες τους, νὰ προσαρμολογῶνται στίς κάθε φορά μεταβαλλόμενες ἱστορικές συνθήκες, νὰ ἐπιδιώνουν, νὰ ἐπικοινωνοῦν. Οἱ προσβάσεις στὸ παρελθόν δὲν εἶναι ἄπειρες, ἀλλὰ δεσμεύονται ἀπὸ τὴ μέχρι τώρα γνώση μας τοῦ παρελθόντος, τῆς ἐποχῆς πού ἐγινε ἡ πράξη, τὸ ἔργο ἢ ὁ θεσμός. Ἔχουμε γνώση τοῦ τρόπου παραγωγῆς, τῶν τρόπων κατεξουσιασμοῦ, τῶν θεσμῶν καὶ τῶν ἰδεολογικο-ἐρμηνευτικῶν πλαισίων πού δεσμεύουν τὴ δράση. Ἄν δὲν διαμεσολαβηθεῖ τὸ συμβάν μὲ αὐτὴν τὴ γνώση καθίσταται ἀναγκαστικὰ αὐθαίρετο. Ἀλλὰ οὔτε καὶ οἱ σημερινὲς ὀπτικὲς, στάσεις καὶ τυποποιήσεις τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημόνων εἶναι ἄπειρες καὶ μη-ιεραρχήσιμες, ὅπως πρεσβεύει ὁ σχετικισμὸς στὴν ἐπιστημολογία ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μάξ Βέμπερ. Τὰ ἐρωτήματα πού θέτουν οἱ σημερινοὶ ἱστορικοὶ στὸ παρελθόν, οἱ τυποποιήσεις τους, δεσμεύονται ἀπὸ τίς ἀξιολογήσεις καὶ τίς ἀντιπαραθέσεις τῆς σημερινῆς κοινωνίας, ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες καὶ τίς προσαρμογές, τὴν ὑπευθυνότητα ἢ τὸν κυνισμό τῶν σημερινῶν δρώντων. Καὶ ἀκόμα, εἶναι ἐρωτήματα, πλέγματα ἐννοιολογήσεων καὶ συσχετισμῶν πού ἐγιναν δυνατὰ βάσει τοῦ σημερινοῦ ἐπιπέδου κοινωνικῆς ἀνάπτυξης. Μία κριτικὴ ἐρμηνευτικὴ γιὰ τίς ἱστορικές ἐπιστῆμες προϋποθέτει τίς κατηγοριοποιήσεις τῆς παρούσας ἐποχῆς πού ἐγιναν δυνατὲς βάσει τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης ἢ ὁποῖα ὀδήγησε στὸν σημερινὸ βαθμὸ ἀνάπτυξης τοῦ κοινωνικοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ συγκροτοῦν μίαν «ἐρμηνευτικὴ τοῦ τώρα». Μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια «ἡ ἀνατομία τοῦ πιθήκου προϋποθέτει τὴν ἀνατομία τοῦ ἀνθρώπου». Ἡ κατηγορία τῆς ἐργασίας προϋποθέτει τὴν πραγματικὴ ἐξομοίωση τῶν διαφόρων μορφῶν κοινωνικῆς ἐργασίας στίς νεωτερικὲς κοινωνίες τοῦ ἀνεπτυγμένου καταμερισμοῦ ἐργασίας καὶ τῶν ἀγορῶν («Arbeit sans phrase»). Ἡ μοντέρνα κατηγορία ἐφαρμοζόμενη στὸ παρελθόν διανοίγει ὀρίζοντες κατανόησης διαδικασιῶν πού ἐπηρέαζαν τὴν παρελθούσα δράση χωρὶς νὰ γίνονταν συνειδητὲς στοὺς τότε δρῶντες, ἀλλὰ ταυτόχρονα δὲν θὰ πρέπει κατὰ τὴν ἐφαρμογὴ της νὰ παραγνωριστεῖ ἡ ἰδιαίτερη διαμεσολάβηση (θρησκευτικὴ, πολιτιστικὴ, πολιτικὴ) πού ἦταν γιὰ τοὺς δρῶντες αὐτοὺς ἀξεχώριστη ἀπὸ τὴν ἐργασιακὴ διαδικασία. Ἡ διαλεκτικὴ ἀνακατασκευὴ τῆς διπλᾶ δεσμευτικῆς σχέσης μεταξύ ἐρμηνευτικῆς τοῦ παρόντος καὶ ἀνεπίστρεπτης συντελεσμένης διάθρωσης ἐνός κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ τοῦ παρελθόντος προϋποτίθεται προκειμένου νὰ χαρακτηριστεῖ ἓνα ἱστορικὸ δεδομένο, ἓνα ἔργο ἢ ἓνας θεσμός. Μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια ἡ ἱστοριογραφικὴ ἐπιστημολογία εἶναι «ὀλιστική», χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι οἱ ὀλότητες στίς ὁποῖες ἀναφέρεται δὲν ὑπόκεινται οἱ ἴδιες σέ κριτικὴ ἀναθεώρηση καὶ ἐπαναξιολόγηση. Γίνεται σαφές ὅτι ἡ διαλεκτικὴ αὐτὴ ἐρμηνευτικὴ (κοινωνικὴ συ-

γκρότηση του δεδομένου και του έρμηνευτή) είναι αδύνατον να ενεργοποιηθεί, όσο έχει για άφετηρία της τόν μεθοδολογικό άτομισμό. Βάσει αυτού ή ιστορική ανάλυση θα κατέληγε σε μία γενική συνδυαστική όλων των δυνατών μορφών που μπορεί να λάβει στην ιστορία ένα φαινόμενο και στην απόπειρα έντοπισμού της θέσης κάθε συγκεκριμένου «δεδομένου» σε ένα τέτοιο πλαίσιο, κατόπιν δέ θα επιχειρούσε την «έρμηνεία» του με άφετηρία τις έμπειρίες του κάθε έμπειρικού δρώντος χωριστά! Μία τέτοια ιδέα είχε συλλάβει ο Όϊκεν (Eucken) ή οποία καταλήγει στην άποδοχή μιας διπλής, θετικιστικής και έρμηνευτικής άπειρότητας, εν μέρει δέ την υιοθέτησε και ο Χάγκεν (Hayek).

Έπιστημολογική άπροσδιοριστία και ιστορική πραγματικότητα

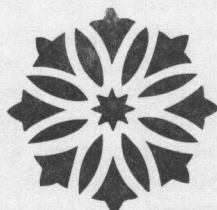
Δέν θα πρέπει ωστόσο να παρακαμφθεί εδώ μία ιδιότητα στην ιστοριογραφική ανάλυση που άφορα μία σχέση που έχω χαρακτηρίσει άλλοθι ως σχέση μεταξύ ψευδοαιτιότητας και κρυπτο-τελεολογίας κατά τή συγκρότηση των ιστορικών συμβάντων. (Πρβλ. «Ίστορία και Μέθοδος», VIIε). Προκειμένου να προβεί ο ιστορικός στην εξήγηση ενός χ, που συνέβη σε ένα ιστορικό πλαίσιο διάδρασης, ανατρέχει σε όρους της δράσης που έλαβαν χώραν χρονικά πρό του χ και εν συνεχεία μεταβαίνει από τόν όρο στο χ χρησιμοποιώντας κανονικότητες, νόμους, καθώς και επιχειρήματα που εξηγούν την απόκλιση από τό αναμενόμενο χ. Ό ένας ιστορικός μπορεί να προχωρήσει από τόν όρο α στο χ, ένας άλλος από τόν όρο β στο χ. Σε καμία περίπτωση δέν θα προχωρήσει ωστόσο προς την κατεύθυνση του μη-χ (πρός τό ότι λ.χ ή Γαλλική Έπανάσταση δέν έλαβε καν χώραν). Ό ιστορικός δέν μπορεί πειραματικά να έλέγξει κατ' ευθείαν τή διαδικασία επαναλαμβάνοντας τή πορεία ώστε να άπορρίψει όρους που δέν θα όδηγούν στο χ (πρβλ. σχετικά με τό «ιστορικό πείραμα» τό κείμενο του Τόμσον (Thompson)), ή να όδηγηθεί λόγω της χρήσης κάποιων όρων σε ένα μη-χ, διότι λόγω της χρονικότητας των ανθρωπίνων πραγμάτων οι άλυσίδες του πράττειν που εκκινούν από όλους τούς δυνατούς όρους θα πρέπει να άναστραφούν κατά τή ανάλυση κατά τέτοιο τρόπο ώστε να όδηγούν στο χ. Έδώ τίθεται ένα πρόβλημα άπροσδιοριστίας κατά τή μετάβαση από τόν όρο στο συμβάν, άπελευθέρωσης από τόν όρο κ.λπ. που θα ήταν δυνατό να άξιολογηθεί από τόν όπαδό του μεταμοντερνισμού ως σχετικιστικό έπιχείρημα τό όποιο θα μπορούσε να πρόβληθεί άπέναντι σε μία κριτική ιστοριογραφία. Όστόσο συμβαίνει τό αντίθετο, ή δομή αυτή της ιστορικής γνώσης είναι στην πραγματικότητα άξιοποίησιμη υπέρ της κριτικής σκέψης. Κάθε μετάβαση από ένα α στο χ ή από ένα β στο χ προϋποθέτει τή σταθεροποίηση του αντίστοιχου όρου κατά τρόπον που να ισχύει άνα-

γκαία ή συνεπαγωγή που άντιστοιχεί στην κάθε μετάβαση. Άκριβώς βάσει αυτής της σταθεροποίησης θα καταλογισθεί ο ένας όρος στην αιτιακή σχέση και θα άποκλεισθεί ο άλλος ως μη-υπεύθυνος για τή επέλευση του χ. Άλλά ή δυνατότητα της έπιστημολογίας να προβεί σε σταθεροποίηση του κάθε όρου ώστε να άποτελέσει διακριτό συμβάν προϋποθέτει τή πραγματική διαδικασία κατά τή οποία οι δρώντες έξαναγκάζονται να άποκλείσουν άλλες δυνατότητες δράσης ή και μη-δράσης πλήν της «όριστικής», χαρακτηριστικές δέ μορφές που επιφέρουν αυτόν τόν έξαναγκασμό προς δράση, αντίδραση ή προσαρμογή των δρώντων είναι οι ιστορικές μορφές έξουσίας, βίας, εκφοβισμού και καταναγκασμού στο έσωτερικό του σχηματισμού εντός του όποιου λαμβάνει χώραν ή δράση κ.λπ. Άπό τή άποψη αυτή θα έπρεπε να θεωρήσει κανείς τή ιστορική πραγματικότητα, ως προς τόν τρόπο που συγκροτείται, ως ένα έξουσιαστικό πλέγμα, εντός του όποιου ή έλλειψη συνοχής και ή άπροσδιοριστία που άπειλεί τήν ταυτότητα του αίρονται διαρκώς μέσω της άσκησης βίας, εκφοβισμού κ.λπ. Σε αυτό τό έπιχείρημα άντιπαρατέθηκε ωστόσο ή κριτική σκέψη, από τήν έποχή του Λόκ και του Κάντ, όχι με ήθικολογικά επιχειρήματα, αλλά με τό έπιχείρημα ότι μέσω της άσκησης βίας, άπειλής τρομοκρατίας κ.λπ. τό πραγματικό δέν σταθεροποιείται αλλά αντιθέτως καθίσταται στο διηνεκές άσταθές, όποτε ισχύει ότι για να σταθεροποιηθεί ένα συμβάν θα πρέπει να άποσταθεροποιηθούν οι λόγοι διαιώνισης της άστάθειάς του. Θα πρέπει δηλ. να τεθούν ως άπροσδιόριστοι οι όροι που τό ταυτίζουν ή τό προκαλούν ως άποτέλεσμα αυθαιρεσίας, βίας και άπειλής. Έπειδή τέτοιοι όροι χαρακτηρίζουν τό ιστορικό-πραγματικό μία κριτική ιστοριογραφία δεσμεύεται να δείξει τήν άστάθειά τους δείχνοντας για κάθε δεδομένο τή διαφορά ή όποια τό σχετικοποιεί εκ του γεγονότος ότι συγκροτήθηκε υπό όρους φόβου και άπειλής. Ό πατριάρχης φοβάται τήν τουρκική έκδικητικότητα, θέλει να προστατεύσει τό ποιμνίό του που ύπόκειται καθώς έχει ξεσπάσει ή επανάσταση σε έπιπλέον άνασφάλεια, τό κάνει καταγγέλοντας κάτι που άν μπορούσε να πραγματοποιηθεί θα ήταν ή μεγαλύτερη ασφάλεια, μία επανάσταση που θα έφερε τήν έλευθερία να πιστεύει κάποιος σε ό,τι έχει για Θεό του. Η παίρνει θέση υπέρ της Έπανάστασης, στηρίζει τόν άγώνα, με άποτέλεσμα να τόν κρεμάσουνε. (Όπως ή άλλως θα τόν κρεμάσουνε). Ό χωριάτης που ο Βαρώνος του πήρε τό χωράφι επαναστατεί εναντίον του, ή ένας άλλος επαναστατεί ενώ αυτός ύποτάσσεται, ή προσφεύγει σε ένα δικαστήριο που ούτως ή άλλως θα ύποστηρίξει τούς δυνατούς. Η άπροσδιοριστία στην έκθεση των όρων αίρεται με αυτό που πραγματικά έκανε, όπως φαίνεται από τις πηγές και τά έγγραφα που έχουμε στη διάθεσή μας. Θα ήταν «θετικισμός» άν άρκεστούμε στο να σιγουρέψουμε τό τί τελικά έκανε, παρότι αυτό θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να τό κάνουμε. Για να κατανοήσουμε ωστόσο τί πραγματικά

Έκανε θά πρέπει να ανακατασκευάσουμε τό κοινωνικό πλαίσιο δράσης ως κοινωνική σχέση εξουσιαστική, έκμεταλλευτική και άδικη και να αναδείξουμε τις προκτικές της προσαρμογής και τής εξέγερσης, κατά τού πο πού να διασώζεται μέσα από τήν προσαρμογή και ή διαφορά πρός τήν εξέγερση, να κατανοείται ή προσαρμογή ως αδυναμία ή άποτυχία εξέγερσης και να φαίνονται οι δυνατότητες ζωής και πράξης πού διαρκώς θυσιάζονται, προκειμένου να σταθεροποιηθούν τα συμβάντα και να μπορούν να ένταχθούν σε αίτιακές άλυσιδες. Αυτή όμως ή ανακατασκευή δέν είναι αυθαίρετη, ούτε κυνική, δέν σχετικοποιεί τά πάντα κρυβόμενη πίσω από τήν άπειρότητα των προοπτικών και των συμβάντων αλλά αναζητάει να υπερβεί τή νέα άνευθυνότητα στήν έπιστημολογία, και να θεματοποιήσει τις μορφές έκμετάλλευσης και κατεξουσιασμού στήν ιστορία μέ στόχο τήν υπέρβασή τους σάν μία δυνατότητα τής πράξης του παρόντος.

Βιβλιογραφικές άναφορές

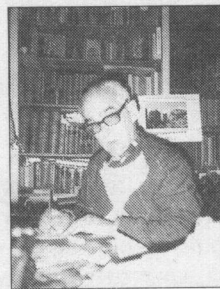
- Adorno, T.W., Horkheimer, M., *Διαλεκτική του Διαφωτισμού*, Άθήνα 1996
Eucken, W., *Grundlagen der Nationalökonomie*, 1940
Hayek, F. A., *The Counter-Revolution of Science*, Ινδιανάπολις, 1979
Koselleck, R., *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Φρανκφούρτη 1979
Luhmann N., *Die Gesellschaft der Gesellschaft*, Φρανκφούρτη 1997
Μαρκής, Δ., *Τό τέλος τής σοφίας*, Άθήνα 1999 (ίδιος κεφ. 9)
Menger, C., *Untersuchungen zur Methode der Sozialwissenschaften und der Politischen Ökonomie insbesondere*, Λειψία 1883
Mises, L., v., *Socialism*, Ινδιανάπολις, 1981
Thompson, E.P., *The Poverty of Theory and Other Essays*, Λονδίνο 1978
Weber, M., *Wirtschaft und Gesellschaft*, Τυβίγγη 1960
Ψυχοπαίδης, Κ., *Ιστορία και Μέθοδος*, Άθήνα 1994
Ψυχοπαίδης, Κ., *Κανόνες και Άντινομίες στήν Πολιτική*, Άθήνα 1999

Γ.Ν. ΑΜΠΟΤ

Γη και νερό

μυθιστόρημα

Ο Γουλιέλμος Άμποτ με το μυθιστόρημά του *Γη και νερό* κατέγραψε την εσωτερική ηρωική εποποιία των χαρσενικών της Σπίνα-Λόγγας, τον έρωτα ελευθερίας, τη δίψα για ζωή, την εξέγερση εναντίον της μοίρας, τον απελπισμένο αλλά ανυποχώρητο αγώνα για ανθρωπιά, τη συνειδητή και ασυμβίβαστη πάλη εναντίον κάθε είδους καταδαμάζουσας, τυραννικής, αυταρχικής εξουσίας.

από τα προλεγόμενα του Κώστα Γεωργουσόπουλου

*

Η ιστορία εκτολίσσεται στη Σπίνα-Λόγγα, το ησάκι στα βορειανατολικά της Κρήτης, όπου από τις αρχές του αιώνα εξόριζαν τους λεπρούς. Ηρώες του είναι οι άρρωστοι που έζησαν στο Μεσοπόλεμο μέσα στα χαλάσματα του ενετικού φρουρίου σε συνθήκες άπίστευτης αθλιότητας. Και η πλοκή του στηρίζεται πάνω στην απόφαση ορισμένων εγκλείστων να δραπετεύσουν. Μισογκρεμισμένα κτίσματα, στενά κελιά, κεριά που τρεμοσβήνουν, σάρκες μισοφαγωμένες από την καταστροφική αρρώστια. Ο Γ.Ν. Άμποτ χρησιμοποιεί το μακάβριο αυτό περιβάλλον ως συμβολικό τόπο για να αποδώσει μυστικά σκιρτήματα της ανθρώπινης ψυχής.

από τα προλεγόμενα της Ελισάβετ Κοτζιά

εκδόσεις ΠΟΛΙΣ

ΟΜΗΡΟΥ 32, ΤΗΛ.: 210 36 43 382, FAX: 210 36 36 501

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΑΦΗΓΗΣΗ: ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ ΑΥΘΕΝΤΙΕΣ ΚΑΙ ΔΙΩΚΟΜΕΝΟΙ (18ος - αρχές 19ου αϊ.)

του Σπ. Γ. Ασδραχά

Λίγες εισαγωγικές διασαφηνίσεις ως προς τό πε-
δίο παρατήρησης: πρόκειται για έπιστολές ά-
πευθυνόμενες στις βενετικές αρχές της Λευκά-
δας και της Πρέβεζας, αργότερα, με τό πέρας της βε-
νετικής κυριαρχίας, στις τοπικές αρχές της πρώτης,
μάλιστα κατά τά χρόνια της Έπτανήσου Πολιτείας·
άποστολείς οι εκπρόσωποι των τουρκικών αρχών της
άντικρηνής Στερεάς, άκαρνανικής και ήπειρωτικής,
άκόμη οι εκπρόσωποι της κοινοτικής εξουσίας· δίπλα
στους άποστολείς αυτούς, οι αρχηγοί των άρματολι-
κών σχηματισμών, ανάμεσά τους οι «μπεκτζήδες» πού
υπάγονταν στους βοεβόδες της Άρτας· άκόμη και
άλλοι άποστολείς χωρίς διοικητική ιδιότητα, οι βενε-
τοί υπήκοοι, οι «σούδιτοι», και οι κλέφτες προσθέτου-
με, όλοκληρώνοντας τόν κύκλο, τούς προξένους και
τούς κληρικούς. Αυτά τά έπιστολικά κείμενα, τά πε-
ρισσότερα του ιη' και του αρχόμενου ιθ' αιώνα, είναι
γραμμένα στα έλληνικά, άδιάφορο αν οι άποστολείς
τους είναι τουρκόφωνοι, άλβανόφωνοι ή και βλαχόφω-
νοι· ή έλληνική είναι για τά περιβάλλοντα αυτά ή
γλώσσα της γραπτής επικοινωνίας· δέν συμβαίνει τό
ίδιο με τίς τοπικές, ιδίως τίς βενετικές, αρχές των νη-
σιών, στό μέτρο όπου τίς τελευταίες δέν τίς έπωμίζο-
νταν οι ντόπιοι. Τό έλληνικό κείμενο, για να γίνει κα-
τανητό, θά πρέπει να μεταφραστεί στα ιταλικά, όπως
προφανώς θά πρέπει να μεταφραστούν στα έλληνικά

ή στα τουρκικά οι ιταλόγλωσσες έπιστολές, τίς όποιες
λαβαίνουν οι άποδέκτες της στεριάς. Ήδη τέθηκαν
πολλά ζητήματα.

Είναι προφανές ότι ο μεγαλύτερος αριθμός των έλ-
ληνόγλωσσων έπιστολών για τίς όποιες μιλάμε έχουν
συνταχθεί από γραμματικούς, χωρίς γι' αυτό να λεί-
πουν οι αυτόγραφες. Με ποιά διαδικασία την κάθε
φορά, αυτό μας διαφεύγει: υπάγρευση (και σε ποιά
γλώσσα, όταν κατά τεκμήριο ο άποστολέας δέν είναι
έλληνόφωνος ή και έλληνόφωνος), έντολή να συντα-
χθεί από τή γραμματεία μιá έπιστολή, της όποίας
είχαν προδιατυπωθεί προφορικώς τά κεντρικά σημεία;
Και ο τόνος, στην περίπτωση αυτή, με ποιόν τρόπο
υποδεικνυόταν; Δέν πρόκειται να άσχοληθώ με τά ζη-
τήματα αυτά, ως προς τά όποια δέν άπουσιάζουν οι
άμεσες ή οι κατ' αναλογία μαρτυρίες πού θά μας έπ-
τρεπαν να δώσουμε κάποιες πρώτες άπαντήσεις: θά
υπενθυμίσω μόνο ότι σε πολλές περιπτώσεις έχουμε τή
δυνατότητα μέσω των υπογραφών (και όταν φυσικά
πρόκειται για έλληνόγλωσσες υπογραφές) να ξεχωρί-
σουμε τά κείμενα πού συντάξαν οι ίδιοι οι άποστο-
λείς από εκείνα πού συντάξαν οι γραμματικοί τους.

Μίλησα για υπογραφές: δέν σπανίζουν οι ιδιόχειρες,
άκριβώς τό αντίθετο, συνοδευόμενες πολλές φορές από
τόν τύπο της σφραγίδας όχι σπάνια χρονισμένης. Πρό-
κειται για δείγματα άλφαθητισμού σε περιβάλλοντα
μάλιστα όπου θά τόν υπόθετε κανείς άπόντα: στόν κό-
σμο των όπλων και της ληστείας. Ξέρουμε ήδη από
τήν υποδειγματική έργασία της Ρόδης Σταμούλη για
τόν άλφαθητισμό στην Πρέβεζα κατά τόν ιη' αιώνα
ότι αυτός δέν είναι ταυτόσημος με τήν υπαρχή σχο-
λείων και ότι μετέχουν σ' αυτόν ύψηλά ποσοστά του
άρσενικου ενεργού πληθυσμού: οι ιδιόχειρες υπογραφές

* Ανακοίνωση στο Έπιστημονικό Συμπόσιο *Νεοελληνι-
κή Έπιστολογραφία (16ος-19ος αιώνας)*, πού όργάνωσε τό
Κέντρο Έρευνας του Μεσαιωνικού και Νέου Έλληνισμού
της Ακαδημίας Αθηνών (Αθήνα, 20-21 Μαρτίου 2003).

τῶν ἀρματολῶν καί τῶν κλεφτῶν προσφέρουν πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση ἓνα ἀκραῖο ἀλλὰ ἐνδεικτικὸ παράδειγμα. Θὰ ἄξιζε νὰ προβεῖ κανεὶς σὲ συστηματικὲς καὶ σταθμισμένους μετρήσεις, γιὰ νὰ φανεῖ ἡ ἔκταση, κάποτε ὁ βαθμὸς, τοῦ ἀλφαριθμητικοῦ αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων περιβαλλόντων. Ἡ γλῶσσα τώρα.

Δέν εἶναι ποτὲ ἀρχαϊκὴ, μὲ τὴν ὁποία συμβαίνει κάποια στιγμή νὰ ἐπαίρονται οἱ κοινοτικοὶ ἄρχοντες τῆς Ἀθήνας: εἶναι μιὰ γλῶσσα πού ἐκτείνεται ἀπὸ τὴν τρέχουσα ἀπλή τῆς γραμματείας ὡς τὴν προφορικὴ λαλιά καὶ μᾶλλον ἐξαρετικὰ τὴν ιδιόλεκτη. Ἐκείνη πού προκύπτει ἀπὸ τὴν προφορικὴ λαλιά δέν εἶναι ταυτόσημη μὲ τὴ γλῶσσα τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, προαναγγέλλει τὸν Μακρυγιάννη καὶ τὸ λεξικὸ τῆς δέν εἶναι ἐπ'ἀλλῆλο μὲ ἐκεῖνο τοῦ Χατζῆ Σεχρέτη. Διαφοροποιημένη μὲ δυὸ λόγια γλῶσσα, ὄχι ἐνιαία ὡς πρὸς τὸ τυπικὸ τῆς, διαφοροποιεῖ, παρὰ τὴν κοινὴ μήτρα, τὰ ἐκφερόμενά τῆς καὶ τοὺς προσοδίδει διαφορετικὲς πολιτισμικὲς τονικότητες. Τὸ τυπικὸ ἐπίσης τῶν ἐπιστολῶν δέν εἶναι ἐνιαίο: ἐκεῖνες πού στέλνονται ἀπὸ τοὺς ἀνώτερους Ὀθωμανοὺς ἀξιωματοῦχους ἀρχίζουν μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἀποστολέα κατὰ τὸ ἀρχαιοελληνικὸ καὶ ρωμαϊκὸ πρότυπο, ἐνῶ ἐκεῖνες πού στέλνονται ἀπὸ τοὺς κοινοτικούς ἄρχοντες ἢ τοὺς ὑποτελεῖς ἀξιωματοῦχους, τοὺς κλέφτες ἢ τοὺς «σοῦδιτους» ἀρχίζουν μὲ τὴν προσφώνηση τοῦ ἀποδέκτη τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ στὶς ἐπιστολὲς τῶν κληρικῶν. Διαφορὲς ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ στὸ κλείσιμο τῶν ἐπιστολῶν, στοὺς τύπους δηλαδή εὐγενείας πού προηγούνται ἀπὸ τὴν ὑπογραφή. Τὸ τυπικὸ ἀντιστοιχεῖ σὲ ἱεραρχήσεις καὶ παραπέμπει σ' αὐτές: δέν νομίζω ὅτι ὑπάρχουν γιὰ ὅλες τὶς περιπτώσεις ἐπιστολικά πρότυπα, ὑπάρχει περισσότερο ἢ διαιωνιζόμενη συνήθεια: θὰ ἄξιζε νὰ ἀσχοληθεῖ κάποιος καὶ μὲ τὸ ζήτημα αὐτὸ καὶ ἐπιπρόσθετα νὰ δεῖ σὲ ποῖο μέτρο οἱ διατυπώσεις στὶς ἐπιστολὲς τῶν Ὀθωμανῶν ἀκολουθοῦν καὶ ποιά ὀθωμανικά ἐπιστολικά πρότυπα. Δέν ἔχω καμιὰ ἀρμοδιότητα νὰ ὑπεισέλθω στὰ ζητήματα αὐτά. Οἱ ἐπιστολὲς πάντως ἔχουν μιὰ θεματολογία, κάποια ἀντικείμενα.

Δέν γράφονται ὡς ρητορικά γυμνάσματα, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀναφερθοῦν καὶ νὰ ἀντιμετωπισθοῦν πραγματικότητες πού ἐμπίπτουν στὶς ἀρμοδιότητες ἀποστολέων καὶ ἀποδεκτῶν: καθὼς τὴν πλειοψηφία τους καὶ τοῦτοι καὶ κείνοι ἀσκοῦν ἀρμοδιότητες διοικητικὲς, θὰ μπορούσαμε νὰ μιλήσουμε γιὰ ὑπηρεσιακὴ ἢ ἐπίσημη ἀλληλογραφία: ὁ ὀρισμὸς αὐτὸς ἐνδέχεται σὲ ὀρισμένη ὀπτική νὰ εἶναι ἐπιχειρησιακός, στὴν ἀρχεακὴ λόγου χάρι ὀπτική, ἀλλὰ δέν μοιάζει νὰ συνεισφέρει κάτι τὸ οὐσιαστικὸ, ὅταν τὸ ζητούμενο εἶναι νὰ ἰδοῦμε μὲ ποιὸν τρόπο οἱ ἄνθρωποι ἀρθρώνουν τὸ γραπτὸ τους λόγο σὲ σχέση μὲ τὰ ἀντικείμενα τοῦ λόγου αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ σὲ σχέση μὲ τὴ διαπλοκὴ τῶν ὑποκειμένων μὲ τὰ ἀντικείμενα αὐτά. Τὰ ἀντικείμενα, ὅπως εἶναι αὐτονόητο, εἶναι πολλὰ, ἀλλιῶς οἱ αἰτίες πού προκαλοῦν τὴν ἀλληλογραφία: ἀνάμεσά τους καὶ τὸ ἐνδια-

φέρον τῶν Βενετῶν, κυρίως, νὰ πληροφοροῦνται γιὰ τὰ τεκταινόμενα στὴν ἀντικρινὴ στεριά: πηγὴ τῶν πληροφοριῶν τους δέν ἦταν μόνο οἱ δικοὶ τους κατάσκοποι, οἱ «σπίγες», ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρματολοί ἢ «μπεκτζήδες» τῶν ὁμορων περιοχῶν, ἀκόμη οἱ κοινοτικοὶ ἄρχοντες καὶ ὁ μητροπολίτης τῆς Ἄρτας ὁ φημιζόμενος ὡς Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης. Ἡ ἀναζήτησις τῶν πληροφοριῶν ἐπέβαλλε στοὺς πληροφοριοδότες τὴν ἀφήγηση. Ἡ τελευταία ἐπίσης ὑπάρχει στὶς ζητήσεις πού ἔρχονται ἀπὸ τὴν ἀπέναντι πλευρὰ. Ἀναφέρω δυὸ βασικὲς: τὴ διακίνηση τῶν κλεφτῶν καὶ τὴ διακίνηση τοῦ φορολογούμενου πληθυσμοῦ. Καὶ τοῦτοι κι ἐκεῖνος βρίσκουν ἄσυλο στὰ νησιά καὶ στὰ στεριανά τους ἐξαρτήματα, ὅπως τὰ εἶπαν ἀργότερα, Πάργα, Πρέβεζα καὶ Βόνιτσα –τὸ Κοντινέντε.

Θὰ πρέπει νὰ προσθέσω ὅτι ἀφηγοῦνται πολλοί: ἀφηγοῦνται οἱ κατάσκοποι μὲ τὶς ἐκθέσεις τους, ἀφηγοῦνται οἱ πλοίαρχοι στὶς ἀρχὲς τοῦ ὑγειονομείου, στοὺς «σανιτάδες», ἀφηγοῦνται μὲ τὰ «κοσιτιῦτα» τους οἱ ὑπεύθυνοι τῶν περιπολικῶν πλοίων, ἀφηγοῦνται οἱ «τσέρνιδοι» ὅταν ἐρευνοῦν στὴν ὑπαιθρο, ἀφηγεῖται ἀργότερα ἡ Ἐκτελεστικὴ ἢ ἡ Ὑψηλὴ Ἀστυνομία, ἀφηγοῦνται οἱ μάρτυρες στὸ πολιτικὸ ἢ στὸ ἐκκλησιαστικὸ δικαστήριον, ἀφηγοῦνται οἱ ἴδιες οἱ ἀρχὲς στὶς ἐκθέσεις τους, ἀκόμη ὅσοι μαρτυροῦν κάτω ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ ἀφορισμοῦ καὶ ἀκόμη ὅσοι, χωρὶς διοικητικούς ἢ πνευματικούς καταναγκασμούς, συντάσσουν τὶς ἐνθυμήσεις τους, τὰ ἀλλιῶς βραχέα χρονικά, γιὰ νὰ ἀφήσουμε ἀπ' ἔξω τὴν ἐντὸς ἱστοριογραφικοῦ σχεδίου ἀφήγηση καὶ, ἀκόμη περισσότερο τὴν ἀφήγηση ἐκείνη πού μένει στὸν ἀστερισμὸ τῆς προφορικότητος: ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ ἀφήγηση πού ἐμφιλοχωρεῖ στὰ ἐπιστολικά κείμενα. Μνημόνευσα ἤδη δυὸ ἀπὸ τὰ πεδία τῆς, τὴ διακίνηση τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν πληθυσμῶν, δυὸ σύνολα χωρὶς ἀπολύτως εὐκρινὴ ὄρια. Δέν εἶναι τὰ μόνα πεδία. Στὴ στεριά ἀνταγωνίζονται γιὰ τὴν κατάληψη τῶν ἀξιωμάτων ἰσχυρὲς ἀλβανικὲς οἰκογένειες καὶ στὸν ἀνταγωνισμὸ αὐτὸν μὲ τὶς συνακόλουθες ἐνοπλες συρράξεις ἐμπλέκονται οἱ τοπικὲς αὐθεντίες, κοινοτικὲς καὶ στρατιωτικὲς, προεστοί, ἀρματολοί καὶ κλέφτες: οἱ πολεμικὲς ἐπίσης κοινωνίες ὀργανώνουν ἐπιδρομὲς, «τζέτες», πού κινητοποιοῦν μεγάλους ἀριθμούς ἐνόπλων: τὰ ἐδάφη τῆς βενετικῆς ἐπικράτειας βρίσκονται σὲ κίνδυνο, χρειάζεται συνεπῶς οἱ ἀρχὲς νὰ ἔχουν πληροφορίες. Χρειάζονται ἐπιπρόσθετα πληροφορίες γιὰ τὴν ἐμφάνιση καὶ τὴν πορεία τῶν ἐπιδημιῶν: οἱ πληροφοριοδότες πρέπει νὰ ἀφηγηθοῦν.

Ἡ ἀφήγηση σὲ αὐτὰ τὰ ἐπιστολικά κείμενα δέν εἶναι συνώνυμη μὲ τὴ χρονολογικὴ ἐξιστόρηση: περιορίζονται στὴν ἐπισήμανση τοῦ γεγονότος, στὴ μετάδοση τῆς εἰδησις ἢ τῆς φήμης. Ὁ χρόνος εἶναι κατὰ κανὸνα ρευστός χωρὶς ἡμερολογιακούς προσδιορισμούς: σταθερὸ του σημεῖο ἢ χρονολογία τῆς ἐπιστολῆς πού ἀποτελεῖ ἓνα ante quem χωρὶς ἐναρκτήριο χρονικὸ σημεῖο. Τὰ συμβαίνοντα δέν εἶναι πάντα τελειωμένα καὶ

τό σύστημα μετάδοσης των ειδήσεων δεν αποβλέπει στη χρονολογική και μάλιστα ημερολογιακή παρακολούθησή τους. Τουτό δεν σημαίνει ότι η χρονική απροσδιοριστία αποτελεί πάγιο και συνάμα μοναδικό τρόπο σκέψης και τρόπο αντίληψης της χρονικότητας: οι ίδιοι μάρτυρες, σε άλλη όμως συνάφεια, μετρούν τό χρόνο στίς μικρές του μονάδες, όχι μόνο τίς ημέρες αλλά και τίς ώρες.

Καθώς δεν είμαι τώρα σε θέση να οργανώσω θεματικά τίς μαρτυρίες και να αναδείξω τίς συχνότητές τους, θά περιοριστώ σε λίγα τυπικά παραδείγματα. Καί πρώτα ή ρευστότητα του χρόνου.

1779, Σεπτεμβρίου 27: «οί αρβανίτες τούρκοι από την Κονίσπολη Τέτι και Παραμυθιά και Μαργαρίτι μαζώνονται βέβαια πολλοί διά να έλθουν άπάνου εις τό Σούλι και κατά τό μέρος έτοϋτο τό έδικόν μας να διαγουμίσουν και να χαλάσουν τό κόσμος». Ένα μήνα άργότερα (8 'Οκτωβρίου): «σάς δίνω την είδηση ότι την τζέτα πού γένουνταν διά τόν Σούλη έχάλασε βέβαια έλαβα γράμματα από τόν Σούλη και έτζι μου γράφουν, πώς έσκούρπισαν βέβαια».

Είναι προφανές ότι και στίς δύο μαρτυρίες ή πληροφόρηση είναι έμμεση κλιμακωτή θά λέγαμε: ό χρόνος των συμβαινόντων συμπλπτει με την πρόληψή τους, τό παρόν μοιάζει συνεχές.

1784, Αύγούστου 2: «ό καπετάν Κωνσταντής Καστανάς (...) έστάθη έδω εις τό δилаέτι μας μερικους χρόνους μπεκτζής, ό όποιος εις τόν καιρόν του Χαζνατάραγα του δεκίλη του μπασιμπογλή του έδωσε ραί μπουγιουρντί (...) τώρα, όλίγος καιρός, είναι όπου άρχισε τές διαβολές τους και γυρεύει μπεκτζηλίκια και έχει κάμει χίλια μπερδέματα εις τό δилаέτι μας και άκολουθήσαν σκοταμοί, άρπαγές, ζημίες και σκλαβιές, έως τριάντα-σαράντα πονγγιά άσπρα. Έξόχως είχε στείλει και τό παιδί του στόν Βάλτον του γαμπρού του καπετάν Γιωργάκη διά τά κακά του θελήματα, όπου να στέλνει τούς κλέφτες εις τό δилаέτι μας, να σκοτώνει και να κάνει τόσες ζημιές, πράγμα όπου δεν ύποφέρεται».

Τό παράθεμα αυτό είναι ένδεικτικό ως προς τόν τρόπο της αφήγησης και ως προς τόν αντίστοιχο της χρονολόγησης: ό χρόνος δεν προσδιορίζεται με ακρίβεια και τά όρόσημά του δεν άνάγονται σε έτη ή σε μήνες αλλά σε πρόσωπα πού επέχουν θέση γεγονότος («εις τόν καιρόν του Χαζνατάραγα»): ή αφήγηση έχει χρονική άκολουθία με μοναδική ώστόσο άναγωγή στην άκολουθία των πράξεων: οι τελευταίες εξηγούνται μέσω της άναφοράς στο κίνητρο πού τίς προκαλεί και μέσω της άρρητης ένταξής τους στο σύστημα σχέσεων στο όποιο άνήκουν. Στη συγκεκριμένη περίπτωση πρό-

κειται για την άσκηση βίας για την άπόκτηση του άρματολικού αξιώματος με σύνδρομο την ένεργοποίηση των συγγενικών δεσμών. Η αφήγηση, κοντολογής, παραπέμπει σε μία δεύτερη πού δεν εκφέρεται, γιατί έξυπακούεται: άνήκει στα έμπειρικώς γνωστά.

Ό χρόνος γίνεται συνεχής για τή δική μας πρόσληψη του, και τουτό γιατί δεν μπορούν να λειτουργήσουν ως διακριτικά όρια εκείνα πού χρησιμοποιούν οι ένεχόμενοι στη χρονικότητα της αφήγησης: τουτό δεν σημαίνει ότι κι έμεις δεν χρονολογούμε με τόν ίδιο τρόπο, ότι κι έμεις δεν λέμε «στόν καιρό του δείνα», «στά χρόνια της Κατοχής» ή, οι παλιότεροί μας, «στής ακρίβειας τόν καιρό», ότι δεν χρονολογούμε άναφερόμενοι στα έπαναλαμβανόμενα έποχικά φαινόμενα και στίς έπαναλαμβανόμενες έποχικές δραστηριότητες. Θέλω να πω ότι τά έπιστολικά κείμενα για τά όποια μιλάμε δεν έχουν διαφορετική από τή δική μας αίσθηση του χρόνου, τόν σημαίνουν άπλως με έναν τρόπο πού, μολονότι επιβιώνει, δεν είναι πλέον ό συνήθης. Όταν ό χρόνος είναι βραχύς, όταν βιώνεται ως παρόν, δεν χρειάζεται να σημανθεί με ειδικότερες ημερολογιακές άναφορές: άρκεί ό χρονότοπος της έπιστολής. Στο παράθεμα πού άκολουθεί προέχει ή αφήγηση, τό περιεχόμενο επίσης της όποίας άνήκει στο ίδιο συνεχιζόμενο παρόν:

1776, Αύγούστου 7: «έδω όπου εύρισκόμαστε εις τό Παραδείσι, ήλθεν ό κύρ Μήτζος Μαυρομάτης και μάς έδιηγήθη καταλεπτώς τά όσα έπιχειρήματα έγιναν αυτού από την έξοχότην σας διά τούς κλέπτας και κακοποιούς ανθρώπους και έμείναμε εύχαριστημένοι. Τό όμοιο και ήμεις έδωθε εκάμαμε σφίξεις και έσκοτώθη ό Θεωδώρακος και ό Παλάσκας, άδελφός του Σκλεπούνη, οι όποιοι ήτον ή φωλιά έδω κακών και οι σουσουράντηδες και έλπίζομε από του νύν και εις τό έξής να λάβουν άνάπανισιν και ήσυχίαν τά σύνορά μας».

Κατά κανόνα τά ζητήματα πού άπασχολούν τούς έπιστολογράφους είναι σύγχρονα και σπανίως ή σύνδεσή τους με ένα άπώτερο παρελθόν έπισημαίνεται όπως είδαμε να γίνεται στο προτελευταίο παράθεμα. Οι έπιστολογράφοι είναι εκτελεστικά όργανα ή υπερασπίζονται τίς δικές τους ύποθέσεις: και στίς δύο περιπτώσεις δεν αισθάνονται καμιά άνάγκη να αιτιολογήσουν όσες πράξεις καταγγέλλουν ή υπερασπίζονται με έπιχειρήματα διαφορετικά από εκείνα πού άπορρέουν από τή νομιμότητα της δικής τους όπτικής γωνίας, μεταβλητής στην πραγματικότητα, αλλά όχι για την αίτία αυτή άντιφατικής γι' αυτούς τούς ίδιους, κυριολεκτικότερα για τό λόγο πού εκφέρουν. Όλοι τους, ή τουλάχιστον όλοι τους, έχουν διαδραματίσει διπλούς ρόλους, εκείνον του διώκτη και εκείνον του διωκόμενου του νομοταγούς, όπως έμεις θά λέγαμε, και του

παράνομοι, του εύρισκόμενου σέ ύποταγή καί τοῦ ἀνυπότακτου ἢ τοῦ «ἀγριεμένου», ὅπως θά ἤθελε ἡ ἐννοιολογία τῆς ἐποχῆς: συνήθως μιλοῦν μέ τήν πρώτη τους ιδιότητα, σπανίως μέ τή δεύτερη καί ὄχι ὁμότροπα, γιατί τό λόγο τοῦ διωκόμενου τόν διηθίζει ἐπίσης τό κύρος τῆς νομιμότητας, ὑποτάσσεται κι αὐτός στήν ἐθιμοφροσύνη. Συμβαίνει ὡστόσο, ὁ λόγος τοῦ διωκόμενου νά γίνεται λόγος «ἀγριος», ἀπελευθερωμένος δηλαδή ἀπό τίς «διαμεσολαβήσεις», ὅπως λέμε, τίς ὁποῖες συνεπάγεται ὁ διπλός ρόλος. Ὡστόσο, γιά νά μή μᾶς παρασύρουν σέ παραμορφώσεις οἱ λέξεις καί οἱ ἐκ τῶν ὑστέρων ἐννοιολογήσεις, θά πρέπει νά σημειώσουμε ὅτι στό λόγο τῶν μαρτύρων μας δέν ὑπάρχει στήν πραγματικότητα, στή δική τους πραγματικότητα, καμιά ἀντίθεση ἀντιθέτως ὑπάρχει μιᾶ ἀπόλυτη συνέπεια κι αὐτή τή συνέπεια τήν καθορίζει τό γεγονός ὅτι ὡς διώκτες ἢ ὡς διωκόμενοι ἀσκοῦν ἢ θέλουν νά ἀσκήσουν τήν ἴδια λειτουργία, τήν ἐξουσιαστική ικανότητα, στήν ὁποία ὑποτάσσονται οἱ κατά τό φαινόμενο ἀντιφατικές συμπεριφορές τους. Στοιβάξαμε ἤδη πολλά πράγματα. Ἄς δοῦμε μέ ἓνα, ἀλλά καλό, παράδειγμα τῆ ἀπαξίωση τῶν πράξεων πού ὁ ἴδιος μάρτυρας ἢ κάποιος ἀπό τούς πολλούς ὁμολογούς του θά μπορούσε νά ἔχει κάμει:

1724, 9 Ἰουνίου: «Ἐμένα, ἀφέντη μου, μέ ἔχουν βαλμένο οἱ Τοῦρκοι ἐδῶ εἰς ἐτοῦτα τά μέρη, νά τηράζω ἐτοῦτον τόν τόπο καί νά ξετάζω διά τούς κλέφτες πού στέκονται, διά νά δίνω λόγο τοῦ Μουσελίμαγα. Ἐγώ ἀγκαλά καί νά τούς ἤξερα πού εύρίσκονταν φανερά εἰς τά καλύβια τῆς Πρέβεζας κάθοντας φανερά δίχως κανέναν φόβον καί μέ τό νά τούς ἔστελναν μακρῶς νά κάνουν πρέζες, πάλιν ἐγύριζαν εἰς τήν Πρέβεζα καί τά ἐμοίραζαν, καί μέ τό νά μήν μᾶς ἐγγιαζαν ἐμᾶς ἐδῶ, τά ἐσκέπαζα ὅσι ἐμπόρηγα, διά νά μήν ἀκούγεται κακός λόγος διά τόν Πρέντζιπε· τώρα λοιπόν, ἀφέντη, τούς ἔδωσαν περισσότερη ἐξουσία καί ἐπέρασαν ἐδῶ εἰς τούς τόπους μας μέ βάρκες ἀπό τήν Πρέβεζα. Καί τί νά πρωτογράψω δέν μέ ἀφήνει ἡ λύπη τοῦ κόσμου· διότι, χῶρια ὅπου ἔκαψαν ὅλα τά σιτάρια, δέν ἐχόρτασε ὁ κακός κλέφτης Βλαχογιάννης μέ τήν συντροφιά του εἰς τό νά σκοτώσουν ἄνδρες, ἀλλά καί γυναῖκες καί μικρά παιδιά, ὅπου τά εἶχαν εἰς τό βυζί, διά νά δείξουν πλέον ἄπονη τήν ἀσπλαχνιά τους, φοβερίζοντας κατά τή συνήθειά τους πῶς, μέ τό νά ἔχουν τήν σκέπαση εἰς τήν Πρέβεζα, νά καταχαλάσουν τόν κόσμο. Ἐτοῦτο, ἀφέντη, δέν ἤμπορεῖ νά τό χάψει κανενεῖς».

Ἀφήνω τή συνέχεια, πού θά ἦταν ἐξαιρετικά ἐνδιαφέρουσα ὡς δείγμα αὐτοῦ πού χαρακτηρίζουμε ὡς λαϊκό λόγο, γιά νά ἐπισημάνω τήν οὐμανιστική τονικότητα τοῦ κειμένου: πρόκειται μόνο γιά ἐκλαϊκευμέ-

νους ρητορικούς τρόπους ἢ κυρίως γιά τή συνείδηση ὅτι ὑπάρχουν ὅρια στήν ἐξάσκηση τῆς βίας, ὅτι ἔχουμε νά κάνουμε μέ τήν καταγγελία τῆς ὑπέρβασης ἐνός ἠθικοῦ κώδικα, μᾶς, κατά γενική συναίνεση, ἀποδοχῆς τῶν ὁρίων τῆς βίας; Ὅ,τι κι ἂν συμβαίνει, ἔχουμε ἓνα δείγμα πού δηλώνει ὅτι ἡ ἀφήγηση διαφοροποιεῖται, ἐξατομικεύεται, εἴτε γιατί αὐτός πού γράφει ἢ ὑπαγορεύει ἐλευθερώνεται ἀπό τούς ὑπολογισμούς καταναγκασμούς εἴτε γιατί μετέχει στίς τεχνικές μιᾶς παιδείας, στή ρητορική, πού μέσα ἀπό ἓναν πολύτροπο μηχανισμό μεταδόσεων γίνεται κοινό κτῆμα· ἡ ἔναυσμα γιά τήν ἀποδέσμευση προσωπικῶν ἐκφραστικῶν δυνατοτήτων.

Οἱ ἀφηγήσεις, λοιπόν, δέν εἶναι μονότροπες. Ἐστω κι ἀργά ἄς διασαφηνίσω ὅτι λέγοντας ἀφήγηση δέν ἐννοῶ ἀποκλειστικά τήν ἀναπαράσταση τοῦ συμβάντος ἀλλά καί τήν ἐκφραση πού προκύπτει ἀπό τήν ἀναφορά στό συμβάν, συνελῶς τή μεταλλαγμένη, σέ διαφοροετική ἀπό τή χρονογραφική, ἀναπαραγωγή του. Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νά ἀνασύρω ἓνα ἀκόμη παράδειγμα, ἐνδεικτικό τῶν τρόπων ἀφήγησης, σχολαστικότερα τῆς ταυτόχρονης χρήσης τοῦ πλαγίου καί εὐθέως λόγου:

1816, Ἰουνίου 12: «Ὅμως ἤξευρε ἀκόμα, κύριε Κολονέλλο, ὅπου τώρα τίς ἀπερασμένες, στίς δέκα τοῦ ἀπερασμένου Μαΐου μηνός, ἐβγήκαν οἱ κλέφτες ἀπό τό Μέγα Νησί (...) καί μοῦ πήραν σκλάβους δύο ραγιάδες (...) καί τούς ἐπῆγαν εἰς τό Μέγα Νησί δεκατέσσερες ἡμέρες. Καί τούς ἔφυγε ὁ ἓνας σκλάβος καί τόν τόπον μέσα ἐκεῖ δέν τόν ἤξευρε. Καί ἐβγήκε εἰς τόν Ἁγιάννη, τοῦ λέγουν τόν τόπον ἐκεῖ στή Θηλειά ὅπου περνᾶγει στό Κατωχώρι. Καί ἐκεῖ ἦρε ἀνθρώπος κάτοικος, ὅπου ἐφύλαγεν γίδια καί γελᾶδια καί τούς εἶπε ὁ σκλάβος, ὅτι “νά μέ ἀπεράσετε πέρα”. Καί αὐτήν τοῦ εἶπαν: “Κάτζε καί σέ ἀπερνοῦμε”. Καί σέ δύο ὥρες κοντά ἦλθαν καί οἱ κλέφτες καί τούς τόν ἔδωσαν τόν σκλάβον πίσω τῶν κλεπτῶν, ἐκεῖνος ὁ κάτοικος ἐκεῖ, ὅπου ἐφύλαγε τά ζῶα ἐκεῖνα. Καί τούς ἐπῆραν πέντε πουγγιά ἄσπρα, ἤγουν δύο ἡμισυ χιλιάδες γρόσια».

Δέν τό ἔχει γράψει ὁ Μακρυγιάννης τό κείμενο αὐτό, τό ἔχει (ὑπαγορεύσει προφανῶς) ὁ Γιωργάκης Τοόγκας. Πρόκειται γιά μιᾶ ἀφήγηση, μέ ἀκριβεῖς χρονικούς καί τοπικούς προσδιορισμούς, πού θά μπορούσε νά εἶχε διατυπωθεῖ πολλά χρόνια πρὶν καί διατυπώθηκε, μέ τόν ἴδιο τρόπο, πολλά χρόνια μετά, πάντα στό ἴδιο πολιτισμικό τοπίο. Μιλῆσαμε ἀρκετά γιά τό λόγο τῶν διωκτῶν: ἄς δοῦμε καί ἐκεῖνον, τό σπανιότερο, τῶν διωκομένων.

Σπανιότερος λόγος καί γι' αὐτό δύσκολο νά ταξινομηθεῖ: μετρημένα στά δάχτυλα εἶναι τά δείγματα τοῦ λόγου τοῦ κλέφτη, ὅταν ὁ τελευταῖος μιᾶ γιά τόν ἑαυτό του, ἐκθέτει τίς μεθόδους του, ἐκφράζει τό ἀξιολογικό του σύστημα· δέν περιγράφει οὔτε ἀφηγεῖται

συγκεκριμένες πράξεις, απολογείται για τή βιοτική του εκθέτοντας τόν τύπο τής πράξης.

1799, αρχές Φλεβάρη: «Καί λέτε όπως σās στενεύει ό καπετάν Χρίστος και σās λέγει νά τού δώκετε θέλημα νά μέ κυνηγήσει μέ Τούρκους μέσα στους τόπου σας (...). Καί σās λέγει όπως μέ φυλάτε εϋτού μέσα και δέν τού λέτε όπως μέ φυλάγει ό γίδιος, ώσά και πέροι, όπου μ' έβανε νά χαλάσω τά τζεφτουλίκια τού πασα. Καί τώρα αϋτήνοι μέ φυλάνε, διατί άνί μέ κυνηγήσουνε, τούς σκοτώνω τά βόδια τους και τούς ανθρώπους τους και τά γεννήματά τους τά καιγω και ό,τι μπορέσω θενά τούς κάμω (...). Τί σās έφορτώθηκε (...) και σās λέγει όπως όποιος μου δίνει ψωμί νά τότε κυνηγάτε; Έγώ, μου δίνει όλος ό κόσμος ψωμί. Διατί, ά δέ μου δώκει, τού σκοτώνω τό βόδι του γή τό μουλάρι του γή και τόν ίδιο φυλάγω μέσ στή πόρτα του και τότε σκοτώνω».

Μέ κάθε δυνατή σαφήνεια και σέ μιά λαλιά ταυτόσημη μέ τήν προφορική, στό παράθεμα πού σās διάβασα αναδεικνύεται ό μηχανισμός τών ανταποδοτικών σχέσεων πού συνδέουν τούς κλέφτες μέ τούς άρματολούς, τούς διωκόμενους μέ τούς διώκτες κι άκόμη όρισμένες από τίς συνοχές τού παράνομου και τού νόμιμου βίου, σύνδρομο τής κυριαρχικής ικανότητας τών ανθρώπων τής παρανομίας. Μιά δεύτερη σύγχρονη μαρτυρία καθρεφτίζει τό ήθος τής ικανότητας αϋτής.

1799, 1 Αϋγούστου: «Μέ τό νά ήμουν κακός άνθρωπος εις τήν χώρα σας, για όπου έβήκα ώς και εις τά άγρια τά βουνά όπου μέ όρισες νά πάγου, έπήγα. Μά όπως εχεις ή έντιμότη σου νόμο όπου ό κλέφτης νά προσκυνάγει, ό,τι πήγε νά τό δώσει, έτzi εχομε και εμεις νόμο, όπου όποιον πιάσομε τά ό,τι μάς εκαμε νά πλερώσει. Όμως ένα τουφέκι όρισες και τό δ'ωκα μ'ās είναι καλά όπου θά μου τό φτιάσουν άσημένιο και ά δέ μου άξίζει, τό φιλεύω. (...) Όμως σās μιλά, νά μή ντέσω κανέναν από αϋτούθε μέσα, όχι φτωχός νά ειπει, όχι φίλος νά ειπει και τόν πάρει ό θάρρος, διατί μά τού Θεού τό όνομα είναι γελασμένος και πολύ βασανισμένος. Διατί, αν ξαγοράζεται, μπαίνει σέ ξαγορά, ειδή και δέν ξαγοράζεται και είναι φτωχός, θέλα πάρει τήν ευχαρίστηση τή μύτη και τά αϋτιά. Καί όποιος τά βαστάγει αϋτά, άς εβγει οϋθε θέλει νά περπατεί, θέλεις εις τό πέλαγος, θέλεις εις τή στεργιά. Διατί εγώ θέλω νά πάρω τό σφαχτό από τήν κοπή, όπου νά είναι μέρα και οι πιστικοί τροϋρου, ά μου βαστάν τά ποδάρια, όχι τή νύχτα και νά ναι και μαναχά δίχως πιστικό. Έτzi τό χ'ω σιασμένο. (...) Μαναχά νά διαβάσετε τό χαρτί νά τ' άγκούσει ή φτωχολογιά νά μή μέ λένε άπιστον. Αν δέ φτιαστεί τό τουφέκι άσημένιο, δέν τραβώ απ' αϋτό τό ιομέτι. (...) Βλά-

χος ειμαι και άτσαμής και ληνικά δέν ξερω και βλάχικα αποκρίθηκα, μά νά χ'ω τό συμπάθειο».

Αϋτά τά δυό τελευταία γράμματα, από τά όποια παρουσίασα εκτεταμένα αποσπάσματα, είναι, καθώς ελεγα, γραμμένα ή υπαγορευμένα από κλέφτες και μιλοϋν για τούς κλέφτες. Καί οι δυό έπιστολογράφοι θά μπορούσαν νά εκφέρουν και τόν αντίθετο λόγο, τό λόγο τών τηρητών τής τάξης, αν τύχαινε νά περάσουν στή νομιμότητα, νά «προσκυνήσουν», όπως φαίνεται ότι συνέβη τήν επόμενη χρονιά για τόν δεύτερο απ' αϋτούς. Ό λόγος πού εκφέρουν για τόν εαϋτό τους είναι καταξιοτικός τών πράξεων στίς όποιες αϋτός αναφέρεται: οι ίδιες, φυσικά, πράξεις άπαξιώνονται στόν αντίθετο λόγο, στό λόγο τών διωκτών, αλλά δέν σ'αϋνον νά εχουν τήν ίδια εργαλειική άξία και για τούς διώκτες και για τούς διωκόμενους. Μέ εναλλασσόμενους ρόλους κλέφτες και άρματολοί μετείχαν στήν ίδια μέθοδο, μέσφ τής όποιας βεβαίωναν τήν κυριαρχική τους ικανότητα και επιδίδωκαν τήν προαγωγή τους στό γενικό έξουσιαστικό σύστημα. Ένσωματούμενοι ή διεκδικώντας τήν ένσωμάτωση άνήγαγαν τή βία σέ άξία πού ειχε τόν δικό της άγραφο κώδικα: όρισμένα στοιχειά του, όπως ή δηλοποίηση τών πράξεων από τούς ίδιους τούς τελεστές, εγγράφονταν σέ ένα υπερκείμενο, γενικευμένο προσωπικό ήθος, μιά εκδήλωση του όποιου ειδαμε νά συνοψίζεται στή φράση: «εγώ θέλω νά πάρω τό σφαχτό από τήν κοπή, όπου νά είναι μέρα». Μέ δυό λόγια, τά γράμματα πού μέ άπασχόλησαν άφηγοϋνται ρητά ή υπόρρητα, αναδεικνύουν τρόπους δράσης και συμπεριφοράς, ύποσημαίνον κοινωνικούς κώδικες και αξιολογικά συστήματα.

Δέν εξάντλησα μέ όσα εχω εκθέσει όσα άδρομερώς επιχείρησα νά επισημάνω στήν αρχή αϋτής τής παρέμβασης είτε αϋτά άφοροϋν τούς τρόπους τής αφήγησης είτε τά ίδια τά διεκτραγωδούμενα. Τελειώνοντας θά ήθελα νά θυμίσω ότι παρά τή λίγο-πολύ κοινή τους μήτρα, τά γράμματα αϋτά ενέχουν ύψηλό βαθμό έξατομίκευσης και συνάμα είναι εγγράψιμα σέ μιά διαστρωματωμένη κοινωνική και πολιτισμική τυπολογία. Στό σύνολό τους αποτελοϋν ένα διακριτό και πολύμορφο, τόσο ως προς τό περιεχόμενο όσο και ως προς τή μορφή, έπιστολικό είδος πού μάς καλεί σέ διαφορετικούς και συγχρόνως συμπληρωματικούς τρόπους κατανόησής του, άπαλλαγμένους από τό μονόδρομο τής άγρας φακτολογικών στοιχείων: είναι δηλαδή τά γράμματα αϋτά αποκρυσταλλώσεις στιγμών πού, όλες μαζί, επιτρέπουν νά κατανοήσουμε πρόσωπα και καταστάσεις στή διαπλοκή τους, πρόσωπα και καταστάσεις πού συνήθως δέν ύπόκεινται σέ άλλον τρόπο συγχρονικής διάσωσης ή μάς παραδίδονται διαθλασμένα από τούς μηχανισμούς συγκρότησης μιās συλλογικής μνήμης πού διώνει στό βασίλειο τής προφορικότητας: αλλά και για τήν κατανόηση αϋτής τής τελευταίας τά γράμματα αϋτά προσφέρονται ως εργαλεία από τά πλέον άρμόδια.

Η ΜΕΤΑΠΛΑΣΗ ΤΗΣ ΟΔΥΝΗΣ ΤΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΕ ΑΛΗΘΙΝΗ ΤΕΧΝΗ

«Ο δρόμος προς τή Δύση» του Κυριάκου Κατζουράκη

του Στρατή Μπουρνάζου

«Καί διαπιστώνουμε σιγά σιγά ότι ο «Δρόμος προς τή Δύση» διασχιζόταν από ανθρώπους όχι μόνο δυστυχιμένους και απελπισμένους, και σίγουρα όχι ανώνυμους, αλλά από ανθρώπους με χιούμορ, με κουλτούρα, με προσωπική ιστορία μοναδική, που δέν έμοιαζε με κανενός άλλου, με αξιοπρέπεια με γοητεία. Από ανθρώπους με άντοχή. Σάν τών γονιών μας, τών παππούδων μας και τών προπάππων μας».

Κάτια Γέρου, από τό «Ημερολόγιο Γυρισμάτων»
του «Δρόμου προς τή Δύση»

Θεωρώ σωστό νά ξεκινήσω μέ μιά εξήγηση: ύπό κανονικές συνθήκες, πολύ δύσκολα θά άρχιζα νά γράφω ένα σημείωμα, άκόμα και σύντομο, γιά κινηματογραφικό έργο. Όμως, τό απόγευμα τής Τετάρτης 7 Άπριλίου, ή προβολή τής ταινίας «Ο δρόμος προς τή Δύση» του Κυριάκου Κατζουράκη, στό τέλος τής ημερίδας πού όργάνωσε τό Κινηματογραφικό Άρχείο του Ύπουργείου Έξωτερικών, μέ θέμα «Κινηματογράφος και μετανάστευση», ήταν άρκετή γιά νά άρθούν οι όποιες αναστολές: ή δύναμη τής ταινίας, και ή συγκίνηση πού κατέκλυσε όλη τήν αίθουσα, καθιστούν τουλάχιστον έπιβεβλημένο νά διατυπωθεϊ και γραπτά ό δίκαιος έπαινος. Άς διαβαστούν λοιπόν οι γραμμές πού άκολουθούν, πρώτα και κύρια, ως θερμή προτροπή, σέ όσους τίς διαβάξουν, νά σπεύσουν νά δούν τήν ταινία, μόλις προβληθεϊ στους κινηματογράφους.

Ο Κυριάκος Κατζουράκης είναι βέβαια γνωστός στους άναγνώστες του *Πολίτη*, όχι μονάχα ως συνεργάτης, φίλος και σύντροφος, αλλά και ως ζωγράφος, και μάλιστα από τους καλύτερους πού έχουμε. Και είναι γνωστό, επίσης, ότι όλα τά τελευταία χρόνια, μαζί μέ τους συνεργάτες του τής Ομάδας Τέχνης, άσχολείται συστηματικά μέ τους μετανάστες και τή μετανάστευση. Τό μεγάλο αυτό θέμα, καθώς συναντιέται μέ τήν ευαισθησία, τόν πολιτικό προβληματισμό και τό ταλέντο του δημιουργού, μάς δίνει, ήδη από τήν άρχή τής δεκαετίας του 1990, λαμπρά αποτελέσματα: τό «Τέμπλο», τό 1991, τήν «Προσωπογραφία» τό 1997, τήν «Ίερά Όδό» τό 1999, μέ τελική άπόληξη τόν «Δρόμο προς τή Δύση», ένα συνολικό, θά λέγαμε, έγχειρημα, πού συνδυάζει ζωγραφική, θέατρο, φωτογραφία και κινηματογράφο. Τό φίλμ «Ο Δρόμος γιά τή Δύση» μιλάει, λοιπόν κι αυτό γιά τους μετανάστες, τό μακρύ και βασανιστικό

ταξίδι τους από τήν πατρίδα προς τή Δύση, τή ζωή τους στήν Ελλάδα. Μάς λέει ό ίδιος ό Κατζουράκης, άναφερόμενος συνολικά στή δουλειά του από τό 1990 και μετά:

«[...] ό “ξένος”. Μιά έμμονή πού δέν μπορώ νά εξηγήσω. Μπορώ μόνο νά δουλεύω μέ αυτήν. Ίσως ό “ξένος” γίνεται καθρέφτης μας. Είναι μέσα από τή διαφορετικότητα πού αποκτούμε εικόνα τής ζωής μας, τής αισθητικής μας, άκόμη και τί σημαίνει ή τέχνη γιά έμάς σήμερα. Ίσως ό “ξένος” είναι και μέρος του έαυτού μας. Όχι μόνο μέρος τής πόλης μας.

Δέν τό διάλεξαν οι μετανάστες νά συμπυκνωθεϊ πάνω τους ή σκοτεινή πλευρά τής ανθρώπινης έμπειρίας στό τέλος του αιώνα: βίαιη άλλαγή συνόρων, εθνικισμός, ρατσισμός, άνοιγμα τής ψαλλίδας ανάμεσα σέ πλούτο και φτώχεια, άνεργία... τους συνέβη όμως. Και αυτή ή όδυνηρή έμπειρία σίγουρα τους διαλύει. Ταυτόχρονα όμως τους κινητοποιεί.»*

Η ταινία του Κυριάκου Κατζουράκη είναι μία σπουδαία ταινία. Και είναι σπουδαία, γιατί, σέ ένα έξόχως δύσκολο θέμα και σέ ένα έξόχως δύσκολο είδος (όπως τό ντοκυμαντέρ), καταφέρνει νά μάς μιλήσει, μέ άπλότητα και αλήθεια έντυπωσιακή, μέ λιτότητα και ειλικρίνεια, γιά τίς πραγματικότητες τής ζωής τών μεταναστών, δημιουργώντας ταυτόχρονα ένα ύψηλου έπιπέδου καλλιτεχνικό προϊόν. Και, σί-

* Κυριάκος Κατζουράκης (σέ συνεργασία μέ τους Κάτια Γέρου, Άλέξη Γρίβα, Μάρω Δούκα, Νίκο Οικονομόπουλο), *Ο δρόμος προς τή Δύση. Η περιπέτεια τής μετανάστευσης μέ ζωγραφική, κείμενα και ντοκουμέντα*, Μεταίχμιο, Άθήνα 2001.

γουρα, είναι πολλοί οι παράγοντες που συντείνουν σέ αυτό τό εϋτυχές αποτέλεσμα.

Πρώτα απ' όλα, είναι φανερό ότι πρόκειται για τό δημιουργήμα μιάς ομάδας ανθρώπων πολιτικά ευαίσθητων και δή άριστερών: άκριβώς γι' αυτό μπόρεσαν νά εγκλύψουν μέ τόσο ενδιαφέρον, γνώση και ευαισθησία στή ζωή τών μεταναστών. Μέ άλλα λόγια, είναι αδύνατον νά φανταστούμε ότι ένας δημιουργός ή μιά ομάδα πολιτικά

αδιάφοροι, χωρίς νά τούς «καίει» τό θέμα και χωρίς νά φλέγονται πραγματικά από τήν έπιθυμία νά μιλήσουν γιά τούς μετανάστες, μέ μιά όπτική ουδέτερη και τεχνοκρατική, θά μπορούσε νά μās δώσουν μιάν ανάλογη ταινία.

Τό πολιτικό αυτό ενδιαφέρον, τό πρώτο, πιστεύω, «κινούν αίτιο», μεταπλάθεται όμως σέ τέχνη, και μάλιστα σέ τέχνη έμπνευσμένη. Τό είχαμε διαπιστώσει, ως τώρα, πολλές φορές στή ζωγραφική του Κυριάκου Κατζουράκη, τό διαπιστώσαμε, άλλη μιά φορά, μέ τόν «Δρόμο πρós τή Δύση». Η ταινία καταφέρει, μέ τρόπο αξιοθαύμαστο, νά άποφύγει μιά σειρά μεγάλους σκοπέλους, πού συνοδεύουν πολύ συχνά τά «στρατευμένα έργα», ύπονομεύοντας τό όλο έγχείρημα: άποφεύγει τό μελό, τόν καταγγελτικό λόγο και τή διδαχή, τόν ρητορισμό. Οί μετανάστες δέν έμφανίζονται ως καρικατούρες, αλλά ως άνθρωποι πραγματικοί., και, γι' αυτό, στήν ταινία δέν ύπάρχει μόνο άσπρο μαύρο, ύπάρχουν όλες οί αποχρώσεις τής ζωής και τής καθημερινότητας. Τά μέσα πού κινητοποιούνται πρós τούτο, είναι πολλαπλά: ό λόγος (ύπάρχουν στίς άφηγήσεις τών μεταναστών στιγμές συνταρακτικές, στιγμές άπόλυτης συντριβής γιά τόν άφηγητή αλλά και γιά τόν θεατή, καθώς και στιγμές ανάτασης), τό ανθρώπινο βλέμμα (ό φακός προσηλώνεται σέ αυτό, τό αναδεικνύει, τό άγκαλιάζει μέ άγάπη), ό χώρος (τόποι και τοπία γνώριμα, οικεία, προβάλλουν έντελώς άγνωριστα, μέσα από όψεις πού ποτέ δέν είχαμε δει ή δέν είχαμε φανταστεί).

Κ. Κατζουράκης, «Τέμπλο», λεπτομέρεια.

Ό «Δρόμος γιά τή Δύση» μιλάει γιά πραγματικότητες δύσκολες, γιά ανθρώπους βασανισμένους, μās άφηγείται ιστορίες τραγικές. Και όμως, μέσα από τήν όδύνη, μέσα από τήν όδύνη και τή σκληρότητα (τούς ανθρώπους πού άκρωτηριάστηκαν στό ταξίδι από τίς άκτές τής Άφρικής μέχρι τά χιονισμένα δάση του Έβρου, τίς γυναίκες πού κακοποιούνται βάνουσα, τά παιδιά πού πέφτουν καθημερινά θύματα έκμε-

τάλλευσης), προβάλλει ή ανθρώπινη αξιοπρέπεια, ή χαρά τής ζωής, ή όργή αλλά και ή άγάπη. Ό θεατής βλέπει νά άχνοφέγγει, από μιά χαραματιά έστω, πέρα από τήν πίκρα και τήν ντροπή, τό χαμόγελο, ή υπερηφάνεια, ό άνθρωπος πού άντιστέκεται, ή τρυφερότητα, ή ποίηση τής καθημερινότητας. Και, έντέλει, αυτή ή πίστη στόν άνθρωπο, παρά και κόντρα στίς συνθήκες, συνιστά και μιά από τίς μεγαλύτερες έπιτυχίες αυτής τής βαθειά σύμνιαστικής ταινίας.

Πολλά θά όφειλε νά πει ακόμα κανείς γιά τήν ταινία, τούς συντελεστές, και, ιδίως, τά κινηματογραφικά συστατικά τής έπιτυχίας της. Τά παραπέμπω, έξ ανάγκης, στους εδικότερους. Θέλω νά τονίσω δύο μόνο σημεία. Πρώτον, τόν τεράστιο μόχθο πού άπαιτήθηκε -όποιος γνωρίζει, έστω και λίγο, από τέτοια έγχειρήματα, καταλαβαίνει πολύ καλά ότι τό τελικό αποτέλεσμα είναι ένα πολλοσημόριο μόνο τής δουλειάς πού έγινε. Δεύτερον, τό συγκλονιστικό παίξιμο τής Κάτιας Γέρου, τό όποιο συνιστά, από μόνο του, έπαρκή λόγο γιά νά δει κανείς τήν ταινία.

Έν κατακλείδι, λοιπόν, πέρα από τόν αναγκαίο και δίκαιο έπαινο, μιά προτροπή άπομένει πρós τόν Κυριάκο Κατζουράκη και όλους τούς συντελεστές του «Δρόμου πρós τή Δύση»: νά μās χαρίσουν σύντομα και άλλα τέτοια ωραία έργα. Και νομίζω ότι διερμηνεύω σωστά τή διάθεση όλων όσοι παρακολούθησαν, τό άπόγευμα τής Τετάρτης τό φίλμ, μιά διάθεση πού τήν καταλάβαινες όχι μόνο από τά λόγια, αλλά, κυρίως, από τό βλέμμα τους.